

Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften

als Grundlage für Seminarübungen herausgegeben unter Leitung von Professor D. G. Krüger.

Neuntes Heft.

Des

Gregorios Thaumaturgos

Dankrede an Origenes,

als Anhang

der Brief des Origenes an Gregorios Thaumaturgos.

Herausgegeben

von

Dr. phil. Paul Koetschau,

Gymnasiallehrer in Jena.

Freiburg i. B. und Leipzig 1894.

Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr
(Paul Siebeck).

Sammlung

ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften

als Grundlage für Seminarübungen herausgegeben

unter Leitung von Professor D. G. Krüger in Giessen.

Erschienen sind:

- Heft I Die Apologieen Justins des Märtyrers. Herausgegeben von Krüger.
 M. 1.50.
- Heft 2: Tertullian: De paenitentia. De pudicitia. Herausgegeben von Preuschen. M. 1.60.
- Heft 3: Tertullian: De praescriptione haereticorum. Herausgegeben von Preuschen. M. 1.—.
- Heft 4: Augustin: De catechizandis rudibus. 2., vollständig neubearbeitete Ausgabe von Krüger. Preis M. 1.40.
- Heft 5: Leontios von Neapolis: Leben des Heiligen Johannes des Barmherzigen, Erzbischofs von Alexandrien. Herausgegeben von Gelzer. M. 4.—.
- Heft 6: Clemens Alexandrinus: Quis dives salvetur? Herausgegeben von Köster.
 M. 1.40.
- Heft 7: Ausgewählte Sermone des Heiligen Bernhard über das Hohelied. Herausgegeben von Baltzer. M. 1.80.
- Heft 8: Analecta. Kürzere Texte zur Geschichte der alten Kirche und des Kanons. Zusammengestellt von Preuschen. M. 3.—.
- Heft 9: Des Gregorios Thaumaturgos Dankrede an Origenes, als Anhang der Brief des Origenes an Gregorios Thaumaturgos. Herausgegeben von Kötschau. ca. M. 2.—.

Lehrbuch der Dogmengeschichte.

Von

D. A. Harnack,

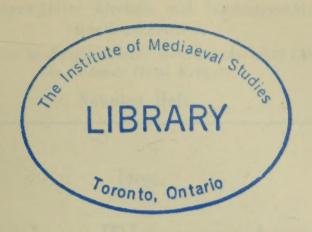
Professor der Kirchengeschichte in Berlin.

Gross 8.

- I. Band. Dritte verbesserte und vermehrte Auflage. 1894. M. 17.—. Gebunden M. 19.50.
- II. Band. Dritte verbesserte und vermehrte Auflage. 1894. M. 10.—. Gebunden M. 12.50.
- III. Band. Erste und zweite Auflage. 1890. M. 17.-. Gebunden M. 19.50.

Eine neue Auflage des dritten Bandes steht nicht bevor.

(Sammlung theologischer Lehrbücher.)

Kirchen- und dogmengeschichtliche Quellenschriften.

IX.

Mirchen- und dogmengeschichtliche Quellenschriften.

J. E.

Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher Quellenschriften

als Grundlage für Seminarübungen herausgegeben unter Leitung von Professor D. G. Krüger.

Neuntes Heft.

Des

Gregorios Thaumaturgos

Dankrede an Origenes,

als Anhang

der Brief des Origenes an Gregorios Thaumaturgos.

Herausgegeben

von

Dr. phil. Paul Koetschau,

Gymnasiallehrer in Jena.

Freiburg i. B. und Leipzig 1894.

Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr

(Paul Siebeck).

and distributed assessment but restrict weight warms and make the

person of the property of the property of the person of th

Neugest Here

2013

Gregorios Thaumaturgos

Dankrede an Organes.

souther the

der delet des Uniques en Sengaries s'aller volter

sandanacher il

Dr. phili Paul Knetschan,

Freedomy I. B. and Longing 1366.
Madespiecher Vortuesbachtungsbacht von J. C. B. Mohr
(Post State-Sp.)

Einleitung.

I.

Über den Stifter der pontischen Kirche und Bischof von Neokaisareia am Lykos (dem heutigen Niksâr am Kelkit-tschaï) Theodoros, später Gregorios genannt¹) und mit dem Beinamen Thaumaturgos²) ausgezeichnet, ist leider nicht viel Sicheres überliefert. Die wichtigsten Nachrichten über seine Jugendzeit giebt uns Gregorios selbst in seiner an Origenes gerichteten Dank- und Abschiedsrede; dazu kommen einige Notizen bei Eusebios (h. e. VI 30, VII 14. 28, 1. 30, 2), Basileios (de spir. s. cap. 29 § 74; ep. 28, 1. 2. 204, 2. 207, 4. 210, 3. 5) und Hieronymus (de vir. ill. cap. 65 [fast wörtlich abgeschrieben von Suidas

¹⁾ Vgl. Hieron. de vir. ill. cap. 65. Aus Euseb. h. e. VI 30 geht zwar hervor, daß er als Bischof Gregorios hieß, aber nicht, daß er erst als Bischof diesen Namen angenommen habe. Er hat ihn schon vorher geführt, wie die Anrede in dem Brief des Origenes an ihn beweist.

²⁾ Dieser Beiname findet sich zuerst in dem (später vorgesetzten) Titel der von Gregor von Nyssa verfassten Lebensbeschreibung des Gregorios Th., von Gregor von Nyssa selbst und von Basileios wird er ,ὁ μέγας, ὁ πάνυ, ὁ θαυμαστός 'genannt. Der Name Θαυματουργός ließ sich aus dem Βίος (vgl. ,ἔν τῷ καιρῷ τῆς θαυματουργίας 'p. 285 Voss.) leicht erschließen.

I 1, 1145 sq. rec. Bernhardy]; Comm. in Eccles. cap. 4; ep. 70, 4), der zwar den Eusebios (h. e. VII 30) benutzt, aber auch die Dankrede und die Metaphrase des Ecclesiastes von Gregorios noch kennt. Bei den spätern Schriftstellern beruht die geringe Kenntnis von Gregorios fast ausschließlich auf dem legendenhaften von Gregorios von Nyssa verfassten Biog des Wunderthäters; vgl. Rufinus (h. e. VII 25), Sozomenos (h. e. VII 27), Theodoretos (haer. fab. comp. II, cap. 8) Beda Venerabil. Comm. in Marc. III 11 und das Menologium Graecorum ad d. 17. Nov. krates (h. e. IV 27) scheint noch die der Apologie des Pamphilos und Eusebios beigefügte Dankrede des Gregorios gekannt zu haben. Erwähnt wird Gregorios noch bei Liberatus Diaconus (brev. 10), Facundus Hermianensis (Sirmond opp. II 740), in den Akten des Concil. quinisextum (Mansi, Conc. ampl. coll. XI 940 E), bei Georgios Synkellos (p. 376 D = p. 706 ed. Bonn.), Theophanes (Chronogr. p. 144, 6 sqq. ed. de Boor), Euagrios (h. e. III 31) u. a. m.

Die Legenden, die über den Wunderthäter in Umlauf waren, hat sich Gregorios von Nyssa von seiner frommen Großmutter Makrina, einer Schülerin des Wunderthäters, erzählen lassen und daraus seinen Βίος καὶ ἐγκώμιον ὁηθὲν εἰς τὸν ἄγιον Γοηγόριον τὸν Θανματουργόν zusammengestellt. Dieser Titel zeigt, daß der Zweck des Bios ein panegyrischer und erbaulicher war, und daß dem Verfasser nichts ferner lag, als rein geschichtliche Wahrheit bieten zu wollen. Interessant ist auch der Schluß des Bios, wo Gregor von Nyssa zwar bemerkt: ἔστι δὲ καὶ ἄλλα τῆ μνήμη μέχρι τοῦ δεῦρο διασωζόμενα τοῦ μεγάλον Γρηγορίον θαύματα, diese ,θαύματα' aber mit Rücksicht auf die "Ungläubigen" übergeht. Immerhin enthält der Bios einiges Historische; doch

ist zur Verwertung desselben scharfe Sonderung von den legendenhaften Details und durchaus unbefangenes Urteil nötig. Historisch ist z. B. sicherlich die Nachricht, dass Gregorios mit Firmilian zusammengetroffen sei und zugleich mit diesem den Unterricht des Origenes genossen habe (p. 250 sq. ed. Voss.), dass ferner Gregorios trotz vieler Versuche, ihn zurückzuhalten, in sein Vaterland zurückgekehrt sei (p. 251 Voss.), dass Phaidimos von Amaseia ihn zum Bischof geweiht habe (während die Ausführung im einzelnen hier ungeschichtlich ist, p. 254 sq. Voss.), daß Gregorios eine Kirche erbaut habe, die bei einem Erdbeben erhalten geblieben sei (wobei freilich die Zeit der Erbauung durchaus unsicher ist; p. 273 Voss.), und dass er in der Nachbarstadt Kumana mit glücklichem Griff den spätern Märtyrer Alexandros, der damals noch Kohlenhändler war, zum Bischof gemacht habe (p. 286 sq. Voss.). Abgesehen von dem sagenhaften Beiwerk kann auch der Bericht über die Decianische Verfolgung in Pontus für historisch gelten: Gregorios habe damals seiner Gemeinde zur Flucht geraten und sei selbst geflohn (das ist gewiss nicht erfunden); nach dem Ende der Verfolgung habe er dann Märtyrerfeste eingerichtet. Dagegen sind, wie bei allen legendenhaften Darstellungen, die örtlichen und zeitlichen Angaben des Bios an sich als unhistorisch zu verwerfen, wenn sie nicht anderweitig bestätigt werden. Der Nyssener weiß nicht einmal, daß Gregorios mit Origenes in Kaisareia zusammengetroffen ist, und setzt dafür aus reiner Willkür Alexandreia, den bekanntesten Aufenthaltsort des Origenes, ein! Wie wenig sicher die ebendahin verlegte Versuchungsgeschichte des Gregorios (p. 246 Voss.) auch zeitlich fixiert ist, ergiebt sich schon daraus, dass der Nyssener sie in das προοίμιον des Bios, aber nicht in diesen selbst eingereiht hat. Derartige schwere Irrtümer des Nysseners finden ihre Erklärung zum Teil darin, dass derselbe auffälligerweise die Schriften des Wunderthäters, so nahe er diesem zeitlich auch steht, weder direkt noch indirekt gekannt zu haben scheint. In dem ganzen Bios findet sich keine Spur von einer Benutzung der Dankrede; nicht einmal die einzige Stelle, mit der Gerhard Vossius das Gegenteil zu beweisen versucht hat, ,δι-δαχθεὶς τὸ τῶν ἑλληνικῶν δογμάτων ἀσύστατον (p. 321 Not.) klingt an irgend eine Stelle der Dankrede an 1).

Da uns also der Bios nur ganz geringe Ausbeute liefert, so müssen wir hauptsächlich aus den übrigen spärlichen Nachrichten eine Übersicht über den Lebens- und Bildungsgang des Wunderthäters zu gewinnen versuchen. Aus der Dankrede erfahren wir von Gregorios selbst, daß er aus einer vornehmen und begüterten heidnischen Familie stammte. Anfangs von seinem dämonengläubigen Vater ganz heidnisch erzogen, lernte er nach dessen Tode als vierzehnjähriger Knabe die christliche Lehre kennen und lieben. Zugleich mit seinem Bruder Athenodoros erhielt er sorgfältigen Elementarunterricht und wandte sich dann mit gutem Erfolge rhetorischen und später juristischen Studien zu, um Advokat zu werden. Einer seiner juristischen Lehrer riet ihm, in der damals bedeutendsten Rechtsschule des Ostens zu Berytos das Studium des römischen Rechts zu vollenden. Mit dem Wunsch des Jünglings, diesem Rat zu folgen, traf seine brüderliche Verpflichtung zusammen, seine Schwester zu ihrem Gatten zu geleiten, der plötzlich als juristischer Beirat zu dem kaiserlichen Statthalter von Syria Palaestina nach Kaisareia berufen worden war und

¹⁾ Die einzige Stelle, die man nennen kann (Dankr. 30, 15 ff.), stimmt nur in dem Wort δόγματα mit jener überein.

bald darauf seine Gattin aus dem Pontus nachkommen liefs. Von Kaisareia aus gedachte dann Gregorios Berytos oder auch Rom (Dankrede 13, 14 f.) aufzusuchen. Doch wider Erwarten wurde er in Kaisareia mehrere Jahre festgehalten. Durch göttliche Fügung, wie Gregorios frommen Sinnes betont, traf es sich, dass ungefähr gleichzeitig (Εσπερ απαντήσοντα ήμιν, Dankrede 13, 9 f.) Origenes in Kaisareia anlangte und bald der Mittelpunkt eines Kreises von christlichen und heidnischen philosophisch gebildeten Männern und lernbegierigen Jünglingen wurde. Gregorios, der den berühmten Lehrer anfangs wohl mehr aus Neugierde aufgesucht hatte, fühlte sich bald wie mit tausend Banden gefesselt, vergaß über den geistvollen Vorträgen des Origenes Heimat, Familie und juristisches wie rhetorisches Studium und wurde so einer der treuesten und eifrigsten Anhänger jenes großen Theologen 1). Damit soll aber nicht gesagt sein, dass Gregorios bereits in Kaisareia ein eifriger, überzeugter Christ ohne weltliche Neigungen geworden wäre; nein, im Gegenteil, gerade die Dankrede beweist, dass das philosophische Interesse des Gregorios, das dem Origenes die Handhabe bot, den Jüngling von den juristischen und rhetorischen Studien weg zu philosophischen und endlich theologischen zu führen, bis zum Ende seiner Lehrzeit das vorherrschende geblieben ist, dass Gregorios das Christentum nur von seinem philosophischen Standpunkt aus beurteilt und sich ihm nur insoweit gewidmet hat, als es mit seinen philosophischen Ansichten in Einklang stand. Theologie des Origenes erscheint ihm nach einer damals verbreiteten Anschauung als Philosophie, die nur durch den

¹⁾ Mit dem, was Gregorios in Cap. 7-9 der Dankrede über den bei Origenes genossenen Unterricht sagt, sind die Worte des Eusebios (h. e. VI 18) zu vergleichen.

Zusatz von 'zαλη' von der übrigen griechischen Philosophie unterschieden wird¹), Bibelstellen sind spärlich verwendet und verraten keine eingehende Kenntnis der heil. Schriften, und die eigenen theologischen Ausführungen sind wohl mehr die Wiedergabe der Ansichten des Origenes, als selbständig gewonnene Überzeugungen²). Die Lehrzeit bei Origenes hatte zwar zu ausgedehnten philosophischen Studien, aber nicht zu einem tieferen Eindringen in die christlichen Wahrheiten ausgereicht. Indessen schied der dankbare Schüler von seinem Lehrer mit dem festen Vorsatz, die 'σπέρματα' (Dankrede 38, 21 ff.) zu bewahren und reiche Früchte zu bringen: so war ihm die Ankunft in Kaisareia zum Wendepunkt seines Lebens geworden.

Die chronologische Bestimmung dieses wichtigen, mit der Ankunft des Origenes in Kaisareia zeitlich ungefähr zusammenfallenden Ereignisses ist für die Chronologie des Lebens beider Männer von entscheidender Bedeutung. Die Angaben des Eusebios und Hieronymus in der Chronik schwanken zwischen 2248 (cod. Amandinus), 2249 (Hieron.) und 2252 (Armen. Übers.) und können deshalb nicht den Ausgangspunkt unserer Untersuchung bilden. Aber auch in der KG. des Eusebios ist die hs. Überlieferung unsicher. Denn VI 26 wird das Ereignis nach der anerkannt besten Handschrift, dem cod. Mazarinaeus, und nach Nikephoros in das 12. Jahr des Alexander Severus = 233 n. Chr. ge-

¹⁾ Vgl. z. B. den Bios Gregors von Nyssa p. 250 sq. ed. Voss. und die Dankrede 2, 4 f. Unter den ,θαυμάσιοι ἄνδρες sind natürlich (gegen Dräseke JpTh. VII, 1881, S. 119) an wesen de christliche "Philosophen", d. h. Freunde des Origenes, wie Theoktistos und Firmilian, zu verstehen; vgl. Eusebios h. e. VI 27.

²) Über den theologischen Gehalt der Dankrede vgl. J. A. Dorner, Entwicklungsgeschichte der Lehre von der Person Christi, II 734 f.

setzt, was dem Jahre 2251 n. Abr. entsprechen würde¹); in den andern Handschriften dagegen weist uns die Lesart δέκατον in das 10. Jahr des Alexander = 231 n. Chr. = 2249 n. Abr. Versuchen wir deshalb, das Zusammentreffen des Origenes und Gregorios in Kaisareia auf einem andern Wege zeitlich zu bestimmen.

- 1. Eusebios giebt an, dass Gregorios und sein Bruder Athenodoros fün f Jahre lang an dem Unterricht des Origenes teilgenommen hätten, und fährt dann fort (h. e. VI 30): τοσαίτην ἀπηνέγκαντο περὶ τὰ θεῖα βελτίωσιν, ὡς ἔτι νέους ἄμφω ἐπισκοπῆς τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν ἀξιωθήναι. Die Trennung der beiden Brüder von Origenes fällt aber nach dem Regierungsantritt des Gordianus III. (Juni 238 n. Chr.), da dieser von Eusebios kurz vor jener Notiz VI 29, 1 erwähnt wird. Rechnen wir fünf Jahre zurück, so kommen wir auf das Jahr 233.
- 2. Die Angabe des Eusebios, Gregorios habe πέντε δλοις έτεσι bei Origenes verweilt, ist zu bestimmt, als daß sie in Zweifel gezogen werden könnte. Auch sind Ryssel (Greg. Thaum. S. 12) und Dräseke (JpTh. VII, 1881 H. 1 S. 105) im Irrtum, wenn sie meinen, Gregorios selbst spräche in seiner Dankrede § 3 von acht Jahren, die er bei Origenes zugebracht habe. Aus den Worten (1, 16 ff.): οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁκταετής μοι χρόνος οὖτος ἤδη, ἐξ οὖ οὔτε αὐτὸς εἰπών τι ἢ γράψας λόγον τινὰ μέγαν ἢ μικρὸν ὅλως τυγχάνω, κτλ. ist, wie Casaubonus (p. 506) und Bengel (p. 135) richtig gesehn haben, nur zu schließen, daß Gregorios bereits drei Jahre lang vor seiner Ankunft in Kaisareia den eigentlichen rhetorischen Studien fern

¹⁾ Vgl. H. Gelzer, Sextus Julius Africanus I S. 8 A. 2, der δωδέzατον verteidigt, und Dräseke, JpTh. VIII, 1882, S. 575, der δέχατον für richtig hält.

geblieben war, um seine ganze Kraft dem "mühevollen" Studium des römischen Rechts zu widmen. Wenn Gregorios selbst in der Dankrede (2, 25 ff.) die Schwierigkeit der Erlernung der lateinischen Sprache und der römischen Gesetze ausdrücklich hervorhebt, um seine Ungeübtheit im rhetorischen Vortrag zu entschuldigen, so kann er nicht nebenbei die rhetorischen Studien weiter getrieben haben. Auch waren bei einem, echt römischem Wesen so weit entrückten Pontier mindestens drei volle Jahre zum Studium des römischen Rechts erforderlich. Dass aber Gregorios schon vor seinem Zusammentreffen mit Origenes dieses Studium beendigt hatte und es mehr aus Neigung als aus Notwendigkeit in Berytos zu vertiefen beabsichtigte, beweist der Umstand, dass er nach fünf Jahren rein philosophischtheologischen Studiums in seine Heimat zurückkehrt, um, wie der Schluss der Dankrede (36, 28 ff.) zeigt, sofort in die juristische Praxis einzutreten.

3. Es unterliegt ferner keinem Zweifel, dass Origenes in den Jahren 233—238 ungestört in Kaisareia gelebt und als Lehrer gewirkt hat, und dass während dieser Zeit Gregorios und Athenodoros ohne wesentliche Unterbrechung seine Schüler gewesen sind. Andernfalls würde in der Dankrede ein Hinweis auf das Gegenteil nicht sehlen. Ein solches argumentum ex silentio ist hier durchaus berechtigt 1). Und wenn Eusebios im 22. tomus des Kommentars zum Johannesevangelium und in verschiedenen Briefen des Origenes dessen eigenen Bericht über die Maximinische Verfolgung gelesen hat und nur bemerkt (h. e. VI 28): σεσημείωται δὲ τουτονὶ τοῦ διωγμοῦ τὸν καιρὸν ἔν τε τῷ δευτέρω καὶ εἰκοστῷ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγητικῶν

¹⁾ So urteilt schon Boye (Diss. p. 42) richtig.

vaì ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς Ὠριγένης, so hat er weder bei Origenes noch sonstwo irgendeine Andeutung jener angeblichen Flucht des Origenes nach Kappadokien gefunden, von der Palladios (hist. Laus. 147) fabelt. Der Irrtum des auch sonst ganz unzuverlässigen Palladios ist wohl aus Miſsverständnis oder Verdrehung der Worte des Eusebios (h. e. VI 27 und 28) und aus Kombination dieser Stelle mit einer früheren (h. e. VI 17) zu erklären ¹).

4. Es ist endlich nicht wahrscheinlich, dass die Dankrede später als 238 n. Chr. gehalten ist. Ich kann hier auf eine noch nicht beachtete Parallele zwischen der Dankrede (5, 17 ff.) und dem Johannes-Kommentar des Origenes tom. 32 Cap. 6 (tom. II, p. 402 Lom.) hinweisen. Gregorios hat das kühne Bild in der Stelle: ἐπεμβαίνειν τολμήσαντες ανίπτοις τοῖς ποσὶ (τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγον) ακοαῖς ατλ. offenbar von Origenes entlehnt, der sich a. a. O. so ausdrückt: καὶ καθαροίς τοῖς ποσὶν ἐπιβαίνειν ταῖς τῶν ανθρώπων ψυχαῖς und bald darauf (Cap. 7, II, p. 413 Lom.) von ,σωματικοί und αἰσθητοὶ πόδες τῶν ἀδελφῶν' redet. Abgesehen von andern Berührungen zwischen beiden Schriften scheint mir schon die erwähnte den Schluss zu rechtfertigen, dass sich Gregorios in frischer Erinnerung an das eben von Origenes behandelte Gleichnis von der Fusswaschung jener ungewöhnlichen Ausdrucksweise bedient hat. Wenn nun (nach Euseb. h. e. VI 24 und Origenes in Joh. tom. 6 Cap. 1, I, p. 175 sq. Lom.) tom. 1—5 des Johannes-Kommentars noch in Alexandreia, tom. 6-22 in den Jahren 233-235/6 (Eus. h. e. VI 28) in Kaisareia verfasst sind, so können die

¹⁾ Vgl. K. J. Neumann, Der röm. Staat und die allgemeine Kirche I S. 228 A. 4.

tomi 23-32 bei regelmäßiger Fortsetzung der Arbeit sehr wohl 236-238 entstanden sein¹), so daß die Benutzung des kurz vorher verfaßten tom. 32 in der Dankrede ganz natürlich erscheint. Diese selbst kann jedenfalls nicht gut später als 238 angesetzt werden.

5. Hat nun die erste Begegnung zwischen Gregorios und Origenes fünf Jahre vorher, also 233, wie ich nachgewiesen zu haben glaube, stattgefunden, so muß Origenes entweder Anfang 233 oder Ende 232 nach Kaisareia gekommen sein. Welchen Weg er von Alexandreia aus dahin eingeschlagen, und wie lange er sich unterwegs aufgehalten hat, wissen wir nicht. Vielleicht hat er nach seiner Verbannung aus Alexandreia, in der Hoffnung, bei veränderten Verhältnissen dahin zurückzukehren, noch einige Zeit in der Nähe der Stadt verweilt. Jedenfalls kann einige Zeit zwischen der Abreise aus Alexandreia und der Ankunft in Kaisareia verstrichen sein. Nun sagt Eusebios (h. e. VI 26), dass Demetrios von Alexandreia ,oùn sic μαπρόν nach der Abreise des Origenes gestorben sei ,έφ δλοις έτεσι τρισί και τεσσαράκοντα τη λειτουργία διαρκέσας'; da er aber nach Eusebios (h. e. V 22) sein Amt im 10. Jahre des Commodus = 188/89 n. Chr. 2) angetreten

¹⁾ Die von Neumann (a. a. O. S. 269 A. 4) citierte Stelle (Orig. c. Cels. VIII 24, p. 142 Lom.) beweist höchstens das Fehlen eines Kommentars zum 8. Cap. des I. Kor.-Briefs i. J. 248, aber nicht dasselbe für I. Kor. Cap. 1 oder Cap. 1—7. Der Kommentar zu I. Kor. 1 kann schon einige Zeit vor 238 vorgelegen haben, so daß seine Erwähnung in den, im 32. tom. des Johannes-Kommentars citierten Homilien über das Lukas-Evangelium keine Schwierigkeiten bereitet.

²) Die Berechnung nach A. v. Gutschmid, De temporum notis, quibus Eusebius utitur in Chronicis Canonibus, Kiliae 1868, p. 9 und 27 = Kl. Schriften I 457 u. 481.

hat, so fällt sein Ende in das Jahr 231, und die Abreise des Origenes also kurz vorher. Danach scheint die Lesart δέκατον bei Eusebios (h. e. VI 26) den Vorzug zu verdienen.

Wenn sich nun auch die Abreise des Origenes von Alexandreia nicht genauer bestimmen läßt, so können wir doch seine erste Bekanntschaft mit Gregories sicher 233 ansetzen und können weiter schließen, daß Gregories etwa drei Jahre vorher, also 230, in seiner Heimat das Studium des römischen Rechts und etwa 227 als vierzehnjähriger Knabe das der Rhetorik begonnen hat und also \pm 213 geboren ist.

Gehen wir ferner von 238 an vorwärts, so dürfen wir wohl einige Jahre für die praktische juristische Thätigkeit des Gregorios annehmen, aber auch nicht zu viele, da er nach Eusebios (h. e. VI 30) ¿u νέος Bischof geworden ist. Man kann deshalb vermuten, dass ihn Phaidimos von Amaseia etwa um 243 als Dreissigjährigen zum Bischof geweiht habe. An dem Bericht des Nysseners über seine Weigerung und Flucht (p. 254 Voss.) ist vielleicht so viel historisch, dass sich Gregorios bei seiner Jugend und seiner in der Dankrede besonders hervortretenden Bescheidenheit der schweren Bürde des Bischofsamtes nicht gewachsen glaubte und es anfangs ablehnte.

Wenn nun Gregorios schon um 243 Bischof geworden ist, so muß der im Anhang abgedruckte Brief des Origenes an ihn zwischen 238 und 243, vielleicht nach Redepenning (Origenes II, S. 59 f.) bald nach 238 von Nikomedeia in Bithynien aus geschrieben sein. Dräseke hat dagegen (JpTh. VII, 1881, S. 112 ff.) im Anschluß an Ryssel (Greg. Th. S. 13) und Tillemont (Mémoires vol. IV, p. 669) die Ansicht aufgestellt, jener Brief sei 235 oder 236 von Kappa-

dokien aus an den während der Maximinischen Verfolgung nach Ägypten hinabgezogenen Gregorios gerichtet (S. 121) und könne nicht nach der Dankrede (die Dräseke 238 oder 239 ansetzt) geschrieben sein, weil "des Origenes Reden und Ermahnungen in demselben" mit des Gregorios eigenen Äußerungen in seinem Panegyrikos im Widerspruch ständen. Der Beweis für diese beiden Behauptungen ist nicht erbracht. Der Brief des Origenes an Gregorios enthält keineswegs, wie Dräseke meint, verborgene historische Beziehungen - Origenes hätte guten Grund gehabt, in dem angenommenen Fall gerade recht deutlich zu reden -, sondern enthält nur ernste, in die Form der allegorischen Schriftexegese eingekleidete Mahnungen. Aus den Worten des Briefes (42, 10 ff.): ότι τισὶ πρὸς κακοῦ γίνεται τὸ παροικήσαι τοῖς Αίγυπτίοις, τουτέστι τοῖς τοῦ κόσμου μαθήμασι, μετά τὸ ἐντραφῆναι τῷ νόμω τοῦ θεοῦ κτλ. ergiebt sich mit völliger Sicherheit, dass hier jede historische Deutung auszuschließen ist. Origenes hat sich für seinen Zweck eben die geeignetsten Schriftstellen ausgewählt: der in seine heidnische Vaterstadt zurückgekehrte Gregorios ist dort als römischer Advokat, fern von christlichem Einfluß, in der That dem Idumäer Ader zu vergleichen, und eine Warnung vor allzu ausschliefslicher Hingabe an heidnische Philosophie war, wie gerade die Dankrede beweist, bei Gregorios durchaus am Platze. Man braucht nicht einmal anzunehmen, dass Origenes durch ungünstige Nachrichten über Gregorios zu seinem Brief veranlasst worden sei. Es ist möglich, dass sich der Brief lediglich auf die allzu philosophisch gehaltene Dankrede bezieht, deren Priorität vor dem Briefe ich wenigstens mit mehr Recht, als Dräseke diese leugnet, behaupten zu können glaube. Die eindringliche Mahnung zu fortgesetzter Schriftforschung am Schluss

des Briefes wird durch die Worte: ίνα μη προπετέστερον είπωμέν τινα ή νοήσωμεν περί αὐτῶν (43, 14 f.) begründet. Darin liegt zugleich ein versteckter Vorwurf gegen Gregorios, der in der That ,προπετέστερον' in der Dankrede (34, 17 ff.) die Worte: τὸν κλείοντα ἀνοιγνύναι μόνον behandelt und dabei den Origenes als den ξομηνεύς τῶν τοῦ θεοῦ λόγων πρὸς ἀνθρώπους bezeichnet. Solcher Einseitigkeit und Übertreibung, solchem Verzicht auf selbständige Schriftforschung tritt nun Origenes am Schluss seines Briefes entgegen, indem er die Interpretation des von Gregorios citierten Schriftwortes in folgender Weise ergänzt: xai ανοιγήσεταί σοι ὑπὸ τοῦ θυρωροῦ ατλ., seinen früheren Schüler darauf hinweist, dass auch nicht genüge ,x000'ειν καὶ ζητεῖν', sondern , ή περὶ τοῦ νοεῖν τὰ θεῖα εὐχή' notwendig dazukommen müsse, und endlich den Wunsch ausspricht, dass auch Gregorios ,πνεύματος θεοῦ καὶ πνεύματος χριστοῦ immer mehr teilhaftig werde. Auch die Worte des Briefes: ταῖτα ἀπὸ τῆς πρός σε ἐμοῖ πατρικῆς άγάπης τετόλμηται (43, 26 f.) treten jetzt in helleres Licht, wenn wir uns erinnern, dass Gregorios in seiner Dankrede (36, 10) von dem ,οἶκος τοῦ ἀληθῶς πατρὸς ἡμῶν gesprochen, also den Origenes seinen wahren, geistigen Vater genannt hatte. Ich denke, diese Beziehungen zwischen den beiden Schriften sind klar genug, um die Priorität der Dankrede zu erweisen.

Ob die Mahnungen des Origenes nötig und von Erfolg gewesen sind, wissen wir nicht; jedenfalls hat aber Gregorios nicht viel später seine juristische Laufbahn aufgegeben und ist Bischof von Neokaisareia und mit seinem Bruder Athenodoros Gründer der pontischen Kirche geworden. Näheres über seine Wirksamkeit weiß selbst Eusebios nicht zu berichten 1). Das erklärt sich daraus, dass Pontus von den Mittelpunkten des kirchlichen Lebens zu weit entfernt war, als dass nähere persönliche Beziehungen zwischen Gregorios und den Bischöfen von Alexandreia, Antiocheia, Jerusalem hätten angeknüpft werden können. Auch hat es wohl Gregorios, anstatt sich in das Getriebe der Kirchenpolitik zu mischen, zunächst vorgezogen, seine Kirche zu organisieren und als echter und treuer Hirte ausschliefslich für das Wohl der ihm anvertrauten Herde zu leben. An Stelle historischer Nachrichten aus dieser Zeit besitzen wir die von Gregorios von Nyssa gesammelten Legenden. Dass sich bald nach dem Tode, ja noch bei Lebzeiten des Wunderthäters ein so reicher Sagenkreis um ihn hat bilden können, das lässt, wie Ryssel (Gregor, Th. S. 5) richtig urteilt, auf eine "gewaltige, kühn und stark alle Hindernisse bezwingende Persönlichkeit" schließen. Je intensiver und lokaler seine Wirksamkeit war, desto größeren Erfolg konnte sie haben. So wenig die von ihm erbaute Kirche später durch Erdbeben erschüttert wurde²), ebensowenig konnte die von ihm geschaffene kirchliche Organisation durch die Stürme der Decianischen Verfolgung zerstört werden. Anstatt sich nutzlos zu opfern, floh 3) damals Gregorios, den Herrenworten Mt. 10, 23 und 24, 16 gehorchend, in das Gebirge, und ein großer Teil seiner Gemeinde ist wohl seinem Beispiel gefolgt. Nach Beendigung der Verfolgung entschädigte er die Gemeinde für die ausgestandene Drangsal

¹⁾ Vgl. Georgios Synkellos p. 376 D (Bonner Ausg. p. 706), Dräseke, JpTh. VII, 1881, S. 738 f.

²⁾ Vgl. den Bios Gregors (p. 273 Voss.) und Ryssel (Gregor. Th. S. 20).

³⁾ Vgl. den Bios (p. 302 Voss.) und oben S. VII.

durch Einrichtung von Märtvrerfesten; ἐφῆκεν αὐτοῖς, sagt Gregorios von Nyssa (p. 311 Voss.), ταῖς τῶν ἁγίων μαρτίρων ξμφαιδούνεσθαι μνήμαις καὶ εὐπαθεῖν καὶ ἀγάλλεσθαι (vgl. Ryssel a. a. O. S. 62). Gleich darauf 253 4 hatte die pontische Kirche eine noch schwerere Prüfung zu bestehen: Goten und Boraden fielen nach der Eroberung Trapezunts in Pontus und Bithynien ein und verwüsteten diese Landschaften aufs furchtbarste. Ganze Gemeinden sind damals vernichtet, die Häuser verbrannt, die Habe geraubt, die Bewohner getötet oder als Sklaven weggeschleppt worden. Ein anschauliches Bild von jener furchtbaren Heimsuchung bietet uns der sogenannte kanonische Brief des Gregorios, in dem der Bischof in milder und versöhnlicher Weise über die schweren Vergehen urteilt, deren sich Christen während der feindlichen Invasion schuldig gemacht hatten 1). So massvoll sich aber Gregorios gegen seine Untergebenen zeigte, so energisch wußte er seine Lehre gegen jede Ketzerei zu verteidigen. Das durch eine Offenbarung ihm übermittelte Glaubensbekenntnis blieb lange in Pontus in Geltung. An der ersten Synode in Antiocheia

¹) Eine Inhaltsübersicht bei Dräseke, JpTh. VII, 1881, S. 748 bis 750. Ryssel setzt mit den meisten früheren Forschern den Brief ins J. 258, während Dräseke a. a. O. S. 751 ff. diesen Ansatz verwirft und selbst den Brief im Herbst 254 geschrieben sein läßt. Aber ein bestimmter Termin läßt sich aus unsern mangelhaften Quellen wohl kaum erschließen. Von Zosimos (Hist. I, cap. 32, 5) erfahren wir nur die Thatsache, daß die Abberufung des Successianus, jenes tapfern Verteidigers von Pityus, die Barbaren zu einem zweiten Angriff auf Pontus ermutigt hat, erhalten aber nicht die geringste Andeutung über die Zeit jener Abberufung. Immerhin ist es wahrscheinlich, daß dieselbe bald nach dem ersten, ins Jahr 253 fallenden Angriff der Barbaren, also vielleicht mit Dräseke (S. 747) Ende 253 oder Anfang 254, danach der zweite Einfall 254, und der kanonische Brief Ende 254 anzusetzen ist.

gegen Paulos von Samosata im Jahr 264/5 nahm Gregorios eifrig teil und beherrschte durch sein Ansehn im Verein mit seinem Bruder Athenodoros, Phirmillianos von Kaisareia und Helenos von Tarsos die Versammlung (Euseb. h. e. VII 28, Theodoret, haer, fab. comp. II, Cap. 8, und Theodoros Balsamon, Schol. in canon. 21 concil. Nicaen. bei Beveregius, Pandect. canon. I 83). Ob Gregorios auch an der zweiten Synode in Antiocheia gegen Paulos von Samosata teil genommen hat, wissen wir nicht. Jedenfalls ist nicht mit Ryssel (Gregor. Th. S. 17 f.) anzunehmen, daß Theodoros, einer der von Eusebios (h. e. VII 30, 2) erwähnten Unterzeichner des Synodalschreibens, identisch mit Gregorios sei; den früher geführten Namen Theodoros kann Gregorios unmöglich in einem offiziellen Schreiben, anstatt seines eigentlichen, gesetzt haben. Ryssel hält die Teilnahme des Gregorios an jener zweiten Synode auch deshalb für wahrscheinlich, weil Gregorios nicht vor 270 gestorben sei. Aber auch jene zweite große Synode ist ja nach Eusebios (h. e. VII 28, 4) nicht vor dem Regierungsantritt des Aurelian (270), sondern nach demselben abgehalten worden. Suidas setzt den Tod des Gregorios unter Aurelian (270-75), und wir haben keinen Grund, die Angabe zu bezweifeln. Gregorios, wie ich glaube, auf jener zweiten antiochenischen Synode nicht zugegen gewesen, so hat ihn wahrscheinlich der Tod schon vorher, d. h. zu Anfang der Regierungszeit Aurelians, weggerafft; er würde danach ein Alter von nicht ganz 60 Jahren erreicht haben. Da er aber έτι νέος Bischof geworden war, so konnte er in der Sterbestunde auf eine verhältnismäßig lange und reichgesegnete Amtsthätigkeit zurückblicken. Er hatte seine Vaterstadt aus einer heidnischen zu einer christlichen umgeschaffen (Bios p. 313 Voss.) und zum Mittelpunkt der neubegründeten pontischen, seit Diocletian mit der kappadokischen verbundenen Kirche gemacht. Seine dankbaren Landsleute hielten sein Gedächtnis in hohen Ehren, bei spätern Schriftstellern wird er mit den berühmten Kappadokiern Gregorios von Nazianz und von Nyssa und Basileios zusammen genannt (vgl. Photios bibl. 106a Z. 32 sq. rec. Bekker), und die katholische Kirche zählt ihn zu ihren Heiligen und feiert seinen Gedenktag am 17. November.

II.

Das Werk, das Gregorios nach seiner Bischofsweihe in Angriff nahm, war so schwierig, und sein persönliches Wirken im ganzen Pontusgebiet so intensiv und zeitraubend, daß ihm weder Zeit noch Kraft zu größeren Schriftwerken übrig blieb. Es fehlte ihm wohl auch die Neigung dazu, denn nicht als Gelehrten, sondern als Mann der Praxis zeigt ihn uns die Dankrede an mehreren Stellen, besonders da, wo er den Origenes ausdrücklich deswegen rühmt, weil er immer das Thun des für richtig Erkannten für das wichtigste erklärt, und selbst hierin allen das schönste Vorbild gegeben habe (24, 22 ff., vgl. auch Sokrates, h. e. IV 27). Gregorios hat deshalb wohl wenig Wert auf schriftstellerische Thätigkeit gelegt; seine Schriften dienten dem praktischen Bedürfnis oder verdankten wenigstens ihren Ursprung irgend einem äußerlichen Anlaß (vgl. Ryssel S. 54). Damit hängt es zusammen, dass weder Gregorios selbst seine Schriften gesammelt hat, noch dass eine Gesamtausgabe derselben nach seinem Tode veranstaltet zu sein scheint. Wir dürfen uns also über die Geringfügigkeit des echten litterarischen Nachlasses des Gregorios Th. nicht

wundern und müssen es auch begreiflich finden, daß bei dieser mehr zufälligen Art der Überlieferung selbst unzweifelhaft echte Schriften andern Autoren in den Hss. beigelegt werden. Andererseits wurde der Name des Wunderthäters bald so berühmt und seine Autorität als eines rechtgläubigen Kirchenfürsten so allgemein anerkannt, daß sich nicht nur Sabellianer auf ihn beriefen (vgl. Basileios ep. 210, 3, 5), sondern daß überhaupt Häretiker ihm eine Anzahl Schriften unterschoben, um sie durch seinen Namen zu decken und zu erhalten.

Als unbestritten echt sind zu bezeichnen:

- 1. Εὶς Ὠοιγένην προσφωνητικός vom Jahre 238 n. Chr., vgl. unten S. 1—39.
- 2. "Εκθεσις τῆς πίστεως κατὰ ἀποκάλυψιν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας, eine kurze, für den praktischen Gebrauch bestimmte Glaubensformel, die lange Zeit im Pontus in Geltung geblieben ist. Gregorios von Nyssa hat sie in seinen Bios aufgenommen (p. 258 f.). Die zahlreichen Hss., in denen die Formel überliefert ist, zählt Preuschen auf (Harnack, Gesch. d. altchr. Litt. I 429). Vgl. C. P. Caspari, Alte und neue Quellen zur Gesch. d. Taufsymbols, Christiania 1879, S. 1—64, der die Glaubensregel 260 bis 270 ansetzt (a. a. O. S. 64), und F. Kattenbusch, Das apostolische Symbol, I, Leipzig 1894, S. 338—342.
- 3. Ἐπιστολή κανονική τοῦ ἁγίου Γοηγορίου Νεοκαισαρείας ἐπισκόπου τοῦ Θαυματουργοῦ περὶ τῶν ἐν τῷ καταδρομῷ τῶν βαρβάρων εἰδωλόθυτα φαγόντων ἢ καὶ ἕτερά τινα πλημμελησάντων. Erste kritische Ausgabe von M. J. Routh (Reliquiae sacrae² vol. III 256—283), danach Dräseke (JpTh. VII, 1881, 730—736). Der Brief ist in zahlreichen Canones-Hss. erhalten, die Preuschen a. a. O. S. 429 f. aufzählt. Der Brief bildet eines der wichtigsten Aktenstücke

- des 3. Jahrhunderts und ist wahrscheinlich (nach Dräseke a. a. O. S. 756) im Herbst 254 geschrieben; vgl. oben S. XIX. A. 1.
- 4. Μετάφρασις εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν Σολομῶντος. Wenn auch fast sämtliche bisher bekannt gewordenen Hss., wie mir E. Preuschen mitteilt, die Metaphrase dem Gregorios von Nazianz beilegen, so ist doch bei dem ausdrücklichen Zeugnis des Hieronymus (de vir. ill. 65 und Comm. in Eccles. 4) und des Rufinus (h. e. VII 25) an der Autorschaft des Gregorios Thaumaturgos nicht zu zweifeln. Auch die Sprache weist einzelne Anklänge an die Dankrede auf. Über die Hss. handelt Preuschen a. a. O. S. 430.
- 5. Die in syrischer Übersetzung erhaltene, von Ryssel a. a. O. S. 71—99 veröffentlichte Schrift an Theopompos über die Leidensunfähigkeit und Leidensfähigkeit Gottes. Vgl. de Lagarde, Analecta Syriaca, Lips. et Londin. 1858, p. 46—64 und Pitra, Analecta sacra IV, p. 103—120, lat. Übersetzung p. 363—376. Dräseke (JpTh. IX, 1883, S. 634 bis 640 = Ges. patristische Unters. 1889, S. 162—168) hält mit Ryssel die Schrift für echt, setzt sie aber später als Ryssel, erst nach 240, und vermutet, daß sie gegen die Lehre des Gnostikers Sokrates gerichtet sei.
- 6. Verloren ist die von Basileios (ep. 210, 5) citierte Διάλεξις πρὸς Αἰλιανόν, welche nach Basileios a. a. O. auch eine (mit der erhaltenen nicht identische) ἐκθεσις τῆς πίστεως des Wunderthäters enthalten hat und nicht frei von heterodoxen Ansichten gewesen ist. Diese seien aber, bemerkt Basileios zur Entschuldigung, ἀγωνιστικῶς ausgesprochen.
- 7. Möglicherweise gehört dem Gregorios auch die Expositio in proverbia Salomonis an, die Batiffol (Mélanges d'Archéologie et d'histoire IX, 1889, p. 46-47) erwähnt.

Dazu kommen zahlreiche, in Catenen und sonst erhaltene griechische, syrische und arabische Fragmente meist exegetischen Inhalts; vgl. die Aufzählung von Preuschen a. a. O. S. 431 f. und Ryssel a. a. O. S. 43—59.

Als untergeschoben sind folgende Schriften anzusehen:

- 1. Ἡ κατὰ μέρος πίστις, von Caspari (a. a. O. S. 65 bis 146) dem Apollinaris von Laodicea zugewiesen. Griechisch bei A. Mai, Nova Collectio VII, 1833, 170—176, und de Lagarde, Titi Bostren. opp., Append. p. 103—113, syrisch bei de Lagarde, Analecta syr. p. 31—42 und Pitra, Analecta sacra IV 82—94. 346—356.
- 2. ἀναθηματισμοὶ ἡ περὶ πίστεως κεφάλαια ιβ', vgl. de Lagarde, Analecta syriaca p. 65 ff. und Pitra, Analecta sacra IV 95—160. 357—360.
- 3. Λόγος πεφαλαιώδης περὶ ψυχῆς πρὸς Τατιανόν, vgl. Preuschen a. a. O. S. 431.
- 4. Eine Anzahl Reden auf Maria, das Epiphanienfest, Christi Geburt, Christi Fleischwerdung, Stephanus; vgl. Preuschen a. a. O. S. 431 und Dräseke, JpTh. X, 1884, S. 657—704.
- 5. An Philagrius über die Wesensgleichheit. Diese Schrift ist, wie Dräseke (JpTh. VII, 1881, S. 379—384 und VIII, 1882, S. 343—384 u. 553—568 = Ges. patrist. Unters. S. 103—162), trotz der Einwendungen Ryssels (JpTh. VII, 1881, S. 565—573), evident nachgewiesen hat, unecht und identisch mit oratio 45 des Gregorios von Nazianz (Πρὸς Εὐάγριον μόναχον περὶ θεότητος λόγος). Vgl. de Lagarde, Analecta syriaca, p. 43—46, Pitra, Analecta sacra IV, p. 100—103. 360—363, Ryssel a. a. O. S. 65 bis 70.
 - 6. Λόγος εἰς τοὺς άγίους πάντας. Die von J. A. Min-

garelli (Bononiae 1770, 4°) zuerst veröffentlichte (bei Migne, P. Gr. tom. X, p. 1197—1206 danach abgedruckte) Rede ist trotz des hs. Zeugnisses unecht. Denn der unbekannte Verfasser hat nicht nur Ausdrücke, Vergleiche und Citate aus der Dankrede entlehnt, sondern scheint auch zwei Schriften des Johannes Chrysostomos (1. Εἰς μάρτυρας ὁμιλία tom. II, p. 668 B u. C, 2. Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους πάντας tom. II, p. 713 C u. 716 C ed. Montfaucon) benutzt zu haben.

Folgende Gesamtausgaben1) sind erschienen:

- 1. S. Gregorii episcopi Neocaesariensis cognomento Thaumaturgi opera omnia (im Anhang der Bios des Gregor von Nyssa) ed. Gerardus Vossius, Mogunt. 1604, 4°. Besser und vollständiger, aber auch nicht frei von Fehlern ist
- 2. SS. PP. Gregorii Neocaesariensis Episc. cognomento Thaumaturgi, Macarii Aegyptii, et Basilii Seleuciae Isauriae episcopi opera omnia etc. Paris 1622 fol.
- 3. Gallandius, P., Bibliotheca Veterum Patrum, Venet. 1765—1781. Edit. nova Venet. 1778, tom. III, p. 385 bis 469, vgl. tom. XIV, App. p. 119 (Scholion in Mt. 6, 22 f.). Relativ am besten ist
- 4. der Abdruck des Gallandischen Textes in Mignes P. Gr., tom. X, p. 963—1206, aber auch nicht fehlerfrei; z. B. sind in der Dankrede (15, 8) die Worte ,φιλοσοφίαν καὶ τούς, die schon bei Gallandi fehlen, ausgelassen. In allen Ausgaben sind lateinische Übersetzungen beigefügt; eine deutsche findet sich in der Kemptener Bibliothek der Kirchenväter von J. Margraf 1875, Heft 159.

Über das Leben des Wunderthäters handeln:

¹) Vgl. Fabricius ed. Harless, Bibl. Graec. vol. VII, p. 259 sq., Ryssel a. a. O. S. 23 f.

- 1. N. M. Pallavicini, Vita Gregorii Thaum. Romae 1644 (mir unbekannt).
- 2. J. L. Boye, Dissert. histor. de S. Gregorio Thaumaturgo episcopo Neocaesariensi primam etc. etc. Jenae 1709 (sehr weitschweifig und veraltet, doch manches Richtige enthaltend).
- 3. Über die Schriften des Gregorios ist noch heute mit Nutzen zu vergleichen:

Leo Allatius, Diatriba de Theodoris et eorum scriptis No. LXII (abgedruckt bei Migne, P. Gr. tom. X, p. 1205 bis 1232).

Die neueste zusammenfassende Darstellung von dem Leben und den Schriften des Gregorios hat gegeben:

4. V. Ryssel, Gregorius Thaumaturgus. Sein Leben und seine Schriften, nebst Übersetzung zweier bisher unbekannter Schriften Gregors aus dem Syrischen, Leipzig 1880. Hier sind S. 64 noch andere hierher gehörige Schriften verzeichnet. Im übrigen vgl. Richardson, Bibliographical Synopsis (in den Ante-Nicene Fathers, Buffalo 1887, S. 65 f.).

III.

Über Ort und Zeit der Dankrede ist bereits oben gesprochen worden; es bleibt noch übrig, einige Bemerkungen über Titel, Inhalt und Gliederung, Sprachform, hs. Überlieferung und Sonderausgaben hinzuzufügen.

Den auch meiner Ausgabe voranstehenden Titel: Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ εἰς Ὠριγένην προσφωνητικός, scil. λόγος, hat wohl der erste Herausgeber, vielleicht erst Pamphilos oder Eusebios vorgesetzt; der hs. nicht be-

zeugte Zusatz: καὶ πανηγυρικὸς λόγος in der Vossischen Ausgabe ist wahrscheinlich von Vossius selbst willkürlich nach der Dankrede (2, 3) oder nach Hieronymus (de vir. ill. 65, πανηγυρικὸν εὐχαριστίας) gemacht. Gregorios selbst hat seine Rede, λόγος χαριστήριος genannt (7, 18. 9, 16).

Der Inhalt der Rede ist demnach eine Danksagung an Origenes für den genossenen Unterricht. Hiermit verbunden ist aber eine eingehende Darlegung der Unterrichtsmethode des Origenes. Gerade darin liegt die Bedeutung der Dankrede als einer der wichtigsten Quellen für unsere Kenntnis von dem Wirken des Origenes. Denn wir haben in ihr nicht einen "Panegyricus", wie Vossius und andere nach ihm gemeint haben, d. h. keine übertriebene Lobpreisung und Verherrlichung des Origenes durch Gregorios zu sehen, sondern vielmehr eine aus dem Gefühl warmer Dankbarkeit und treuer Anhänglichkeit entsprungene, durchaus wahrheitsgetreue Schilderung des schönen Verhältnisses zwischen jenem geistvollen und begeisternden Lehrer und seinem treuen und dankbaren Schüler. Die Versicherung des Gregorios: δς οὐδ' ὅτε μειράπιον ὢν τὴν δημώδη φητορικήν έκ φήτορος έδιδασκόμην, έπαινεῖν καὶ λέγειν περί του έγκωμιον, δ΄ τι μη άληθες ήν, εκών υπέμενον (25, 14-16) ist durchaus glaubwürdig, da er kurz darauf (26, 6 ff.), um nicht gegen die Wahrheit zu verstoßen, den allzuweit gehenden Ausdruck ,παράδειγμα σοφοῦί für Origenes wieder zurücknimmt.

Der Inhalt im einzelnen ergiebt sich aus folgender Gliederung (vgl. Bengel, Notae p. 132 sq. und Ryssel, S. 25 f.):

I. Einleitung, § 1-30. Schweigen gebiete zwar die durch das beschwerliche Studium des römischen Rechts verursachte Ungeübtheit im Reden und die Unmöglichkeit, das Thema würdig und angemessen zu behandeln; doch treibe zum Reden das Gefühl tiefer Dankbarkeit gegen Origenes.

- II. Ausführung, § 31-202. Sie enthält
 - A. eine Danksagung gegen Gott durch Christus, gegen seinen Schutzengel, der ihn nach Kaisareia geleitet hat (hier wirft der Redner einen Rückblick auf sein früheres Leben), und gegen Origenes (§ 31—92). Im Anschluß hieran wird
 - B. die Unterrichtsmethode des Origenes geschildert und werden die Unterrichtsgegenstände: Logik, Physik, Ethik, Metaphysik, Theologie besprochen (§ 93-183). Daran reiht sich
- C. die Klage des Redners über die Trennung von Origenes, worauf einige Trostgründe folgen (§ 184-202).
- III. Schlufs, § 203-207. Er enthält eine kurze Zusammenfassung des Gesagten und die Bitte um den Segen und die Fürbitte des Origenes.

Man erkennt sofort, dass die Rede, wenn auch der bescheidene Verfasser seine Ungeübtheit im Reden betont, doch ganz nach den Regeln der Kunst angelegt und durchgeführt ist und eine beachtenswerte rhetorische Leistung darstellt. Der rhetorische Charakter der Rede tritt sogar für unsern Geschmack öfters zu sehr hervor, man merkt zu deutlich, wie eifrig sich der Redner bemüht, den Regeln seiner früheren Redelehrer nachzukommen und seinen Gedanken ein möglichst glänzendes Gewand zu geben. Gregorios gesteht ja in den Worten: εὶ μέν τι καὶ ενειδές καὶ είγλωττον απαντᾶ ποθεν, ασπασάμενοι ήδέως (3, 22 f.) selbst ein, dass er nach rhetorischem Schmuck gesucht habe. So finden wir also in der Rede zahlreiche Vergleiche teils aus der Natur und dem Menschenleben (breit ausgeführt: τέναγος 32, 3 ff., Ελη 32, 6 ff., λαβύρινθος [vgl. Plato, Euthydem. 291 B] 32, 18 ff., γεωργός 18, 27 ff., φυτουργός 19, 3 ff., γη 20, 10 ff.; kürzer: κάτοπτρον 23, 13. 27, 13 und θρέμμα [beides auch mehrmals bei Plato] 15, 15, ferner: ζωα 22, 5 θηρες, ληθίες, δονεις 15, 1 f., επποι 20, 1 ff.;

βέλος 15, 29, σπινθής 17, 1, φυτεία 22, 28, ἔςια 29, 25 f.; τεχνίτης 33, 7 ff., ζωγράφοι 3, 8 ff.), teils aus der Bibel entlehnt (ausführlicher: Adam 35, 16. 27 f., verlorner Sohn 36, 15 ff., babyl. Exil 37, 14 ff., David und Jonathan 17, 10 ff.; kürzer: arme Witwe 6, 26 ff., Paradies 35, 4. 10, Himmelsleiter [?] 22, 23 f.), und alle diese Vergleiche sind geschickt gewählt und verwendet. Dazu kommen einige wenige direkte und indirekte Citate aus der Bibel, aus Demosthenes und Plato (vgl. das Register), verschiedene Berührungen mit Schriften des Origenes (vgl. oben S. XIII), und endlich Sentenzen und Sprichwörter (29, 9 f., 15, 6 f.) und dichterische Stellen und Ausdrücke (φιλίας κέντφον 16, 16, χρύσεον πρόσωπον [scil. τῆς δικαιοσύνης] 28, 11 ff., ein jambischer Senar 38, 14 f.).

Der Stil ist im ganzen etwas schwerfällig. Gregorios liebt es, recht ausgedehnte und komplicierte Perioden zu bauen, die durch lange Parenthesen, Ellipsen, Anakoluthe, Häufung von Synonymen u. dgl. unübersichtlich und schwer zu verstehen sind. Dieser Hauptmangel des Stils dürfte wohl besonders durch das andauernde Studium der periodenreichen lateinischen Sprache veranlasst sein; Gregorios selbst entschuldigt ja seine Ungeübtheit im Reden damit (2, 20 ff.). In den übrigen echten Schriften Gregors sind lange Perioden seltener, doch finden sich auch Ellipsen vor, z. B. Ep. canon. 3 a. E. Andere Mängel und Härten des Ausdrucks erklären sich einfach aus der langjährigen Unterbrechung seiner rhetorischen Studien (1, 16 ff.). Casaubonus bemerkt (bei Höschel, Notae p. 498) ganz richtig: "et in verbis et in dictione sive τη συνθέσει τοῦ λόγου non pauca occurrent, quae opus habeant excusationis. putabam initio corrupta multa, quae postea deprehendi non corrigenda quidem, sed excusanda." Wir werden also oftmals, anstatt Corruptelen

anzunehmen, unserm Redner gewisse Freiheiten in der Wortbildung und Syntax zu gute halten und der Interpretation größern Spielraum, als der Kritik, gewähren müssen. So ist z. B. Gregorios im Vermeiden des Hiatus nicht konsequent (Stellen, wie 26, 10 und 36, 19, sind nicht zu korrigieren) und erlaubt sich in der Stellung von αὐτοῦ zwischen Artikel und Substantivum (6, 11 f.; 25, 12; 28, 10 f.; 34, 16; 39, 19) zwar dieselbe Abweichung vom Sprachgebrauch wie z. B. schon Polybios (vgl. Fr. Kaelker, de elocutione Polyb. p. 257), ohne jedoch dieselbe Entschuldigung, wie dieser, zu haben.

Im allgemeinen schreibt aber Gregorios für seine Zeit ein gutes und fließendes Griechisch. Er hat nicht nur viele Ausdrücke aus seinem rhetorischen Unterricht bewahrt, sondern seine Sprache auch durch das Studium der griechischen Philosophen (25, 23 f. 29, 5 ff.), besonders des Plato (vgl. das Register), bereichert; einen großen Teil seines Sprachgutes verdankt er aber auch dem Origenes. Gelegentlich erscheint die Nachahmung der Ausdrucksweise desselben beabsichtigt (vgl. besonders 5, 17 ff.), meistens ist sie aber unbeabsichtigt und ein deutlicher Beweis für die tiefgehende Einwirkung des Origenes auf seinen Schüler. Für das Lexikalische verweise ich im übrigen auf das Register.

So sehr wir aber auch den rhetorischen Charakter der Dankrede betonen müssen, so wenig dürfen wir über der Form den für Origenes wie für Gregorios gleich wichtigen Inhalt übersehen. Ihrem innern Werte und vor allem der gerechten Würdigung des Origenes verdankt die Rede auch ihre Erhaltung. Sie ist uns nämlich nur in Verbindung mit der Schrift des Origenes gegen Celsus überliefert. Es war ja natürlich, dass Origenes von seinem scheidenden

Schüler eine Abschrift der Rede erhielt, die dann mit seinen eigenen Schriften zusammen herausgegeben wurde. Gregorios selbst hat seine Rede wohl nicht veröffentlicht, sie war ja ausschliefslich für Origenes bestimmt. Wodurch aber die Rede unter den Schriften des Origenes erhalten geblieben ist, und welche wichtige Rolle sie hierbei gespielt hat, das erfahren wir von Sokrates, der (h. e. IV 27) berichtet: μέμνηται δὲ αὐτοῦ [scil. Γρηγορίου] καὶ Πάμφιλος δ μάρτυρ έν τοῖς περί 'Ωριγένους πονηθεῖσιν αὐτῷ βιβλίοις, έν οίς καὶ συστατικός λόγος Γρηγορίου εἰς Δριγένην παράχειται. Danach hat also Pamphilos die Dankrede seiner Apologie beigefügt, um durch das starke Zeugnis des rechtgläubigen Gregorios für Origenes das Gewicht seiner eigenen Verteidigung zu verstärken. Später ist dann das griechische Original der Apologie fast vollständig verloren gegangen, aber die Dankrede erhalten geblieben, um gleichsam als Schutzmarke für die darauf folgenden Schriften des Origenes zu dienen. Es gilt also von der hs. Überlieferung der Dankrede im ganzen dasselbe, was ich über diejenige der acht Bücher des Origenes gegen Celsus (im 1. Heft des VI. Bandes der Texte und Unters. zur Gesch. der altchristl. Lit.) ausgeführt habe.

Die Dankrede ist in folgenden sechs Hss. erhalten:

- 1. Codex Vaticanus gr. No. 386 bombycin. saec. XIII., fol. 1r-12r = A.
- 2. Codex Parisinus S. Gr. No. 616 membran. a. 1339, fol. 2r—18v = P.
- 3. Codex Venetus Marcianus gr. No. 44 chartac., saec. XV., fol. 1r 13v = V.
- 4. Codex Palatino-Vaticanus gr. No. 309 chartae., a. 1545, fol. 1^r—18^r, von Höschel seiner Ausgabe der Dankrede (vgl. dort p. 508, Not. Z. 11 v. o.) zu Grunde gelegt.

- 5. Codex Oxoniensis Novi Collegii gr. No. 146 chartac., saec. XVI., fol. 1r—13v.
- 6. Codex Venetus Marcianus gr. No. 45 chartac. saec. XIV. extr., ist am Anfang beschädigt und enthält fol. 1 r -5 v die zweite kleinere Hälfte der Dankrede, von τοῦτο (21, 23) ab = M.

Eine 7. Hs., nämlich die der editio princeps von Gerhard Vossius zu Grunde liegende, ist verloren. Aus dem ersten Wort bei Vossius ,Καλόν ergiebt sich, daß jene Hs. von keiner der unter No. 2—6 genannten Hss. abgeleitet werden kann; sie ist wahrscheinlich eine für den Druck angefertigte Abschrift des cod. Vat. 386 gewesen. Die Lesarten der editio princeps gehen jedenfalls direkt auf diese Hs. zurück, und die zahlreichen Fehler und Ungenauigkeiten derselben sind wohl auf Rechnung ihres flüchtigen Schreibers zu setzen.

Endlich nennt Delarue (Origenis opera omnia vol. IV, Append. p. 55 Note c) unter vier von ihm verglichenen Hss. auch einen Codex Basileensis und einen Codex Westenius [so]. Vielleicht liegt hier ein Irrtum vor; wenigstens sind, wie mir Herr Oberbibliothekar Dr. Bernoulli freundlichst bestätigt hat, die beiden Hss. in Basel nicht vorhanden. Nach den Angaben bei Delarue scheinen dieselben übrigens gänzlich wertlose Abschriften gewesen zu sein.

In meiner oben genannten Schrift habe ich nachgewiesen, dass die acht Bücher gegen Celsus im Cod. Pal. 309 und Oxon. 146 von V abgeschrieben sind, und dass V und M von A abstammen. Es unterliegt keinem Zweifel, dass für die der Schrift gegen Celsus vorausgehende Dankrede dasselbe Urteil gelten muß. Dazu läst sich auch der Beweis hier leicht führen. Da nämlich die beiden ersten Blätter von A am innern Rande beschädigt sind, so haben

die Abschreiber teils entsprechende Lücken gelassen, teils das Fehlende mit mehr oder weniger Glück ergänzt und dadurch ihre Vorlage aufs deutlichste verraten. Schwieriger ist das Verhältnis zwischen A und P zu bestimmen. Ich hatte a. a. O. S. 58 ff. für die Bücher gegen Celsus in A und P auf Grund unvollständigen hs. Materials einen gemeinsamen Archetypus angenommen, bin aber jetzt mit J. Armitage Robinson überzeugt, daß auch P von A abgeschrieben ist. Dasselbe kann ich für die Dankrede durch folgende Stellen beweisen.

- 1. In A ist 1, 14 das richtige ἦττον zu ἥττων korrigiert; P schreibt zuerst nach dieser Korrektur ἥττων, sieht aber dann, daß dies falsch ist, und ändert es in ἦττον um.
- 2. Die Konstruktion der Worte: ἀνθρώπων μὲν πάντων μάλιστα τῷ ἀνδρὶ τῷ ἱερῷ τῷδε (9, 16 f.) scheint P nicht verstanden und das dem μέν entsprechende δέ vermist zu haben; er sieht deshalb das in A hinter μάλιστα stehende Komma für die Abkürzung von δέ an und setzt dies an Stelle des Kommas in den Text.
- 3. Für das richtige οὐδ' ὅλως (29, 15) liest P wie A οὐδόλως.
- 4. Viele Schwierigkeiten hat den Abschreibern 38, 26 διεφθαρμένας bereitet. In A steht διεφθαρμένα, jedoch so undeutlich, daß das Schluß-α sehr leicht als η verlesen werden konnte; so schreiben aber P und M. Außerdem herrscht an vielen Stellen auch in Kleinigkeiten Übereinstimmung zwischen A und P, dazu bietet P nirgends eine selbständige Variante, sondern nur zahlreiche willkürliche Verkürzungen und Veränderungen, über die anderswo ausführlicher gehandelt werden wird.

So bleibt demnach, wie für Orig. c. Cels., auch für die Dankrede nur A als die maßgebende Hs. übrig; die Gregorios Thaumaturgos.

Abschriften aber sind nur insoweit zu berücksichtigen, als sie gute Konjekturen oder Lesungen für Stellen bieten, die jetzt in A weniger gut, als vor einigen Jahrhunderten, zu entziffern sind.

Abgesehen von den Gesamtausgaben sind folgende Sonderausgaben der Dankrede erschienen:

- 1. D. Hoeschel, Augsburg 1605, 4°, als Anhang zu der editio princeps der Bücher gegen Celsus; am Schlußs p. 489—506 beachtenswerte Noten des Isaac Casaubonus.
- 2. J. A. Bengel, Stutgardiae 1722, 8° min., zwar keine kritische, aber bis jetzt die beste (von Gallandi und Migne benutzte) Ausgabe, die sich besonders durch verständige Interpunktion auszeichnet. Im Anhang (p. 127—242) sind die wichtigsten Noten von G. Vossius, Is. Casaubonus, D. Hoeschelius, L. Rhodomanus mit denjenigen Bengels zusammengestellt.
- 3. Einen Rückschritt bedeutet die auf den Ausgaben von Höschel und Voss und angeblichen Kollationen von vier Hss. beruhende Ausgabe der Dankrede von Delarue jun. (Origenis opera omnia, vol. IV, Parisiis 1759, Append. p. 55—78), und ebenso
- 4. der schlechte Abdruck derselben von Lommatzsch (Origenis opera omnia, tom. XXV, Berolini 1848, p. 339 bis 381), der es nicht der Mühe für wert gehalten hat, Bengels gute Ausgabe auch nur flüchtig einzusehen.

Lateinische Übersetzungen sind von Jacob Sirmond (bei Voss), Laurent. Rhodomanus (bei Höschel) und von Bengel (in seiner Ausgabe) verfast; eine deutsche Übersetzung findet sich in der Kemptener Bibl. der Kirchenväter, Bd. 159, S. 20—65.

Der Text der vorliegenden Ausgabe beruht auf A, dem Archetypus aller vorhandenen Handschriften. Ich habe mich an A, da dessen Textüberlieferung als recht gut zu bezeichnen ist, so eng als möglich angeschlossen und selbst in Kleinigkeiten nicht ohne zwingenden Grund geändert. Aus praktischen Rücksichten habe ich die Kapitelzahlen der Ausgabe von Migne trotz einiger Fehler (vgl. Kap. II a. A. und XV) beibehalten¹), aber die Paragraphenzahlen Bengels eingefügt und den Text durch zahlreichere Absätze übersichtlicher zu gestalten versucht. Auf die Interpunktion ist nach Bengels Vorgang möglichste Sorgfalt verwendet worden; die runden Klammern sollen dazu dienen, das Verständnis langer Perioden zu erleichtern. Im Apparat sind auch geringfügige Abweichungen von A notiert, da ich hier lieber zu viel, als zu wenig mitteilen wollte. Die Punkte auf den ersten Seiten bezeichnen genau die Zahl der an den betreffenden Stellen jetzt fehlenden Buchstaben.

Im Anhang ist der in enger Beziehung zur Dankrede stehende Brief des Origenes an Gregorios nach der neuesten Ausgabe der Philokalia des Origenes von Robinson, Cambridge 1893, und nach neuer, von Hans Achelis freundlichst gemachter Kollation des Briefs im cod. Venet. Marc. 47 (= B) abgedruckt.

Für die Dankrede und für den Brief habe ich gesonderte Register beigegeben und hierbei auch in philologischem Interesse nach größter Vollständigkeit gestrebt; kann doch vielleicht die Echtheit oder Unechtheit einer Schrift oder eines Fragments durch den Sprachgebrauch der Dankrede entschieden werden.

Die Anmerkungen zum Text sollen vor allem den Anfängern das Verständnis schwieriger Stellen erleichtern, zum Teil auch meine Auffassung einiger Stellen darlegen.

¹⁾ Delarue und Lommatzsch zählen nur 18 Kap., da sie Kap. 13 und 14 als eins betrachten.

Folgende Abkürzungen bedürfen einer Erklärung:

A = cod. Vaticanus gr. 386.

B = cod. Venet. Marc. gr. 47.

M = cod. Venet. Marc. gr. 45.

P = cod. Parisinus Suppl. Gr. 616.

V = cod. Venet. Marc. gr. 44.

Cas = Isaac Casaubonus (bei Höschel).

Hoe = Höschel in seiner Ausgabe.

JpTh = Jahrbücher für protest. Theologie.

Lom = Lommatzsch, Origenis opp. tom. 25.

Rhod = Laurentius Rhodomanus in der Ausgabe von Höschel.

Rob = J. Armitage Robinson in seiner Philokaliaausgabe.

Voss = Gerhard Vossius in der editio princeps.

⟨ ⟩ bezeichnet Ergänzungen.

[] bezeichnet Glosseme.

() bezeichnet Parenthesen.

Stellen der Dankrede sind nach Seiten und Zeilen meiner Ausgabe eitiert.

Möge die neue Ausgabe der Dankrede mit dazu beitragen, daß die Kenntnis des Origenes und seines Wirkens erweitert, und vor allem seine Bedeutung als Lehrer und Missionar unter den vornehmen und philosophisch gebildeten Hellenen noch mehr, als bisher, gewürdigt werde!

Jena, im April 1894.

Paul Koetschau.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ

 $EI\Sigma$

ΩΡΙΓΕΝΗΝ ΠΡΟΣΦΩΝΗΤΙΚΟΣ:

δν εἶπεν ἐν Καισαρεία ⟨τῆς⟩ Παλαιστίνης, μετὰ 5 τὴν παρ' αὐτῷ πολυετῆ ἄσκησιν, μέλλων ἀπαλλάττεσθαι ἐπὶ τὴν πατρίδα.

Ι. (1) 〈Αγαθόν〉 τι χρημα ή σιωπή τῶν τε ἄλλων πολλοῖς πολλάκις, κἀμοὶ δὲ μάλιστα νῦν, καὶ ἑκόντι καὶ ἄκοντι
ἐπιστομιζομένω καὶ σιωπᾶν καταναγκαζομένω. (2) ἀμελε- 10
τήτως γὰρ ἔχω καὶ 〈ἄπειρ〉ός εἰμι λόγων τῶν καλῶν τούτων
καὶ εὐπρεπῶν, τῶν ὑπὸ τοῖς ἐπιλέκτοις καὶ δοκίμοις 〈ὀνό〉μασί τε καὶ ἡμασι κατὰ τὸ ἑξῆς ἀκωλύτω τινὶ εἰρμῷ λεγομένων ἢ συνταττομένων · ⟨τά⟩χα μὲν καὶ ἦττον πεφυκώς τὸ
χαρίεν τουτὶ καὶ Ἑλληνικὸν ὄντως ἔργον διαπονήσασθαι. 15
(3) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὀκταετής μοι χρόνος οὖτος ἤδη, ἐξ οὖ

⁴ προσφωνητικός Α προσφωνητικός καὶ πανηγυρικός λόγος Voss 8 ἀγαθόν V (Δ)σφαλές P Καλόν Voss Raum für 6—7 Buchst. A 11 ἄπειρός P ἀνάσκητος V ός Α 12 ὀνόμασί P εν ὀνόμασί V . . . μασί Α 14 ἦττον zu ἥττων corr A¹

ούτε αὐτὸς εἰπώ(ν) τι ἢ γράψας λ(ό)γον τ(ι)νὰ μέγαν ἢ μικούν δλως τυγγάνω, οξτε άλλου ήκουσά του ιδία γράφοντος η λ(έ)γοντος, η καὶ δημοσία πανηγυρικούς λόγους καὶ άγωνιστικούς παρεχομένου, ότι μή των θαυμασίων τούτων 5 ανδούν, τών την καλην φιλοσοφίαν ασπασαμένων (4) οξς καὶ αὐτοῖς εἰζε⟩πείας μὲν ἦττον μέλει καὶ εὐπρεπείας ονομάτων εν δευτέρω δε θέμενοι τας φωνάς, τα πζράγγματα αιτά ως έχει εκαστα διερευνασθαί τε μετά ακριβείας καί έξαγγέλλειν εθέλουσιν. (5) οιχὶ οὐ βουλόμενοι οἰμαι, άλλὰ 10 καὶ ἄγαν βουλόμενοι τὰ καλὰ καὶ ἀκριβῆ τῶν νοημάτων καλώ καὶ ζείζειδεῖ ἐκτυποῦν τῷ λόγω άλλ' ἴσως οὐ δυνάμενοι οίτως έκ τοῦ προχείρου δύναμιν (ἐν τοῖς) νοήμασι την ιεράν και θεοειδή και λόγον τον εν ταις λέξεσιν είεπη, δύο ανθρώπων ίδια εκάστου (πλεον)εκτήματα, μια και τη 15 αὐτῆ καὶ ταίτη μικοᾶ καὶ ἀνθοωπίνη περιλαβεῖν ψυχῖ. όντα πως ζέναντλιώτατα. (6) εί γε νοήσει μέν καὶ εύρέσει φίλον πως καὶ σύνεργόν έστι σιωπή: τὸ δὲ εύλαλον (καὶ εί λογον εν λόγφ ουν άλλαχόθι άν που ζητών εύροις, η εν φωναίς καὶ τῆ τούτων συνεχεί μελέτη.

20 (7) (Οὐ μὴν) δὲ ἀλλὰ καί γε τὸν νοῦν ἔτερόν τι μάθημα δεινῶς ἐπιλαμβάνει, καὶ τὸ στόμα συνδεῖ (τὴν γ)λ(ῶ)τταν, εἴ τι καὶ μικρὸν εἰπεῖν τῷ Ἑλλήνων ἐθελήσαιμι φωνῷ, οἱ θαυμαστοὶ ἡμῶν (νόμ)οι, οἶς νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα, (οὕτε) 25 συγκείμενοι οἴτε καὶ ἐκμανθανόμενοι ἀταλαιπώρως τόντες μὲν αὐτοὶ σο(φ)οί τε (καὶ ἀκρ)ιβεῖς καὶ ποικίλοι καὶ θαυ-

¹¹ εὐειδεῖ PV ἀψευδεῖ Voss ...ειδεῖ A 12 ἐν τοῖς] ἐν P καὶ ἐν V Raum für 3 Buchst. A 16 ἐναντιώτατα V θαυμασιώτατα Pιώτατα A 17 καὶ εὕοχον] καὶ εὖηχον Voss καὶ ἀγέρωχον Pχον V ...οχον A 20 οὖ μτν δὲ P ...δὲ V ...δὲ A

μαστοὶ, καὶ συνελόντα εἰπεῖν Ἑλληνικώτατοι ἐκφρασθέντες ⟨δὲ καὶ⟩ παραδοθέντες τῆ Ῥωμαίων φωνῆ, καταπλημτικῆ μὲν καὶ ἀλαζόνι καὶ συσχηματιζομένη ⟨πάση⟩ τῆ ἐξουσία τῆ βασιλικῆ, φορτικῆ δὲ ὅμως ἐμοί. (8) οὐ μὴν ἄλλως πως οἴτε δυνατὸν ἦν, ⟨οἴτε⟩ βουλητὸν εἶναί μοι εἴποιμὶ ἄν ποτε. 5 ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἔτερον ἢ εἰκόνες τινές εἰσι τῶν ⟨τῆς ψ⟩υχῆς ἡμῶν παθημάτων αἱ λέξεις ἡμῶν, τοῖς μὲν δυνατοῖς εἰπεῖν ὥσπερ τισὶν ἀγαθοῖς ⟨ζωγρ⟩άφοις καὶ τέχνη μὲν ὅτι τεχνικωτάτοις, πλουσίοις δὲ καὶ τῆ τῶν χρωμάτων ἕλη, ⟨οἰχ ὁ⟩μοίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ποικίλας καὶ περικαλλεῖς τῷ πολυμιγεῖ 10 τῶν ἀνθῶν γράφειν ⟨ἐξεῖ⟩ναι τὰς γραφὰς, κατὰ μηδὲν ἐμποδιζομένοις, ὁμολογήσαιμεν.

ΙΙ. Ἡμεῖς δὲ οἶά τινες ⟨πένη⟩τες, ἀποροῦντες τῶν ποικίλων τούτων φαρμάκων, καὶ ἤτοι οὐδὲ κτησά⟨με⟩νοι πώ⟨ποτε⟩ ἢ καὶ ἀποβεβληκότες ἴσως, οἶα ἐξ ἀνθράκων ιδ μόνων ἢ ὀστράκων, τῶν συνήθων τούτων ⟨καὶ⟩ κοινῶν ὀνομάτων καὶ ἡημάτων, κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν τὰ πρωτότυπα τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ⟨παθη⟩μάτων ταῖς ἡμῖν εὐπόροις ὑ⟨πογρά⟩φοντες φωναῖς ἀπομιμώμεθα, ὑποφαίνειν | τοὺς 1 Ἦχαρακτῆρας τῶν τῆς ψυχῆς τύπων, εὶ καὶ μὴ ἐναργεῖς μηδὲ 20 κεκαλλωπισ⟨μένους⟩, ὡς ἐν ἀνθρακογραφία γοῦν πειρώμενοι, εἰ μέν τι καὶ εὐειδὲς καὶ εὕγλωττον ἀπ⟨αντᾶ⟩ ποθεν, ἀσπασάμενοι ἡδέως, ἐπεὶ καὶ περιφρονήσαντες.

(9) Αλλὰ γὰρ ἐκ τρίτων αὖθις ἄλλζο τι〉 κωλύει τε καὶ ἀποτρέπει καὶ πολὺ τῶν ἄλλων ἐπέχει μᾶλλον καὶ ἡσυχίαν 25 ἄγειν ἀτεχνῶζς〉 προστάττει, ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἦσπερ ἕνεκα λέγειν προεθυμήθην μὲν, μέλλω ζδὲ〉 καὶ ἀκνῶ. (10) περὶ

³ πάση füge ich ein; Raum für 3–4 Buchst. AV 13 πένητες P πάντες Vτες A 22 ἀπαντᾶ A^2 am Rand ἀπ.... A^1 24 ἄλλο τι Lom ἄλλων P ἄλλα δὴ V ἄλλ... A ἄλλα δὴ A^2 am Rand

γαρ ανδρός διανοοιμαί τι λέγειν, φαινομένου μέν καί δο-

πούντος ανθρώπου, τὸ δὲ πολύ τῆς έξεως τοῖς καθοράν δυναμένοις απεσκευασμένου ήδη μείζονι παρασκευή μεταναστάσεως της πρός το θείον. (11) οιχὶ δὲ γένος οιδὲ ἀνα-5 τροφάς σώματος επαινέσων έρχομαι, είτα μέλλω καὶ άναβάλλομαι ὑπ' εὐλαβείας περιττῆς, οὐδέ γε ἰσχὸν ἢ κάλλος. ταϊτα δή τὰ τῶν μειρακίων ἐγκώμια, ὧν ήττων φροντίς κατ άξίαν τε καὶ μὴ λεγομένων. (12) πραγμάτων γάρ οὐ μονίμων οδδέ έστώτων, φθειρομένων δέ ποικίλως καὶ ταγέως, 10 λόγον ποιείσθαί τινα σεμνοειδώς καὶ άξιοπρεπώς δή ταίς αναβολαίς, μη καὶ ψυχρὸν ἢ πέρπερον ἢ, οὐκ ἄν μοι τούτων είπερ τι λέγειν προθαειτο, αχρήστων μεν όντων καὶ ματαίων καὶ οίων οὐκ άν ποτε ἐκών προύθέμην λέγειν οὐ μὴν άλλ είπερ προθηειτο, οθθ ήντινοῦν είχεν αν εθλάβειαν ὁ λόγος 15 οὐδὲ φροντίδα, μή πή τι λέγων ήττω(ν) τῆς ἀξίας φαινοίμην. (13) νυνὶ δὲ δ΄ τι θεοειδέστατον αὐτοῦ, καὶ ὅπερ ἐν αὐτῷ σζυγγενές ον τυγγάνει θεω, έγκαθειργμένον μέν τω φαινομένω καὶ θνητῷ τῷδε, ὅτι δὲ φι(λο)πονώτατα ἐξομοιοῦσθαι βιαζόμενον τῷ θεῷ, τούτου μνημονεύων καὶ ἐφάπτεσθαί πως 20 μέλλων πραγμάτων μειζόνων, καί τινος διὰ τούτου καὶ τῆς είς τὸ θεῖον είγαριστίας, ὅτι μοι συγχυρῆσαι τοιούτω δεδώρηται ἀνδρὶ, παρὰ πᾶσάν γε τὴν ἀνθρώπων προσδο(κίαν) των τε άλλων καὶ την έμου αυτου, ούτε προθεμένου ποτέ οίτε καὶ ελπίσ(αν)τος τοιοίτων εφάπτεσθαι μέλλων, μικρός 25 Θν καὶ ἄνους παντελώς, οὐκ εὐλόγως ἀναδύομαί τε καὶ ὅκνῶ καὶ έκων σιωπω: (14) Καὶ δῆτα τὴν ἡσυχίαν ἄγειν ἀσφαλές (μοι) κατα-

(14) Καὶ δῆτα τὴν ἡσυχίαν ἄγειν ἀσφαλές ζμοι > καταφαίνεται, μή πη προφάσει μεν εὐχαριστίας, ὑπὸ δὲ προπετείας ἴσως περὶ σεμνῶν καὶ ἱερῶν ἄσεμνά τε καὶ εὐτελῆ καὶ

²² προσδοκίαν P προσδόξαν V προσδο... Α 26 έκων σιωπώ, Α έκων είναι σιωπώ. V

καταπεπατημένα διεξιών, οι μόνον οικ ξφικνώμαι της άληθείας, αλλά καὶ καθαιρώ τι, τό γε ἐπ' ἐμοὶ, παρά τοῖς ούτως έχειν πιστεύουσιν, ώς ασθενής ών δ λόγος, περιϋβρίζων μαλλον ήπες εξομοιούμενος τοῖς έργοις τη δυνάμει, ύποτυπώσεται. (15) καίτοι τὰ μέν σὰ ἀκαθαίρετα καὶ ἀνύ- 5 βριστα, δ φίλη κεφαλή, καὶ πολύ μαλλον τὰ θεῖα, μένοντα έφ' ξαυτών ώς έχει ἀσάλευτα, οὐδεν βλαπτόμενα ὑπὸ τῶν μιπρών και αναξίων ημετέρων λόγων (16) ημείς δε ούκ οίδ' όπως την της θρασίτητος και προπετείας δόξαν διαφευξόμεθα, ἐπιπηδήσαντες ὑπ' ἀνοίας, μικοῷ καὶ νῷ καὶ 10 παρασκευή, μεγάλοις καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἴσως πράγμασι. (17) καὶ εὶ μὲν ἀλλαχόθι που καὶ ζὲπ' > ἄλλων τοιαῖτα προεθυμήθημεν | νεανιεύσασθαι, θρασείς μέν καὶ ούτως ήμεν καὶ 2" τολμηφοί τινες, οθ μην άλλ' αναίδεια της προπετείας αιτία, τῷ μὴ ἐπὶ σοὶ ταῦτα θρασύνεσθαι. (18) νυνὶ δὲ πᾶν τὸ 15 μέτρον της ανοίας αποπλήσομεν, η και απεπλήσαμεν ήδη, έπεμβαίνειν τολμήσαντες ανίπτοις τοῖς ποσὶ (τοῖτο δὴ τὸ τοῦ λόγου) ἀκοαῖς, αξς αὐτὸς ὁ θεῖος λόγος οὐδὲν ἐσκεπασμένοις, ώς ταις των πολλων ανθοώπων, τοις ποσίν, ωσπερ έπὸ παχέων τινών δερμάτων, των αίνιγματωδών καὶ ἀσαφών 20 λέξεων, άλλα γυμνοῖς, ώς αν είποι τις, σαφής και πρόδηλος έμβατεύων ένεπιδημεί. ήμείς δε ώσπες δύπον ή πηλόν τινα τούς ανθρωπίνους ημών λόγους φέροντες επαντλείν ετολμήσαμεν αποαίς, θείων και καθαρών απούειν μεμελετηκνίαις φωνών. (19) ἀρ' οἶν ἀπόχρη μέχρι τούτου ἁμαρτεῖν, καὶ 25 νῦν γοῦν σωφρονεῖν ἄρξασθαι χρή, μηκέτι μέν περαιτέρω προβαίνοντας τῷ λόγῳ, αὐτοῦ δὲ καταπαίσαντας; έβουλόμην μέν (20) οὐ μὴν ἀλλ' ἄπαξ μοι θρασυνομένω ἐξέστω τὴν αίτιαν πρώτον είπεῖν, τφ' ής ἐπαρθείς ἐπὶ τοῖτον ἡκα τὸν άγωνα, εί πη καὶ συγγνώμη γένοιτό μοι της προπετείας ταίτης. 30

²⁶ ἄρξασθαι Α ἀπάρξασθαι V

ΙΙΙ. (21) Δεινόν μοι ή ά(χ)αριστία καταφαίνεται, δεινόν καὶ πάνδεινον. (22) παθόντα γάρ τι καλώς μη καὶ αμείβεσθαι πειράσθαι, εί καὶ μὴ άλλως δυνατόν, εὐχαριστίαις γοῦν ταῖς διὰ λόγων, ἢ ἀνοήτου πάντη καὶ ἀναισθήτου τῶν 5 εδεργεσιών, η αμνήμονος. (23) ότω δε και αίσθησις και γνῶσις ὧν ἔπαθε καλῶν προσεγένετο πρῶτον, εἰ μὴ καὶ μινήμη διασώζεται είς τὸν ἔπειτα χρόνον, εί μη καὶ ἀναφέροι τινα γάριν τῷ ἄρξαντι τῶν άγαθῶν, ἀργὸς οἶτος καὶ ἀγάοιστος καὶ ἀσεβής, εξαμαρτάνων οὐ συγγνωστὰ οἶτε μεγάλω 10 οίτε μικοφ. (24) εί μεν μέγας τίς έστι καὶ μεγαλόνους, οίκ ανα στόμα φέρων σὺν πάση εἶχαριστία καὶ τιμῖ, τὰς μεγάλας αὐτοῦ εὐεργεσίας εἰ δὲ μικρὸς καὶ εὐκαταφρόνητος, οὐκ ανυμνών καὶ εὐφημών πάση τη αὐτοῦ δυνάμει τὸν οὐ μεγάλων μόνον, άλλά καὶ μικοών εὐεργέτην. (25) τοῖς μεν οἶν 15 μείζοσι καὶ διαβεβηκόσι δυνάμει ψυχης, οἶα δὴ ἐκ πλείονος περιουσίας καὶ μεγάλου πλούτου, μείζους καὶ φιλοτιμοτέρας αναγκαΐον αποδιδόναι τοῖς εὐεργέταις τὰς κατὰ δύναμιν εὐφημίας (26) τοῖς δὲ μιπροῖς καὶ ἐν στενῷ καθεστῶσιν οὐδ' αὐτοῖς ἀμελεῖν οὐδὲ ὁαθυμεῖν προσηκον, οὐδ' ἀναπε-20 πτωκέναι, ως οὐδεν άξιον φέρειν οὐδε τέλειον δυναμένοις. (27) αλλ' οξα πένητας μέν, εθγνώμονας δέ, οθ την τοθ τιμωμένου, την δ' αυτών δύναμιν μετρήσαντας, έκ της παρούσης δυνάμεως αναφέρειν τας τιμάς, χαριέσσας ίσως εσομένας καί καταθυμίους τῷ τετιμημένω, καὶ οὖκ ἐν δευτέρα χώρα παρ 25 αὐτῷ τῶν μεγάλων καὶ πολλῶν, εἰ σύν τινι προθυμία μείζονι καὶ γνώμη προσφέροιεν δλοκλήρω. (28) οίτως εν ίεραῖς βίβλοις φέρεται, ότι δη μικρά τις και πτωχή γυνή άμα 2 πλουσίοις καὶ δυνατοῖς, οἱ προσέφερον ἐκ Ι τοῦ πλούτου μεγάλα καὶ πολυτελη, μόνη μικοὰ μεν καὶ ελάχιστα, πάντα

⁷ μνήμη A μνήμην vermute ich 22 αὐτῶν A, davor ein Buchst. getilgt 27 vgl Luc 21, 1-4; Mc 12, 41-44

δὲ όμως τὰ όντα αιτη συμβαλλομένη, την της πλείονος δόσεως μαρτυρίαν απηνέγιατο, οι γάρ οἶμαι τῷ ποσῷ τῆς διδομένης ύλης, ούσης έξωθεν, ταϊς δέ προφερούσαις γνώμαις μαλλον καὶ προαιρέσεσι τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν δ ίερος λόγος έσταθμήσατο. (29) οὐ τοίνυν οὐδὲ ἡμᾶς 5 απουνείν πάντη προσημον δέει τοῦ μη εξισωθήσεσθαι την είχαριστίαν ταῖς εὐεργεσίαις, άλλὰ πᾶν τοὐναντίον τολμᾶν καὶ πειρᾶσθαι, εἰ καὶ μὴ τὰς ἴσας, τὰς γοῦν δυνατὰς προφέρειν ώς εν αμοιβή τιμάς εί πως των τελείων διαμαρτάνων, των επί μέρους γουν τεύξηται ημίν δ λόγος, την παντελή 10 της αγαριστίας δόξαν διαδράς. (30) άχρηστον γαρ αληθώς ή παντελώς σιωπή, έπὸ πιθανώ τώ τοῦ μη δίνασθαι άξιόν τι λέγειν προκαλύμματι · εύγνωμον δὲ ή πείρα ή πρὸς τὰς άμοιβάς ἀεὶ, κὰν ήττων τῆς ἀξίας δύναμις τοῦ τὴν χάριν αναφέροντος η. οὐ γὰρ εἰ μὴ κατ αξίαν οξός τέ εἰμι λέγειν, 15 σιωπήσομαι άλλ' εί αποπλήσω πάνθ', ά μοι δυνατόν έστι, καὶ σεμνυνοῦμαι.

(31) Έστω δή μοι ὁ λόγος ὅδε χαριστήριος. Θεῷ μὲν τῷ τῶν ὅλων οὐκ ἀν ἐθελήσαιμι λέγειν καίτοι γε ἐκεῖθεν ἡμῖν πᾶσαι μὲν αὶ τῶν ἀγαθῶν ἀρχαὶ, ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἡμᾶς τῶν 20 εἰχαριστιῶν ἢ ὕμνων καὶ αἰνων ἄρχεσθαι χρή. (32) ἀλλὰ γὰρ οὐδ εἰ ὅλον ἐμαυτὸν, μὴ οἶος μὲν νῖν εἰμι βέβηλος καὶ ἀκάθαρτος, ἀναμεμιγμένος καὶ πεφυρμένος παναγεῖ καὶ ἀκαθάρτω κακῷ, γυμνὸν δὲ αὐτὸν ὅτι καθαρώτατον λαμπρότατόν τε καὶ εἰλικρινέστατον καὶ ἀμιγῆ παντὸς χείρονος, οὐδ εἰ 25 ὅλον, φημὶ, γυμνὸν ὥσπερ τινὰ γενόμενον φέρων ἐπιδοίην, φέροιμι ἄν τι παρ ἐμαυτοῦ δῶρον ἄξιον εἰς τιμὴν καὶ ἀμοιβὴν τῷ πάντων ἡγεμόνι καὶ αἰτίψ (33) δν οἴτε ἰδίς

²⁴ δὲ αὐτὸν] δ' ἔμαυτὸν Hoe δὲ αὐτὸν A 25 καὶ ἀμιγῆ A^1 corr aus ὧν τυγχάνω καὶ ἀμιγῆς 26 γενόμενον] γενόμενον $\langle \nu \acute{\epsilon} o \nu \rangle$ Cas

ξιαστος πώποτε, οἶτε καὶ ἅμα πάντες, ὡς εἰ εν καὶ ταἰτὸ γένοιντο πάντα καθαρὰ, αιτῶν μεν ἐκστάντα, πρὸς αὐτὸν δὲ ἐπιστρέψαντα μᾶλλον, ἀθρόα ἐνὶ πνεύματι καὶ μιῷ ὁρμῃ τῷ συμφώνῳ, ἀξίως ὰν εὐφημῆσαι δύναιντο. (34) ὅ τι γὰρ τῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων καὶ διανοηθῆναί τις ἄριστα καὶ ὁλοκλήρως καὶ, εὶ οἶόν τε, εἰπεῖν κατ ἀξίαν περὶ αὐτοῦ δυνηθείη αὐτῆς δὲ τῆς δυνάμεως ενεκεν, ῆς ἡξίωται οὐ παρ ἄλλου του, παρ αὐτοῦ δὲ λαβών, οὐκ ἔσθ ὅπως ὰν ἄλλο τι μεῖζόν ποθεν εὐπορήσας εἰς εἰχαριστίαν ἀναθείη.

ΙΥ. (35) Άλλὰ τὰς μέν εἰς τὸν πάντων βασιλέα καὶ κηδεμόνα, την διαρκή πηγήν πάντων άγαθών, ευφημίας καί ξμνους τῷ κὰν τοίτω τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν ὶωμένω καὶ τὸ ένδέον αναπληρούν μόνω δυναμένω έπιτρέψομεν, τω προστάτη των ημετέρων ψυχων καὶ σωτηρι, τω πρωτογενεί 15 αὐτοῦ λόγω, τῷ πάντων δημιουργῷ καὶ κυβερνήτη (36) αὐτῷ ετ μόνω ύπέο τε ξαυτοί καὶ ύπερ πάντων, Ιδία τε ξιάστου καὶ άθρόον άμα, δυνατόν όν αναπέμπειν διηνεκείς καὶ άδιαλείπτους τῷ πατρὶ τὰς εὐγαριστίας. ὅτι αἰτὸς ἡ ἀλήθεια ών και ή αντού του πατρός των όλων και σοφία και δύνα-20 μις, πρὸς δὲ καὶ ἐν αἰτῷ ὢν καὶ πρὸς αἰτὸν ἀτεχνῶς ἡνωμένος, οὐκ ἔστιν ὅπως ἢ διὰ λήθην ἢ ἀσόφως ἢ ὑπ' ἀσθενείας τινός, ωσπερ τις απεξενωμένος αιτού, ή ούν εφίξεται τῆ δυνάμει τῆς εὐφημίας, ἢ ἐφίξεται μὲν, ἐκών δὲ (ὁ μὴ θέμις είπειν) εάσει τὸν πατέρα ανευφήμητον: (37) μόνω 25 τοίτω δυνατόν δν τελειότατα πάσαν αποπληρώσαι την άξίαν των αιτω προσημόντων αίνων. Εντινα αιτός δ των Ελων

¹ πάντες A¹ πάντας corr A² ως εἰ] ωσεὶ A 2 αὐτῶν Lom αὐτῶν A 15—20 A¹ am Rand: οὐκ ἀσφαλὲς τοῦτο ως ἔμαυτὸν πείθω 18 αὐτὸς corr aus αὐτὰ A¹ vgl Joh 14, 6
19 ὧν corr aus ἡμῶν A¹ vgl I Kor 1, 24 20 vgl Joh 14, 10
23 τῆς εὐφημίας A¹ am Rand τῆς δυνάμεως im Text 24 μόνω τούτω A¹ corr aus μόνον οὕτω

πατηρ εν προς αίτον ποιησάμενος, δι' αίτοι μονονουχὶ αὐτὸς αίτον ἐκπεριϊών, τη ἴση πάντη δυνάμει τη αὐτοι τρόπον τινὰ τιμψη καὶ τιμψτο ὅπερ πρῶτος καὶ μόνος ἔχειν ἔλαχεν ἐκ πάντων τῶν ὅντων ὁ μονογενης αὐτοῦ, ὁ ἐν αὐτῷ θεὸς λόγος (38) τῶν ἄλλων πάντων οὕτω μόνον εὐχα- 5 ρίστων καὶ εὐσεβῶν εἶναι δυναμένων, εἰ ἐπ' αὐτῷ φέροντες μόνψ ἀντὶ πάντων τῶν παρὰ τοῦ πατρὸς ἡμῖν ἀγαθῶν τὴν δύναμιν τῆς ἀξίας εὐχαριστίας ἀναθήσομεν, μίαν ὁδὸν εὐσεβείας ταύτην εἶναι ὁμολογήσαντες, τὴν δι' αὐτοῦ πᾶσαν μνήμην τοῦ τῶν ὅλων αἰτίου. (39) διὸ δὴ τῆς μὲν ἐπὶ πᾶσι 10 διαρκοῦς προνοίας, ἔν τε μεγίστοις καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις κηδομένης ἡμῶν καὶ εἰς τοῦτό γε προαγομένης, ἐκεῖνος άξιος, διαρκὴς εἶναι λόγος εἰς εὐχαριστίας καὶ ὕμνους ὁμολογείσθω, τελειότατος ὢν καὶ ζῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου νοῦ λόγος ἔμψυχος ὧν.

(40) Ὁ δ' ἡμέτερος οἶτος ἔστω χαριστήριος ἀνθρώπων μὲν πάντων μάλιστα τῷ ἀνδρὶ τῷ ἱερῷ τῷδε εἰ δέ τι καὶ περαιτέρω μεληγορεῖν ἐθέλοιμι, καὶ τῶν οὐ φαινομένων μὲν, θειοτέρων δὲ καὶ κηδομένων ἀνθρώπων, τούτῳ, ὅς με ἐκ παίδων κρίσει τινὶ μεγάλη οἰκονομεῖν τε καὶ τιθηνεῖσθαι 20 καὶ ἐπιτροπεύειν ἐκληρώσατο, (41) ἱερὸς ἄγγελος θεοῦ, ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου, φησὶν ἐκεῖνος ὁ θεῷ φίλος ἀνὴρ, τὸν αὐτοῦ λέγων δηλαδή. (42) ἀλλ' ὁ μὲν μέγας ὼν ἀναλόγως μέγιστόν τινα, ἤτοι ἄλλον ὅστις ὰν ⟨ἔ,⟩ ἢ καὶ αὐτὸν ἴσως τὸν τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελον, τὸν κοινὸν 25 πάντων σωτῆρα, ὑπὸ τελειότητος μόνον ἤδη φύλακα αὐτῷ εἶναι κληρωσάμενος, οὐκ οἶδα τοῦτο σαφῶς, πλὴν ὁ μὲν τὸν

¹ u. 2 αὐτὸν] αὐτὸν A 2 ἐκπεριϊών Cas ἐκπεριών A
18 μεληγορεῖν Α μεγαληγορεῖν P Cas 21—22 Gen 48, 15
23 αὐτοῦ Hoe αὐτοῦ A 24 αν ἢ P V ἀν dahinter 2 Buchst.

ausradiert A 25 Jes 9, 6

έαυτοῦ μέγαν τινά, δστις ποτ' αν ή, καὶ γινώσκων καὶ εὐφημών (43) ήμεις δὲ πρὸς τῷ κοινῷ πάντων ἀνθρώπων πυβερνήτη καὶ τοῦτον, δστις ποτ' έστὶν ίδια παιδαγωγές ήμων όντων νηπίων. (44) δς τά τε άλλα πάντη πάντα άγαθός 5 ών τροφεύς και κηδεμών έμος (οιχί έμοι ή τινι των έμοι προσημόντων φίλων, τυφλοί γαρ ήμεις και μηδέν των έμπροσθεν δρώντες, ώστε τι καὶ κρίνειν δύνασθαι των δεόντων. άλλ' ξ αὐτῷ, προορωμένω πάντα τὰ πρὸς ἐφέλειαν τῆς ψυχης ημών, συμφέρον είναι καταφαίνεται) πάλαι τε καί 3 νυν έτι έπτρέφει | τε καὶ παιδείει καὶ χειραγωγεί, (45) καὶ δή πρὸς πᾶσι τοῖς ἄλλοις καὶ συνάψαι με τῷ ἀνδρὶ τούτω (τοῦτο δή τὸ πεφαλαιωδέστατον πάντων) ψπονομήσατο, οἴτε γένει καὶ αίματί μοι ανθρωπίνω τινὶ προσήκοντα, οίτε άλλως προσοικούντα ή όντα τινά των πλησιοχώρων, ούτε καί 15 δμοεθνη όλως, ταιτα δη α πρόφασις φιλίας και γνώσεως τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων γίνεται (46) ἀλλὰ συνελόντα είπειν άγνώστους, άλλοτρίους, άπεξενωμένους, άλλήλων άφεστημότας πάμπολυ, όσον μέσα έθνη καὶ όρη καὶ ποταμούς διείργειν ήμᾶς, ὑπὸ τῆς θείας ὄντως καὶ σοφῆς προμηθείας 20 είς ταθτον άγαγών, την σωτήριον έμοι σύνοδον ταίτην έμηχανήσατο άνωθεν τοιτο προμηθούμενος οίμαι έκ πρώτης γενέσεως καὶ ἀνατροφής. (47) πῶς δὲ, μακρὸν ὰν είη διεξίεναι, οιχὶ ἀπριβολογουμένω μόνον παὶ μηδεν παραλιπεῖν πειρωμένω άλλ' εί και τὰ πολλά παρείς, άθρόως όλίγων 25 των πεφαλαιωδεστέρων μνημονεύειν έθελήσαιμι.

V. (48) Ανατροφαί γὰρ αἱ πρῶται ἐκ γενέσεως ἦσαν ὑπὸ γονεῖσι, καὶ πάτρια ἔθη τὰ πεπλανημένα ὧν ἡμᾶς ἐλευθερωθήσεσθαι οἴτε ἄλλος οἶμαι προσεδόκησεν, οἴτε καὶ ἐμοὶ ἐλπίς τις ἦν, παιδίω μὲν ὄντι καὶ ἀλόγω, ὑπὸ πατρὶ

⁵ οὐχὶ Α οὐχ ἡ vermute ich 15 γνώσεως Α ένώσεως Voss Bengel

 $^{8 \}tilde{\eta}$ schreibe ich $\tilde{\eta}$ A

δὲ δεισιδαίμονι. (49) εἶτα πατρὸς ἀποβολή καὶ ὀρφανία, η δή μοι τάχα καὶ ἀρχή τῆς τοῦ ἀληθοῦς ἐπιγνώσεως ἦν. (50) τότε γὰρ πρώτον ἐπὶ τὸν σωτήριον καὶ ἀληθῆ μετετέθην λόγον, οὐκ οἶδ' ὅπως, κατηναγκασμένος μᾶλλον ἢπερ ἐκών. τίς γὰρ ἐμοὶ πρίσις ἦν, ὄντι τεσσαρεσκαιδεκαετεῖ; πλὴν ἐξ 5 έκείνου πως επιδημείν μέν μοι ὁ ίερὸς όδε λόγος ήρξατο εύθες, οξα δή άρτι πληρουμένου τοῦ ποινοῦ πάντων ανθοώπων λόγου, ἐπεδήμει δ' ύμως τότε πρώτον. (51) δ δη καὶ οι μικρόν, εί καὶ μη πάλαι, νῖν γοῦν ἀναλογιζόμενος ἐγω σύμβολον τίθεμαι τῆς ἱερᾶς καὶ θαυμαστῆς περὶ ἐμὲ προ-10 νοίας, την συνδρομήν ταύτην οθτως τοίς έτεσι διηριθμημένην (52) ίνα τὰ μεν φθάνοντα πάντα τήνδε τὴν ἡλικίαν, ὅσα πλάνης ην έργα, νηπιότητι καὶ άλογία παραδεδομένα η, μή μάτην δὲ ὁ ἱερὸς παραδοθή λόγος ψυχή οὐδέπω λογική, (53) λογική δὲ ήδη γενομένη, εὶ καὶ μη λόγου θείου καὶ 15 καθαροῦ, φόβου γοῦν τοῦ κατὰ τὸν λόγον τόνδε μη ἔρημος ή, άλλ όμοῦ 6 τε ανθοώπινος καὶ 6 θεῖος ἄρξηται ἐν ἐμοὶ λόγος, δ μεν βοηθών τη αλέκτω μεν έμοι οίκεία δε αυτώ δυνάμει, δ δε βοηθούμενος. (54) δ δη λογιζόμενον εύφροσύνης δμοῦ καὶ δέους ἀναπίπλησί με, μεγαλυνόμενον μὲν τῆ 20 προαγωγή, φοβούμενον δέ, μή πη καὶ τοιούτων άξιωθείς τοῦ τέλους όμοίως σφαλῶ. (55) αλλὰ γὰρ οἶν οἶδ' ὅπως ενεβράδυνε μοι τῷδε τῷ μέρει ὁ λόγος, τὴν θαυμαστὴν οἰκονομίαν πρός τὸν ἀνδρα τόνδε δδῷ διηγήσασθαι θέλων, σπεύδων δὲ ύμως πρότερον καὶ βραχυλογούμενος ἐπὶ τάδε τὰ 25 έξης, ούχ ώς εὐφημίαν δφειλομένην τῷ ούτως οἰκονομήσαντι αποδιδούς | η εύχαριστίαν καὶ εὐσέβειαν (μη φορτικοὶ ωμεν 4 r οίτως ονομάζοντες μεν, άξιον δε λέγοντες οὐδέν). άλλ ώς

¹⁵ λογική δὲ ἤδη γενομένη Α λογική δὲ ἤδη γενομένη Bengel am Rand 27 ὦμεν nach Bengels Vermutung μὲν Α

διήγησιν καὶ δμολογίαν ή τι τῶν ἐπιεικεστέρων τούτων ὀνομάτων ποιούμενος.

(56) Εδόκει τη μόνη εκ των γονέων κήδεσθαι ημών παραλειπομένη μητρί τ' άλλα εκπαιδευομένους, οξα παΐδας 5 οὐκ ἀγενῶς δῆθεν καὶ φύντας καὶ τρεφομένους, φοιτᾶν καὶ όήτορι, ώς δη φήτορας εσομένους. καὶ δητα έφοιτωμεν, καὶ δήτορας μεν ουν είς μακράν έσεσθαι ήμας έλεγον οι τότε κρίνοντες οίτως οικ έγωγε τοῦτο λέγειν ούτε οἶδα, οὐτ αν θελήσαιμι (57) λόγος δε οὐδείς ην τούτων, οὐδέ τις 10 καταβολή οὐδέπω τῶν τῆδε φέρειν ἡμᾶς δυναμένων αἰτιῶν. άλλα γαρ άγρυπνος ών δ θείος παιδαγωγός και άληθής κηδεμών, οίτε των οικείων διανοουμένων οίτε και έμος αιτού προθυμουμένου, (58) ἐπῆν συμβαλών τινι τῶν ἐμῶν διδασκάλων, άλλως την Ρωμαίων φωνήν εκπαιδεύειν με πε-15 πιστευμένω (ουχ ώς ἐπὶ ἀκρον ήξοντα, ώς δὲ μὴ ἀπειρος είην πάντη καὶ τῆσδε τῆς φωνῆς είτυχε δὲ νόμων οὐκ απειρος ων). (59) τοῦτο ἐπὶ νοῦν βαλών, προϋτρέψατό με δι' αὐτοῦ τοὺς Ῥωμαίων ἐκμανθάνειν νόμους, καὶ λιπαρῶς γε τοῦτ' ἐποίει ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος κάγω μέντοι ἐπειθόμην, 20 τανδοί μαλλον χαριζόμενος ήπερ της τέχνης έραστης ών. (60) δ δέ με λαβών απροατήν, φιλοτίμως μεν διδάσκειν ήρχετο επεφθέγξατο δέ τι, δ μοι άληθέστατα πάντων άποβέβηκε μέγιστον έσεσθαί μοι εφόδιον (τοῦτο γὰο τοἴνομα έκεινος ωνόμασεν), είτε τις φήτωρ των έν τοις δικαστηρίοις 25 αγωνιουμένων, είτε καὶ άλλος τις είναι θελήσαιμι, την μάθησιν των νόμων. (61) ὁ μεν οθτως ἀπεφθέγξατο, τείνων είς τὰ ἀνθρώπινα τὸν λόγον έμοὶ δ' ἀτεχνῶς ὑπό τινι

⁵ ἀγενῶς Voss Hoe ἀγεννῶς Hoe am Rand ἀγενῶς A, doch hinter v ein Buchst. ausradiert 13 ἐπῆν συμβαλών A ἐπὶ νοῦν βαλών Cas 17 τοῦτο A τούτῳ Cas 22 ἐπεφθέγξατο A ἀπεφθέγξατο Bengel am Rand

θειοτέρα επιπνοία αποφοιβάσαι δοκεί της αιτοί επολήψεως. (62) ἐπεὶ γὰο ἐξεπαιδευόμην ἐκών καὶ ἄκων τοὺς νόμους τούσδε, δεσμοί μέν πως ήδη κατεβέβληντο, καὶ αἰτία καὶ άφορμη της επί τάδε όδοῦ ή τῶν Βηρυτίων πόλις ή δὲ οὐ μακράν ἀπέχουσα των ἐνταῦθα πόλις 'Ρωμαϊκωτέρα πως, 5 καὶ τῶν νόμων τούτων εἶναι πιστευθεῖσα παιδευτήριον. (63) τὸν δ' ἱερὸν τοῦτον ἄνδρα ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐκ τῆς Αλεξανδρέων πόλεως, ένθα την έστιαν έχων έτυχε πρότερον, καὶ αὐτὸν ἐκίνει καὶ μετανίστη ἐπὶ τόδε τὸ χωρίον, ώσπερ απαντήσοντα ημίν, έτερα πράγματα, οὐκ έγωγε καὶ ταῦτα 10 αἰτιολογεῖσθαι οὖτε οἶδα καὶ ἑκών παρήσω. (64) οὖ μὴν άλλ' οίνπω γε της ενθάδε μοι αφίξεως και της πρός τὸν άνδρα συμπλοκής οὐδεν ούτως αναγκαΐον ήν, όσον επί τοῖς νόμοις ήμων, δυνατον ον και επί την 'Ρωμαίων αποδημήσαι πόλιν. (65) πῶς οὖν καὶ τοῦτο ἐξεπορίσθη; κηδεστήν μου 15 άνδοα άδελφης έμης δ τότε άρχων των Παλαιστίνων, τοῦτον παραλαβών εξαίφνης άποντα μόνον, | πεχωρισμένον της δμο- 4* κοίτου, ήγαγεν ένταῦθα, συνεπιβοηθήσοντα καὶ κοινωνήσοντα των του έθνους άρχοντος πόνων νομικός γάρ τις ήν, καὶ έστιν ίσως έτι· (66) δς δή έλθων άμα αυτώ έμελλε μέν 20 ούκ είς μακρον μετάπεμπτον απολήψεσθαι την γυναϊκα, έπαχθώς αὐτῆς καὶ ἄκων κεχωρισμένος, καὶ ἡμᾶς δὲ ἄμα αὐτη συνεπισπώμενος. (67) έξαίφνης γοῦν οὖκ οἶδ' ὅπως αποδημείν μεν, αλλ' ετέρωθί ποι μαλλον αποδημείν ήπερ ενταύθα διανοουμένοις ημίν επέστη στρατιώτης φέρων εν- 25 τολήν, παραπέμπειν μεν καὶ διασώζεσθαι τὴν άδελφὴν ἡμῶν καταλαμβάνουσαν τὸν ἄνδρα, ἄγειν δὲ καὶ ἡμᾶς συνοδοιπόρους άμ' αὐτῆ. (68) χαριουμένους μέν καὶ τῷ κηδεστῆ,

⁵ ἀπέχουσα P Hoe am Rand ἀποχέουσα Α 7 τῆς Αἰγύπτου A γῆς Αἰγύπτου Bengel am Rand 28 χαριουμένους] hinter ι ein Buchst. ausradiert ου übergeschr. A

καὶ μάλιστα τῆ ἀδελφῆ, ὅπως μὴ οἰκ εἰσχήμων τε ἢ ὀκνηροτέρα πρός την δδοιπορίαν ή, οικέταις αίτοις και τοις συγγενέσι τιμήσασι, καὶ οὐ μικρόν τι Ετερον τῶν προύργου διαπραξαμένοις, εὶ ἐπὶ τὴν Βηρυτίων ἔλθοιμεν πόλιν, ἐκεῖ 5 τὸ τῶν νόμων μάθημα ἐκπονήσαντες. (69) πάντα τοιγαροῦν έχίνει ήμας, τὸ πρὸς την αδελφην εύλογον, τὸ ημέτερον αὐτών μάθημα, πρὸς δὲ καὶ ὁ στρατιώτης (ἐπεὶ καὶ τούτου μνημονεύσαι δεί), φέρων έξουσίαν πλειόνων των δημοσίων όχημάτων της γρήσεως, καὶ σύμβολα πλείονος ἀριθμοῦ ἡμῶν 10 μαλλον η της αδελφης μόνης ένεκα. (70) φαινόμενα μέν ταῖτα· τὰ δὲ μὴ φαινόμενα μὲν άληθέστερα δὲ, ἡ πρὸς τὸν ανδρα τοῦτον ποινωνία, την αληθη δι' αὐτοῦ περὶ τὰ τοῦ λόγου μαθήματα, ή των ψυχων ήμων ωφέλεια εἰς σωτηρίαν ήγεν ήμας έπὶ τάδε, τυφλώττοντας μέν καὶ οἰκ εἰδότας, 15 σωτηριωδώς δέ ήμιν. (71) τοιγαρούν ούχ δ στρατιώτης, θείος δέ τις συνοδοιπόρος καὶ πομπὸς άγαθὸς καὶ φίλαξ, ὁ διὰ παντός του βίου τοίτου ώσπες μακράς δδοιπορίας διασώζων ήμας, παραμειψάμενος τά τε άλλα καὶ τὴν Βηριτον, ής μάλιστα (ξνεκα) δομάν ενταίθα φήθημεν, ενταίθα φέρων κατε-20 στήσατο πάντα ποιών καὶ κινών, ξως πάση μηγανή τω τών πολλών ημίν άγαθών αιτίω τούτω συνδήσεται. (72) και δ μέν, διὰ τοσοίτων έλθων την οιπονομίαν παραδιδούς τούτω, δ θείος άγγελος ενταίθά που καὶ ίσως άνεπαίσατο, οἰχ ὑπὸ καμάτου τινός ή μόχθου (ἀκάματον γὰρ τὸ τῶν θείων λειτουρ-25 γῶν γένος), ἀλλ' ὅτι παρέδωκεν ἀνθρώπω, πᾶσαν εἰ δυνατὸν πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν ἀποπλήσοντι.

VI. (73) Ὁ δ' ὑποδεξάμενος ἐξ ἡμέρας τῆς πρώτης. τῆς ὅντως ἐμοὶ πρώτης, τῆς τιμιωτάτης πασῶν, εἰ δεῖ λέγειν. ἡμερῶν, ὅτε μοι πρῶτον ὁ ἀληθινὸς ἀνατέλλειν ἥλιος ἤρξατο,

⁵ εμπονήσαντες Α εμπονήσοντες Cas 14 επὶ τάδε Bengel am Rand ἔπειτα δὲ Α 19 ⟨ενεμα⟩ füge ich ein, vgl Cap IX (115)

πρώτον μέν, ώσπερ θηράς τινας αγρίους η λιθύας ή τινας όρνεις, έμπεσόντας μέν είς τὰς ἄρχυς ή είς τὰς σαγήνας, έξολισθαίνειν δέ καὶ ἀποδιδράσκειν πειρωμένους, ἀναχωρείν τε ἀπ' αὐτοῦ βουλομένους ἐπὶ τὴν Βηουτὸν | ἢ ἐπὶ τὴν ετ πατρίδα, (74) συνδήσασθαι πάντα τρόπον έμηχανήσατο 5 πάντας λόγους στρέφων καὶ πάντα κάλων (τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγου) πινών παὶ πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ προχειριζόμενος. (75) ἐπαινών μεν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς φιλοσοφίας ἐραστὰς μακροίς τοίς έπαίνοις καὶ πολλοίς τοίς τε προσήκουσι, τοίτους μόνους ζην όντως τὸν λογικοῖς προσήποντα βίον λέγων, 10 τοὺς δρθώς βιοῦν ἐπιτηδεύοντας, ἑαυτούς τε γινώσκοντας ποῶτον οίτινές εἰσι, κάπειτα τὰ ὄντως ἀγαθὰ, ἃ μεταδιώπειν άνθοωπον χρή, καὶ τὰ άληθῶς κακὰ, ὧν ἀποτρέχειν δεῖ: (76) ψέγων δὲ τὴν ἀμαθίαν καὶ πάντας τοὺς ἀμαθεῖς πολλοὶ δε οξτοι, δσοι θρεμμάτων δίκην τυφλώττοντες τον νοίν, οὐδ' 15 αιτό τουτο ύπερ είσιν εγνωνότες, ώσπερ άλογοι πεπλανημένοι, αγαθον ή κακον δ τι ποτέ έστιν δλως ούτε είδότες αὐτοὶ οὖτε μαθεῖν θέλοντες, ώς ἐπὶ ἀγαθὸν ἄττουσι καὶ έπτόηνται χρήματα καὶ δόξας καὶ τιμάς τὰς ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, (77) αὐτά τε περὶ πολλοῦ καὶ 20 τοῦ παντὸς τιθέμενοι, καὶ τῶν τεχνῶν, ὅσαι ταῦτα ἐκπορίζεσθαι δύνανται, καὶ τῶν βίων, ὅσοι ταῦτα παρέξονται, στρατιάς καὶ τὴν δικανικὴν καὶ ἐκμάθησιν τὴν τῶν νόμων. ταῦθ' ἄπερ ήμᾶς ἀνέσειε μάλιστα λέγων καὶ μάλα τεχνικώς, τοῦ πυριωτάτου, φησὶ, τῶν ἐν ἡμῖν, λόγου ἀμελήσαντας. 25 (78) οὐκ ἔχω νῦν ἐγὼ λέγειν, ὅσας τοιαύτας ἐξήχει φωνὰς προτρέπων φιλοσοφείν, ου μιᾶς ημέρας μόνης, άλλά καὶ πλειόνων δσων αὐτῷ προσήειμεν τῶν πρώτων, βεβλημένοι μεν ώσπερ τινὶ βέλει τῷ παρ' αὐτοῦ λόγω καὶ ἐκ πρώτης ηλικίας (ην γάρ πως καὶ ήδεία τινὶ χάριτι καὶ πειθοῖ καί 30

³⁰ ήλικίας Α όμιλίας Cas

τινι ἀνάγκη μεμιγμένος), στρεφόμενοι δέ πως έτι καὶ λογιζόμενοι, καὶ φιλοσοφεῖν μὲν προσκαρτερήσαντες οὐδέπω πάντη πεπεισμένοι, ἀφίστασθαι δὲ πάλιν οὐκ οἰδ' ὅπως οὐ δυνάμενοι, ἀεὶ δὲ ιὅσπερ ὑπό τισιν ἀνάγκαις μείζοσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν ελκόμενοι. (79) ὅλως γὰρ οὐδ' εὐσεβεῖν εἰς τὸν τῶν ὅλων δεσπότην (τοῖτο δ δὴ μόνος τῶν ἐπὶ γῆς πάντων ζώων δ ἄνθρωπος ἔχειν ἐτιμήθη τε καὶ ἤξιώθη, καὶ εἰκότως πᾶς ὁστισοῦν καὶ σοφὸς καὶ ἀμαθής περιέχεται τούτον, ὅστις μὴ παντελῶς τὰς ἐννοίας ἀπολιόλεκεν 10 ὑπό τινος φρενοβλαβείας), οὐ τοίνυν οὐδὲ εὐσεβεῖν ὅλως δυνατὸν εἶναι ἔφασκεν, ὁρθῶς λέγων, μὴ φιλοσοφήσαντι (80) εως πολλοὺς τοιοίτους ἄλλους ἐπὰ ἄλλοις ἐπαντλῶν λόγους, ῶσπερ τινὰς καταγεγοητευμένους, ἐπὶ τέλει ταῖς αὐτοῦ τέχναις ἀκινήτους ἀτεχνῶς φέρων ἡμᾶς παριδρύσατο 15 λόγοις τοῖς αὐτοῦ, οὐκ οἶδ' ὅπως, σύν τινι θείφ δυνάμει.

(81) Καὶ γὰρ καὶ φιλίας ἡμῖν κέντρον ἐνέσκηψεν, οἰκ εἰκαταγώνιστόν τι, δριμὰ δὲ καὶ ἀνυτικώτατον, δεξιότητος καὶ διαθέσεως τῆς ἀγαθῆς, ὅση εἰνοητική τις ἡμῖν αἰταῖς 5 ταῖς φωναῖς αἰτοῦ | προσφθεγγομένου καὶ ὁμιλοῦντος ἐνε-20 φαίνετο οὐκ ἐκπεριεῖναι ἡμᾶς ἄλλως λόγοις πειρωμένου, δεξιᾶ δὲ καὶ φιλανθρώπω καὶ χρηστοτάτη γνώμη σώζειν τε καὶ κοινωνοὺς τῶν τε ἐκ φιλοσοφίας ἀγαθῶν καταστήσασθαι, (82) καὶ τῶν ἄλλων μάλιστα, ὅσα τὸ θεῖον παρὰ τοὺς πολλοὺς, ἢ καὶ παρὰ πάντας ἴσως τοὺς νῦν ἀνθρώπους, αἰτῷ 25 μόνω ἐδωρήσατο, τὸν διδάσκαλον εἰσεβείας, τὸν σωτήριον λόγον, πολλοῖς μὲν ἐπιφοιτῶντα καὶ πάντας κατεργαζόμενον, ὅσοις ὰν προστύχη (οἰ γάρ ἐστιν ὅ τι αὐτῷ ἐνστήσεται, πάντων καὶ ὄντι καὶ ἐσομένω βασιλεῖ), κρυπτόμενον δὲ καὶ οὐ γινωσκόμενον οἴτε ξαδίως οἴτε καὶ δυσχερῶς τοῖς πολλοῖς, 30 ὡς ἐρωτηθέντας ἔχειν περὶ αὐτοῦ σαφὲς εἰπεῖν. (83) οἶος

²⁴ $\mathring{\eta}$] ϵt darüber $\mathring{\eta}$ A¹

οὖν τις σπινθής, ἐνσκήψας μέση τῆ ψυχῆ ἡμῶν, ἀνήπτετό τε καὶ ἐξεκαίετο ο τε πρὸς τὸν ἀπάντων ὑπὸ κάλλους ἀρδήτου έπακτικώτατον αὐτὸν λόγον τὸν ἱερὸν τὸν ἐρασμιώτατον, καὶ ό πρός τον ανδρα τύνδε τον αυτου φίλον και προήγορον έρως. (84) ῷ μάλιστα τετρωμένος ἀπάντων τῶν δοκούντων ἡμῖν 5 προσήπειν πραγμάτων ή μαθημάτων, των τε άλλων καί αὐτῶν τῶν καλῶν μου νόμων, ἀμελεῖν ἐπειθόμην πατρίδος τε καὶ οἰκείων, τῶν τε παρόντων ἐνταῦθα καὶ οἶς ἀπεδημήσαμεν. Εν δέ μοι φίλον ην καὶ άγαπώμενον, φιλοσοφία τε καὶ ὁ ταύτης καθηγεμών οἶτος ὁ θεῖος ἄνθρωπος (85) καὶ 10 συνεδέθη ή ψυχή Ίωνάθαν Δαυίδ. τοῦτο ἀνέγνων μεν ύστερον εν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν, ἔπαθον δε πρότερον ολχ ήττον εναργώς ή είρηται, καίτοι γε εναργέστατα κεχρησμωδημένον. (86) οὐ γὰρ συνεδέθη ἀπλῶς Ἰωνάθαν Δαυὶδ, αὐτὰ δὲ τὰ κυριώτατα, ψυχὴ, ταῦθ' ἄπερ οὐδὲ χωρισθέντων 15 των φαινομένων καὶ βλεπομένων ανθρώπω χωρισθήναι καὶ αὐτὰ μηχανή τινι καταναγκασθήσεται άκοντα μέν οὐδαμῶς. (87) ψυχή γάο ελεύθερον καὶ οὐκ εγκατάκλειστον οὐδενὶ τρόπω, οὐδ' ὰν ἐν οἰκίσκω καθείοξας τηρῆς. καὶ γὰρ είναι πέφυκε τόν γε πρώτον λόγον, οξπερ αν δ νους ή εί δέ 20 καὶ ἐν τῷ οἰκίσκω σοι εἶναι δοκεῖ, κατὰ δεύτερόν τινα λόγον ενταίθά σοι φαντάζεται οὐδαμῶς είναι έκεῖ διὰ τοῦτο κεκωλυμένη, οξπερ αν είναι βουληθή, μαλλον δε πάντη πάντως έκει μόνον είναι καὶ δυναμένη καὶ πιστευθείσα αν είκότως, οἶπερ ὰν καὶ πρὸς δ ὰν τὰ μόνης αὐτῆς ἴδια κατ' αὐτὴν 25 έργα ή. (88) οὐκοῦν περιφανέστατον τοῦθο ὅπερ ἔπαθον βραχυτάταις λέξεσιν εδήλωσε, την ψυχην Ιωνάθαν συνδεδέσθαι τη ψυχη Δανίδ; τανθ' άπερ άποντα μέν οὐδαμῶς, ὡς ἔφην, χωρισθῆναι ἐκνικηθήσεται, ἑκόντα δὲ οὐ

φάνου p 258 (§ 97 Bekker) 27 I Regn (I Sam) 18, 1 Gregorios Thaumaturgos.

¹⁰ I Regn (I Sam) 18, 1 19 vgl Demosth περί τοῦ στε-

δαδίως θελήσει. (89) οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ γείρονι οἶμαι, ὄντι πολυτρόπω καὶ εὐκολωτέρω μεταβουλεύεσθαι, ή τῆς ἀναλύσεως των ίερων, των φιλίων τούτων δεσμών έξουσία, έφ' ώπερ οὐδε τὸ καταδήσασθαι εγένετο την άρχην μόνω. άλλ' 5 έπὶ τῷ κρείττονι, ὄντι μονίμω καὶ οὐκ εὐσείστω, ἐφ᾽ ῷπερ καὶ κατεργάσασθαι τοὺς δεσμοὺς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο ἄμμα ε μαλλον ήν. συνεδέθη γοῦν καὶ ὑπὸ τοῦ θείου λόγου οὐχ ή ψυχή Δαυίδ τη ψυχη Ιωνάθαν (90) έμπαλιν δε ή τοῦ χείρονος ψυχή τοῦτο παθοῦσα συνδεομένη λέγεται τη ψυχή 10 Δανίδ. οὐ γὰο τὸ κρεῖττον, αἴταρκες ὂν, Ελοιτο ἂν τῷ αὐτοῦ συνδεδέσθαι χείρονι, άλλὰ τὸ χείρον, ἐπικουρίας δεόμενον τῆς παρά τοῦ βελτίονος, συνδεθέν τῷ κρείττονι προσηρτῆσθαι έχρην τνα τὸ μέν μένον έφ' ξαυτοῦ μηδεμιας απολαύη βλάβης έκ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον κοινωνίας, τὸ δ' ἄτακτον ἐξ 15 αὐτοῦ καταδεθέν καὶ συναρμοσθέν τῷ κρείττονι, μηδέν βλάψαν ταῖς ἀνάγκαις τῶν δεσμῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐκνικηθῆ. (91) διὸ καὶ κατεργάζεσθαι μέν τοὺς δεσμοὺς τοῦ διαφέροντος, αλλ' οὐ τοῦ ήττονος ἦν συνδεῖσθαι δὲ τοῦ χείρονος, ώς μηδ' εξουσίαν έγειν πως απολελύσθαι των δεσμών. 20 (92) τοιαίταις τισὶν ἀνάγκαις Δανὶδ οδτος συσφιγξάμενος ημας έγει νῦν τε καὶ ἐξ ἐκείνου, οὐδ' εἰ βουλοίμεθα τῶν δεσμών αὐτοῦ λελύσθαι δυναμένους. οὐ τοίνυν καὶ εἰ ἀποδημήσαιμεν, ανήσει τας ψυχας ήμων, κατά το θείον γράμμα έχων ούτω συνδεδεμένας.

5 VII. (93) Πλην οθτως ημάς εξ άρχης ελών και πάντα τρόπον εκπεριελθών, επειδη ήνυστο αθτῷ τὸ πλεῖον και μένειν εδόκει, τοθντεθθεν ωσπερ εί τις άγαθὸς γεωργὸς γῆν άργην τινα και ήτοι οθδε εθγειον οθδαμώς, άλλά τινα άλμυρὰν και κεκαυμένην υπόπετρόν τε και ψαφαρὰν, ἢ οθ

¹³ ἀπολαύη P^2 Hoe (not) Bengel ἀπολάβη A 27 δόσπες εἴ A ώσπεςεί P Hoe

πάντη μεν άφορον οὐδέ γε άφυη, άλλα καὶ πολυφυή μεν, γέρσον δε δμως καὶ ημελημένην, ακάνθαις καὶ θάμνοις άγρίαις έστρυφνωμένην καὶ δυσεργή: (94) ή οξά τις φυτουργὸς ἀνὴρ φυτὸν, ἤτοι ἄγριον καὶ καρπῶν ἡμέρων ἄφορον μέν, οι μήν πάντη άχρηστον, εί τις τέχνη τη φυτουργική φέρων 5 βλαστον ήμερον εμφυτεύσαι, μέσον σχίσας, είτα συμβαλών καὶ συνδήσας, ἄχρις ὰν συμβλύσαντα ώς εν ἄμφω τρέφηται (οίτω γαρ αν ίδοις δένδρον τι συμμιγές, και νόθον μέν, εύναρπον δὲ ἐξ ἀκάρπου, καρποὺς ἐλαίας τῆς καλῆς ἐπὶ διζων αναφέρον αγρίων). η άγριον μεν, ου μην άχρηστον 10 ανδοί τεχνίτη φυτουργώ, ή και ήμερον μέν, εύκαρπον δέ άλλως, ή απορία τέχνης πάλιν ακλάδευτον και απότιστον καὶ αὐχμηρὸν, πνιγόμενον ὑπὸ τῶν εἰκῆ πολλῶν καὶ περιττῶν έκφυομένων βλαστών, τελειούσθαι δὲ τῆ βλάστη καὶ φέρειν τὸν μαρπὸν ὑπο ἀλλήλων ἐμποδιζόμενον (95) τοιούτους τινὰς 15 παραλαβών καὶ τέχνη ξαυτοῦ τῆ γεωργικῆ ἐκπεριϊών καὶ κατανοών οδ τὰ πᾶσιν δρώμενα μόνον καὶ ἐν ἐπιφανεία βλεπόμενα, ανορύττων δε και των ενδοτάτων αποπειρώμενος, ξρωτών καὶ προτείνων καὶ ἀποκριναμένων ἀκούων, ἐπειδή κατενόησε τι οὐκ ἄχρηστον καὶ ἀνωφελες καὶ ἀνήνυτον ἐν 20 ήμιν, (96) έσκαλλεν, ανέστρεφεν, επότιζεν, εκίνει πάντα, άπασαν προσηγε την παρ' αὐτοῦ τέχνην καὶ ἐπιμέλειαν, καὶ κατειργάζετο ήμας ακάνθας μέν καὶ τριβόλους καὶ παν τὸ τῶν ἀγρίων γένος βοτανῶν ἢ φυτῶν, | ὅσον ἑλομανοῖσα 6 ♥ ανέπεμπε καὶ ανεδίδου σεσοβημένη ή ψυχή ήμων, οξα δή 25 άταιτος οἶσα καὶ προπετής, πᾶν ἐκκόπτων καὶ ἐξαίρων τοῖς έλέγχοις καὶ τῷ κωλύειν (97) καθαπτόμενος ήμῶν καὶ μάλα Σωπρατικώς έστιν ότε καὶ υποσκελίζων τῷ λόγω, εί πη

³ εστριφνωμένην Α 6 εμφυτεύσαι] εμφυτεύσει Α 7 συμβλύσαντα Α συμφύσαντα Cas συμβρύσαντα Bengel εν P Cas αν Α 23 κατειργάζετο Hoe κατεργάζετο Α Gen 3, 18

πάντη ἀφηνιάζοντας ἡμᾶς ῶσπερ τινὰς τῶν ἀγρίων ἵππων ἑώρα, σκιρτῶντας ἔξω τῆς ὁδοῦ καὶ πολλὰ ἐκπεριτρέχοντας εἰκῆ, ἕως οὖ πειθοῖ τινι καὶ ἀνάγκη, ὡς ὑπὸ χαλινῷ τῷ ἐκ στόματος ἡμῶν λόγῳ, ἡσυχίους αὐτῷ κατεστήσατο (98) δυστερῶς μὲν ἡμῖν καὶ οὐκ ἀλύπως τὸ πρῶτον, οἶα δὴ ἀἡθεσι καὶ κατακολουθεῖν τῷ λόγῳ οὐδέπω μεμελετηκόσι προσάγων τοὺς παρ ἑαυτῷ λόγους, ἀλλὰ γὰρ ἐκκαθαίρων ὅμως.

τι δ' αν επιτηδείους ήμας εποιήσατο και εὐ παρεσκευάσατο είς παραδοχήν των της άληθείας λόγων, (99) τότε 10 δή, οξα εξ κατειργασμένη γη καὶ άπαλη ετοίμη τε αναφύειν τὰ ἐπαγθέντα τῶν σπερμάτων, ἐπέφερεν ἀφειδῶς είκαιρον καὶ τὴν τῶν σπερμάτων καταβολὴν ποιούμενος, εἴκαιρον καὶ την λοιπην επιμέλειαν άπασαν, οίκείως εκαστα κατεργαζόμενος καὶ τοῖς οἰκείοις τοῦ λόγου: (100) πᾶν μεν ὅσον 15 αμβλύ καὶ νόθον τῆς ψυχῆς, ἢ πεφυκυίας οίτως ἢ καὶ ὑπὸ τροφών περιττών τοῦ σώματος παχυνομένης, παροξύνων καὶ έξισγναίνων τοῖς λεπτοῖς τῶν λογικῶν παθημάτων λόγοις καὶ τρόποις, (101) οδ εξ άπλουστάτων των πρώτων ανειλοίμενοι επάλληλοι καὶ ποικίλως στρεφόμενοι, εἰς ἀμήχανόν 20 τινα καὶ δυσεξέλικτον προϊασι πλοκήν, έξανιστώντες ήμας ωσπερ καθείδοντας, καὶ έχεσθαι αξὶ τῶν προκειμένων, μηδαμῶς ὑπολισθαίνοντας μήτε ὑπὸ μήκους μήτε ὑπὸ λεπτότητος, εκδιδασκόμενοι. (102) όσον δε άκριτον καὶ προπετές, συγκατατιθεμένων τε τοῖς ἐπιτυχοῦσιν, ὁποῖά ποτ' ὰν ἢ, κὰν 25 ψευδη τύχη, καὶ ἀντιλεγόντων πολλάκις, κὰν ἀληθη τινα είρημένα ή, καὶ τοῦτο ἐκπαιδεύων τούτοις τε τοῖς προειρημένοις καὶ ἐτέροις ποικίλοις λόγοις πολυειδές γὰρ τουτὶ τὸ μέρος της φιλοσοφίας, συνεθίζον μη είκη μηδ' ώς έτυχε

⁸ παρεσκευάσατο A doch zwischen εσ ein Buchst. ausradiert 10 έτσίμη aus ξρήμη corr A^1 16 παχυνομένης aus παχυνομένου corr A^1 17 παθημάτων A μαθημάτων Bengel am Rand 20 προΐασι] προϊάσι A 28 συνεθίζον A συνεθίζων Cas

δίπτειν τε τας μαρτυρίας και πάλιν ανανεύειν, αλλ' έξετάζοντας αποιβώς μη τὰ προφανή μόνον (103) (πολλά γὰρ ένδοξα αὐτόθεν καὶ σεμνοειδη, ὑπὸ εὐσχήμοσι ταῖς φωναῖς ελοδραμόντα ελς τὰς ἀχοὰς ἡμῶν ὡς ἀληθῆ, ὑπουλα ὄντα καὶ ψευδή, συναρπάσαντα καὶ λαβόντα ψήφισμα άληθείας παρ' 5 γιιών, μετ' οὐ πολὺ σαθρά καὶ οὐκ ἀξιόπιστα κατεφωράθη όντα, μάτην την άλήθειαν υποκρινόμενα καὶ ήμᾶς εὐκόλως απέφηνε καταγελάστως έξηπατημένους, καπιμαρτυρήσαντας είκη οξς ηκιστα έχρην (104) πάλιν τε αξ έτερα σεμνά μέν καὶ οὐκ ἀλαζονευόμενα μέν, ἢ οὐκ ἀξιοπίστοις ταῖς φωναῖς 10 πείμενα παράδοξα καὶ πάντων ἀπιστότατα δοκοῦντα, αὐτόθεν τε αποδοκιμασθέντα ώς ψευδή και ύβρισθέντα αναξίως, είθ' βστερον έξιχνεύσασι καὶ κατανοήσασιν ακριβώς πάντων τ άληθέστατα καὶ ἄμαχα ἀτεχνῶς εἶναι κατενοήθη, τὰ τέως ἀπόβλητα καὶ ἀδόκιμα νομισθέντα), (105) μὴ δὴ τὰ προφανῆ 15 μόνον καὶ προκύπτοντα, ἔστι δ' ὅτε δολερὰ καὶ σεσοφισμένα, τὰ δ' ἔνδον διερευνωμένους μεν καὶ περικρούοντας ἕκαστον, μή πή τι σαθρόν ήχη, καὶ ἐν αὐτοῖς πιστουμένους ξαυτοὺς πρώτον, οίτως καὶ τοῖς ἐκτὸς συνομολογεῖν καὶ ἀποφαίνεσθαι περί εκάστων εδίδασκεν. (106) ούτως μεν το περί τάς 20 λέξεις καὶ τοὺς λόγους κριτικὸν ήμῶν τῆς ψυχῆς μέρος λογικῶς ἐξεπαιδεύετο (107) οὐ κατὰ τὰς καλῶν ὁητόρων κρίσεις, εί τι Ελληνικόν ἢ βάρβαρόν ἐστι τῆ φωνῆ· τὸ μικρὸν τοῦτο καὶ οὐκ ἀναγκαῖον μάθημα: (108) ἀλλὰ τοῦτο πᾶσιν ἀναγκαιότατον Έλλησί τε καὶ βαρβάροις, καὶ σοφοῖς καὶ ἰδιώ- 25 ταις καὶ δλως (ΐνα μὴ μακρὸς είη μοι λόγος εκάστας τέχνας καὶ ἐπιτηδεύματα ἐπεξιών) πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς ὁντινοῖν βίον έλομένοις εί γε πᾶσι τοῖς περί ότουδήποτε κοινολογουμένοις μέλει τε καὶ διεσπούδασται μὴ ἡπατῆσθαι.

VIII. (109) Καὶ μὴ τοῦθ', ὅπερ εἶδος διαλεκτική κατορ- 30

¹⁷ δ' A¹ corr aus δέ 17-18 vgl Plato Phileb. p 55 C

θοῦν μόνη είληχε· τὸ δέ γε πάλιν ταπεινὸν τῆς ψυγῆς (ἡ)μῶν, έπτεθαμβημένων μέν τη μεγαλουργία καὶ θαυματουργία καὶ ποικίλη και πανσόφω δημιουργία τη τοῦ κόσμου, και τεθαυμακότων μεν αλόγως επεπτηχότων δε επό εκπλήξεως, ειδότων 5 δε οιδ' δτιοτν επιλογίσασθαι δίκην αλόγων ζώων, (110) εξεγείρων καὶ ἀνορθών μαθήμασιν ετέροις, τοῖς φυσικοῖς, σαφηνίζων έκαστα των όντων, καὶ διακρίνων καὶ μάλα σοφώς είς τὰ πρώτιστα στοιχεῖα, κἆτ' ἐπιπλέκων τῷ λόγῳ καὶ ἐπιπορευόμενος τήν τε των όλων καὶ την ἐπὶ μέρους ἐκάστου 10 φύσιν τροπήν τε την πολυειδή και μεταβολην των έν τω κόσμω: (111) έως φέρων έπὸ σαφοῖς τῆς παρ' αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ λόγων, ών τε έμαθεν ών τε έξεύρετο περί της των δλων οἰκονομίας της ἱερᾶς καὶ φύσεως της ἀμωμήτου, αντί αλόγου λογικον ταίς ψυχαίς ήμων έγκατέθετο θαύμα. 15 (112) τοῦθ' δ δή μάθημα ύψηλον καὶ ένθεον δν ή έρασμιωτάτη πᾶσιν ἐκδιδάσκει φυσιολογία. (113) τί δεὶ λέγειν τὰ τῶν ἱερῶν μαθημάτων, γεωμετρίαν μὲν τὴν πᾶσι φίλην καὶ αναμφισβήτητον καὶ αστρονομίαν την μετεωροπόρον; α δή Εκαστα ταις ψυχαις ήμων ενετυποιτο διδάσκων ή αναμιμνή-20 σκων η οὐκ οἶδ ος τι χρη λέγειν, (114) την μεν ως ὑποβάθραν πάντων άπλως ποιησάμενος οξσαν άσειστον, την γεωμετρίαν, καὶ κρηπίδα τινὰ ἀσφαλή ἀνάγων δὲ καὶ μέχρι των ανωτάτω δια της αστρονομίας, ώσπερ δια αλίμακός τινος οθρανομήπους έπατέρου τοῦ μαθήματος βατὸν ήμῖν τὸν 25 οὐρανὸν παρασκευάσας.

ΙΧ. (115) Α δὲ ἀπάντων ἐστὶ κορυφαιότατα, καὶ ὧν μάλιστα ἕνεκα πᾶν τὸ φιλόσοφον διαπονεῖται γένος, ὧσπερ το ἀντείας | ποικίλης, τῶν ἄλλων ἀπάντων μαθημάτων καὶ φιλοσοφίας μακρᾶς καρποὺς ἀγαθοὺς ἐκδεχόμενον τὰς θείας

⁵ οὐδ' P ούθ' A 8 κἆτ' ἐπιπλέκων Hoe am Rand κατεπιπλέκων A 12 περὶ] unsicher, ob περὶ oder παρὰ A

άρετας τας περί ήθος, έξ ών ή ατάραχος και είσταθης των όρμων της ψυχης κατάστασις γίνεται (116) και αλύπους μέν καὶ ἀπαθεῖς ἀπάντων κακῶν, εἰτάκτους δὲ καὶ εἰσταθείς και θεοειδείς ήμελλεν ήμας όντως και μακαρίους καταστήσεσθαι. (117) καὶ ταῖτα δὲ ἐξεπονεῖτο λόγοις τε ἰδίοις 5 πραθνουσι καὶ σοφοῖς, οθχ ήκιστα καὶ ἀναγκαιοτάτοις, περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν τρόπων ἡμῶν. (118) καὶ οὐ λόγοις μόνον, άλλ' ήδη καὶ έργοις τρόπον τινὰ διεκυβερνατο παρ' ήμων τάς δομάς, αὐτῆ τῆ τῶν δομῶν καὶ παθῶν τῶν τῆς ψυχῆς θεωρία καὶ κατανοήσει, ἐξ ής μάλιστα κατεγνωσμένης κατορ- 10 θοῦσθαι έξ αναρμοστίας πέφυπεν ήμιῶν ή ψυχή, καὶ ἐπὶ τὸ κεκριμένον καὶ είτακτον έκ συγκεχυμένης μετατίθεσθαι. (119) εν' ωσπερ εν κατόπτρω ξαυτήν θεωρήσασα αὐτὰς τὰς άρχὰς καὶ δίζας τῶν κακῶν, τὸ ἄλογον αὐτῆς πᾶν, ἐξ οὖ τὰ άτοπα ημίν ἐπανίσταται πάθη καὶ πάλιν ὅσον ἀριστον 15 αὐτῆς μέρος λογικὸν, ὑφ' οὖ κρατοῦντος μένει γε ἐφ' ἑαυτῆς άβλαβής καὶ ἀπαθής. (120) εἶτα ταῖτα ἐν αίτῆ κατανοήσασα απριβώς, πάντα μεν τὰ ἐκ τοῦ χείρονος ἐκφυόμενα, ἐκχέοντα ήμας ύπο απολασίας ή συστέλλοντα παὶ συμπνίγοντα ύπο ταπεινότητος, οξον ήδονας και ἐπιθυμίας ἢ λύπας και φό-20 βους, καὶ όσος τοῖς γένεσι τοῖσδε Επεται στοῖχος κακῶν, ταῦτα μεν ἐκβάλλοι καὶ ἐκποδών ποιοῖτο, ἔτι ἀρχομένοις καὶ άρτι φυομένοις ἐπανισταμένη καὶ οἰκ ἐῶσα οὐδὲ μικρὸν αθξειν, αλλ' απολλύουσα και εξαφανίζουσα: (121) δσα δε εκ τοῦ κρείττονος ανατέλλει ημίν αγαθά όντα, ταῦτα ἐκτρέφοι 25 τε καὶ διασώζοι, καὶ άρχόμενα τιθηνοῦσα καὶ συμφυλάττουσα άχρι τελειότητος. (122) οξτω γάρ άν ποτε παραγενέσθαι ψυχη τὰς θείας ἀρετὰς, φρόνησίν τε τὴν αὐτὰ ταῦτα τῆς ψυχής τὰ κινήματα κρίνειν πρώτον δυναμένην, έξ αὐτών καὶ

¹² συγκεχυμένης] συγκεχυσμένης Α Rand ὑφ' Α 17 αὐτῆ Hoe αὐτῆ Α

¹⁶ εφ' Bengel am

τῆς περὶ τὰ ἔξω ἡμῶν, εἴ τινά ἐστιν, ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἐπιστήμης γενομένης καὶ σωφροσύνην τὴν ταῦτα ἐν ἀρχαῖς ὀρθῶς αἱρουμένην δύναμιν καὶ δικαιοσύνην, ἢ τὰ ἄξια ἑκάστοις ἀπονέμει καὶ τὴν πάντων τούτων σωτηρίαν, ἀν-5 δρείαν.

(123) Οὐ λόγοις τοίνυν ἀπαγγελλομένοις συνείθιζεν, ὡς δή είη επιστήμη αγαθών και κακών ή ποιητέων και οὐ ποιητέων ή φρόνησις τοῦτο δή τὸ κενὸν καὶ ἀνωφελές μάθημα, εὶ ὁ λόγος εἴη τῶν ἔργων δίχα, καὶ φρόνησις οἰχὶ 10 ποιοῦσα τὰ ποιητὰ καὶ ἀποτρέπουσα τῶν οὐ ποιητῶν, γινώσκειν δε ταιτα παρεχομένη τοις έχουσιν αιτήν, οίους πολλούς δρωμεν. (124) ή δε σωφροσίνη πάλιν ότι δη είη τις έπιστήμη αίρετων και οθχ αίρετων, οθ πάνυ τι διδασκόντων αίτην των άλλων φιλοσόφων, και μάλιστά γε των νεωτέρων, ετ όντων μεν ειτόνων και εδδωμένων τοῖς λόγοις | (οίους εγώ πολλάκις έθαίμασα, δταν την αίτην άρετην θεοί και άνθρώπων, καὶ ἐπὶ γῆς τῷ πρώτῳ θεῷ ἴσον εἶναι τὸν σοφὸν ἄνθρωπον αποδείξωσιν), οίτε δὲ τὴν φρόνησιν, ώς καὶ ποιοῖ τις τὰ φρονήσεως, οίτε τὴν σωφροσίνην, ώς καὶ αίροῖτό τις 20 ταῦθ' άπερ έμαθε, παραδοῖναι δυναμένων (125) ὁμοίως δὲ κάπὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἔτι τῆς ἀνδρείας. (126) οὐχ οὕτως οξτος τὰ περί ἀρετῶν ἡμῖν διεξήει λόγοις, ἐπὶ δὲ τὰ ἔργα μάλλον παρεκάλει καὶ παρεκάλει πλέον τοῖς ἔργοις, ἢ οἶς έλεγεν.

Σ. (127) Έξαιτοῦμαι δὲ παρά τε φιλοσόφων τῶν νῦν ὅντων, ὅσους αὐτὸς ἔγνων καὶ ὅσους ἄλλων διηγουμένων ἤκουσα, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων, ἀνεμεσήτως ἔχειν πρὸς τὰ νῦν ἡμῖν λεγόμενα. μηδέ μέ τις ἢ φιλία τῷ πρὸς τὸν ἄνδρα ἢ καὶ ἀπεχθανόμενον ἔτι τοῖς λοιποῖς φιλο-

¹⁷ τῷ πρώτῳ Α τὰ πρώτα Voss τσον Cas τσον Voss σοφὸν Α 18 ποιοί aus ποιεί corr M ποιοί Bengel am Rand ποιεί Α

σόφοις (128) (ών, είπες τις άλλος, καὶ αὐτὸς ἐραστής τε διὰ τοὺς λόγους εἶναι θέλω, καὶ εὐφημεῖν αὐτοὺς βούλομαι αὐτός τε καὶ έτέρων τὰ κάλλιστα λεγόντων περὶ αὐτῶν ἀκούειν. άλλα γαρ τοιαυτά έστιν, ώς είς έσχατον περιϋβρίζεσθαι μέν ύπὸ πάντων σχεδὸν καὶ τούνομα τῆς φιλοσοφίας, ἐμὲ δὲ 5 μιπρού δείν ίδιωτεύειν έλέσθαι πάντη, ήπες τι μαθείν ων οξτοι ἀπαγγέλλουσιν, οξς διὰ τὸν λοιπὸν βίον οὐδέ προσιέναι άξιον είναι εδόκουν, ίσως οὐκ δρθώς τοῦτο φρονών), (129) πλην μή μέ τις φιλοτιμία τινί ήτοι των είς τον άνδρα ἐπαίνων ἢ τῆ πρὸς τοὺς ἔξω φιλοσόφους ἄλλη ταύτη φιλο- 10 τιμία ταττα λέγειν υπονοησάτω άλλα και μικρότερα ήμας των αυτου έργων, μη κολακεύειν δοκοίημεν, λέγειν πεπείσθω (130) οὐχὶ ἑήματα καὶ ὀνόματα καὶ ἀφορμάς ἐντέχνους ἐγκωμίων ξαυτοῖς ξαποριζομένοις. δς οὐδ' ότε μειράκιον ων την δημώδη δητορικήν έκ δήτορος εδιδασκόμην, επαινείν και 15 λέγειν περί του έγκωμιον, δ τι μη άληθες ήν, εκών υπέμενον. (131) οὐ τοίνυν οὐδὲ νῦν ἐπαινεῖν προθέμενος, ἁπλῶς τοῖς έτέρων ψόγοις τοῦτον έξαίρειν οἶμαι δεῖν ἢ κακῶς ὰν έλεγον τὸν ἄνδρα, τοῖς ἄλλων πταίσμασιν, Ίνα τι περὶ αὐτοῦ μεῖζον δή λέγειν έχοιμι, παραβαλών τὸν μακάριον αὐτοῦ βίον οὐχ 20 ούτως αφραίνομεν (132) αλλ' αὐτὸ δ πέπονθα δίχα τινὸς παραβολής και πανουργίας της εν λόγοις δυολογήσω.

ΧΙ. (133) Οἶτός με πρῶτος καὶ μόνος καὶ τὴν Ἑλλήνων φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν προὐτρέψατο, τοῖς ἤθεσι τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ καὶ τοῦ περὶ ἤθῶν ἀκοῦσζαι〉 καὶ ἀνασχέσθαι λόγου 25 πείσας, (134) οὐκ ἂν πεισθέντα, ὅσον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις (πάλιν ὁμολογῶ), οὐκ ὀρθῶς μὲν, δυστυχῶς δὲ μικροῦ δεῖν ἡμῖν. οὐμενοῦν οὐδὲ πλείοσιν ἐνέτυχον τὸ πρῶτον, ὀλίγοις δέ τισι τοῖς διδάσκειν ἐπαγγελλομένοις, ἀλλὰ γὰρ πᾶσι μέχρι ἡημάτων τὸ φιλοσοφεῖν στήσασιν. (135) οἶτος δέ με 30

¹⁵ ξπαινεῖν] ξ auf Rasur von 2 Buchst. A

πρώτος καὶ τοῖς λόγοις φιλοσοφεῖν προύτρέψατο, τοῖς ἔργοις φθάσας την διὰ λόγων προτροπήν οὐκ ἀπαγγέλλων μόνον δήματα μεμελετημένα, αλλ' οὐδε λέγειν αξιών, εὶ μὴ σύν 8 είλικοινεί τη γνώμη καὶ πράξαι τὰ είρημένα | άγωνιουμένη 5 τοῦτο ποιοῖ, ἢ τοιοῦτον ξαυτὸν παρασχέσθαι πειρώμενος. οξον τζοῖς λόγοις διέξεισι τὸν καλῶς βιωσόμενον, καὶ παράδειγμα μέν, έβουλόμην είπ(εῖν), έκθέμενος σοφοῦ (136) άλλ' έπεὶ ἀλήθειαν ἡμῖν, οὐ κομψείαν ἐπηγγείλατο ὁ λόγ(ος) άνωθεν, παράδειγμα μεν αὐτὸν σοφοῦ οὐδέπω λέγω καίτοι 10 γε είπεῖν ἐθέλ(ων) εἶναι τ'άληθές άλλὰ ἐιο νῦν τοῦτο. οὐ παράδειγμα τοίνυν απριβές, έξομοιοῦν δὲ καὶ άγαν εθέλοντα, σπουδή πάση και προθυμία βιαζόμενον, εί δεί λέγειν, καί παρά την άνθρώπων δύναμιν (137) καὶ μέντοι καὶ ήμᾶς έτέρους τοιούτους πλάττειν, οὐ λόγων εγπρατεῖς καὶ ἐπιστή-15 μονας των περί δρμών, των δέ δρμών αιτών επί τὰ έργα καὶ τοὺς λόγους ἄγχων καὶ οὐ μικρὰν μοῖραν ἔκάστης ἀρετῆς, τάχα δὲ καὶ σύμπασαν, είπερ ἐχωρήσαμεν, ἐπιφέρων ἐν αὐτῆ τῆ θεωρία. (138) δικαιοπραγεῖν μέν καὶ ἀναγκάζων, εὶ δεῖ λέγειν, διὰ τὴν ὶδιοπραγίαν τῆς ψυχῆς, ἦ προσθέσθαι 20 ήμᾶς ἔπεισεν · ἀπάγων μεν τῆς κατὰ τὸν βίον πολυπραγμοσύνης καὶ τοῦ τῆς ἀγορᾶς ὀχληροῦ, ἑαυτοὺς δὲ περισκοπεῖν έπάρας καὶ τὰ αίτῶν ὄντως πράττειν. (139) τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δικαιοπραγεῖν, καὶ ταίτην τὴν δικαιοσύνην τήν γε άληθῆ καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τινὲς εἰρήκασι, τὴν ἰδιοπραγίαν 25 λέγοντες έμοὶ δοκεῖν καὶ ἀνυσιμώτερον πρὸς μακαριότητα ξαντοίς τε καὶ τοίς προσιούσιν είπερ γέ έστι τησδε της άρετης τὸ κατ άξίαν απονέμειν καὶ τὰ ίδια έκάστοις. (140) τί γὰρ ὰν ἴδιον εἴη ψυχῆς Ετερον, τί δὲ οὕτως ἄξιον,

⁵ η Å ob καὶ? 10 εἶναι τ'ἀληθὲς. Bengel am Rand εἶναί τε ἀληθές Α 13 παρὰ aus περὶ corr A^1 15 περὶ ὁρμῶν P^2 Hoe περιορμῶν Α 22 αὐτῶν P αὐτῶν A

η το επιμέλεσθαι έαντης, ουν έξω βλέπουσαν ουδ' αλλοτριοπραγούσαν οὐδὲ συνελόντα εἰπεῖν ἀδικοῦσαν ἑαυτὴν τὴν χειρίστην αδικίαν, αλλ' ένδον προς ξαυτήν απεστραμμένην, αὐτὴν ἐαυτῆ ἀποδιδοῦσαν καὶ δικαιοπραγοῦσαν; οὕτως μέν δίκαια πράττειν, εὶ δεῖ λέγειν, ἀναγκάζων ἐπαίδευε 5 (141) φρονείν δε πάλιν ούχ ήττον τῷ πρὸς έαυτὴν είναι καὶ ξαυτούς γινώσκειν εθέλειν τε καὶ πειρασθαι· τοῦτο δή τὸ ἄριστον φιλοσοφίας ἔργον, δ δή καὶ δαιμόνων τῷ μαντικωτάτω ανατίθεται ώς πάνσοφον πρόσταγμα, τό Γν ωθι σαντόν. (142) τὸ δὲ εἶναι ὄντως ἔργον φρονήσεως, καὶ 10 ταύτην είναι την θείαν φρόνησιν καλώς τοῖς παλαιοῖς λέγεται· την αὐτην όντως οὖσαν θεοῦ καὶ ανθρώπου αρετην, αντής της ψυχής ξαυτήν ωσπερ έν κατόπτρω δράν μελετώσης καὶ τὸν θεῖον νοῦν, εἰ ἀξία γένοιτο τῆς κοινωνίας τῆσδε, ἐν αύζτη κατοπτριζομένης δδόν τε απόδρητόν τινα ταύτης 15 άποθεώσεως έξιχνενομένης. (143) ακολούθως δέ καὶ σωφρονείν καὶ ἀνδρίζεσθαι σωφρονείν μέν, διασωζομένους την φρόνησιν τήνδε τῆς ψυχῆς ἑαυτὴν γινωσιούσης, εί ποτε αὐτῆ τοῦτο γένοιτο ταύτην γὰρ εἶναι πάλιν τὴν σωφροσύνην, σώαν τινὰ φρόνησιν οὖσαν (144) άνδρίζεσθαι δ' ἐπὶ πᾶσιν 20 έμμενοντας ταῖς εἰρημέναις ἐπιτηδεύσεσι, καὶ οὐκ ἀποπίπτοντας ούθ' έχουσίως ούθ' ύπό τινος ανάγκης, φυλάττοντας δε και εγκρατείς των ειρημένων και ταίτην είναι, σώτειράν τινα καὶ φύλακα | δογμάτων οὖσαν, τὴν ἀρετὴν ταύτην.

ΧΙΙ. (145) Καὶ δῆτα δικαίους μὲν καὶ φρονίμους καὶ 25 σώφρονας ἢ ἀνδρείους ἡμᾶς ὑπὸ ἡμετέρας βραδυτῆτος καὶ νωχελίας, καὶ ταῦτα πάνυ σπεύδων, ἔτι μέλλει καταστήσεσθαι· οὕτε ἔχοντας οὕτε ἔγγύς πω γενομένους οὐδ' ἡστινοσοῦν ἀρετῆς ἀνθρώπων ἢ θείας, πολλοῦ γε δεῖ· (146) αἶται

¹⁵ αὐτῆ Bengel αἰ \langle τῆ \rangle A 16 ἀποθεώσεως Voss ἀπὸ θεώσεως A 27 καταστήσεσθαι aus καταστήσασθαι corr A^1

γάρ μέγισται καὶ ύψηλαὶ, καὶ οὐδετέρα ληπτέα οὐδέ τω τυγείν, ότω μη θεός γε έμπνέοι δύναμιν ημείς τε ούτε πεφίναμεν οίτως επιτηδείως, οίτε καὶ άξιοι είναι επιτυγείν οὐδέπω διιολογοῦμεν οὐ ποιήσαντες ἀπὸ δαθνιίας καὶ 5 ασθενείας πάντα, άπερ τοὺς τῶν αρίστων ἐφιεμένους καὶ τὰ τέλεια μνωμένους χρή. (147) δίκαιοι μεν οὖν ἢ σώφρονες ἢ τινα των άλλων έχειν άρετων έτι μέλλομεν έραστάς δε ήμας ύτι δριμίτατον ερώντας έρωτα, ύπερ επ' αιτώ μόνον ίσως, καὶ πάλαι κατεστήσατο δ θανμαστός οξτος καὶ φίλος τῶν 10 ἀρετών καὶ προήγορος, (148) ἐμποιήσας ἔρωτα τῆ αὐτοῦ άρετη καὶ τοῦ κάλλους της δικαιοσύνης, ης τὸ χρύσεον όντως έδειξεν ημίν πρόσωπον, καὶ φρονήσεως της πάσιν έφεσίμου, καὶ τῆς ἐρασμιωτάτης σοφίας τῆς ἀληθοῦς, καὶ σωφροσύνης της θεοειδούς, ή έστι ψυχης εύστάθεια καὶ εἰρήνη πᾶσι 15 τοῖς πτησαμένοις αὐτὴν, καὶ ἀνδρείας τῆς θαυμασιωτάτης, (149) υπομονής ήμων, καὶ ἐπὶ πᾶσιν εὐσεβείας, ην μητέρα φασί των άρετων, δρθως λέγοντες. αίτη γάρ έστιν άρχη καί τελευτή πασών των αρετών · από ταύτης τε γαρ δρμωμένοις δαστα αν ημίν επιγένοιντο και αι λοιπαι αρεταί ει τουθ' 20 δ δεί πάντα άνθρωπον, τόν γε μη άθεον η φιλήδονον, τὸ φίλον γενέσθαι καὶ προήγορον θεώ, κτήσασθαι ξαυτοῖς έπιθυμούντες καὶ σπεύδοντες, των λοιπών ἀρετών ἐπιμελοίμεθα · όπως μη ἀνάξιοι καὶ ὁυπῶντες, μετὰ δὲ πάσης ἀρετῆς καὶ σοφίας ώσπερ τινὸς άγαθοῦ πομποῦ καὶ ἱερέως σοφω-25 τάτου προσίοιμεν τῷ θεῷ. τό γε πάντων τέλος οὐχ Ετερόν τι οίμαι, η καθαρώ τω νω έξομοιωθέντα προσελθείν τω θεφ καὶ μένειν έν αὐτω.

ΧΙΙΙ. (150) Επὶ τῆ ἄλλη πάση φιλοπονία καὶ σπουδῆ τὴν περὶ θεολογίας διδασκαλίαν καὶ εὐλάβειαν πῶς ἂν

¹ οὐδέ τ ω aus οὐδὲ τ ω corr A¹ οὐδὲ τ $\widetilde{\omega}$ Voss 20 δεῖ aus δη corr M¹ δεῖ Hoe am Rand δη A

έξέλθοιμι τῷ λόγω, εἰς αὐτὴν τὴν διάθεσιν εἰσδὸς τοῦ ἀνδρὸς. σὺν οία γνώμη καὶ παρασκευή τοὺς περὶ τοῦ θείου πάντας έκμανθάνειν ήμας ήθελε λόγους, φυλαττόμενος, μή πη κινδυνεύσαιμεν περί τὸ ἀναγκαιότατον ἀπάντων, τὴν τοῦ πάντων αίτίου γνώσιν. (151) φιλοσοφείν μέν γάρ ήξίου αναλεγο- 5 μένους των ἀρχαίων πάντα όσα καὶ φιλοσόφων καὶ ὑμνωδων έστι γράμματα πάση δυνάμει, μηδεν εκποιουμένους μηδ' αποδοκιμάζοντας (οὐδέπω γὰο οὐδὲ τὴν κρίσιν ἔχειν): (152) πλην δσα των αθέων είη, δσοι εκκυλισθέντες δμοῦ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐννοιῶν οὐκ εἶναι θεὸν ἢ πρόνοιαν 10 λέγουσι (ταῦτα γὰρ οὐτ' ἀναγινώσκειν ἄξιον, ἵνα μηδ' εν τω τυχόντι μολύνοιθ' ήμιν ή ψυχή, εὐσεβείν μέλλουσα λόγων δέ ακούουσα υπεναντίων τη του θεού θεραπεία οὐδε γάρ τοὺς τοις ναοις προσιόντας ευσεβείας, ής οίονται, εφάπτεσθαί τινος δλως τῶν βεβήλων) • τὰ τούτων τοίνυν οὐδ' δλως οὐδὲ 15 άριθμεῖσθαι άξιον παρ' άνδράσιν εὐσεβεῖν ἐπανελομένοις. | (153) τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἐντυγγάνειν καὶ προσομιλεῖν, 9* γένος μεν ουδε εν ουδε λόγον φιλόσοφον προτιμήσαντας ούτε αξ αποδοκιμάσαντας, ούτε Έλληνικον ούτε βάρβαρον, πάντων δὲ ἀκούοντας. (154) σοφῶς τοῦτο καὶ μάλα ἐντέχνως μή 20 πη είς τις καὶ καθ' ξαυτον τωνδέ τινων ἢ τωνδε λόγος αὐτὸς μόνος ἀκουσθείς καὶ τιμηθείς, κὰν μὴ ἀληθινὸς ὢν τύχη, ώς μόνος άληθης ών, εἰσδύς εἰς την ψυχην ημών έξαπατήση καὶ καθ' ξαυτὸν διαθείς ίδίους ήμᾶς ποιήσηται, οὐκέτ ἀποστῆναι δυναμένους οὐδὲ ἀποπλύνασθαι, ώσπερ τὰ 25 δευσοποιόν τινα βαφήν βαφέντα των ερίων. (155) δεινόν τε γαρ χρημα καὶ είστροφον λόγος δ ανθρώπων, ποικίλος τε τοῖς σοφίσμασι, καὶ όξὺς, εἰσδραμών εἰς τὰς ἀκοὰς, τυπῶσαί

¹ ξξέλθοιμι zu διέλθοιμι corr M¹ 7 γοάμματα Α συγγοάμματα PM 15 οὐδ' ὅλως Μ Voss οὐδόλως Α 23 ξξαπατήση PM Voss ξξαπαντήση Α

τε τὸν νοῦν καὶ προθέσθαι, καὶ ἀναπείσας τοὺς ἄπαξ άρπασθέντας ὡς ἀληθης ἀγαπᾶσθαι, καὶ μένειν ἔνδον, κὰν
ψευδης καὶ ἀπατηλὸς η, ὥσπερ τις γόης κρατῶν, ὑπέρμαχον
ἔχων αὐτὸν τὸν ηπατημένον. (156) εὐεξαπάτητόν τε πάλιν
5 ὑπὸ λόγου καὶ εὐκολον πρὸς συγκατάθεσιν ψυχὴ ἀνθρώπου,
ἐτοίμη τε, πρὶν διακρίνη καὶ ἐξετάση πάντα τρόπον, ὑπὸ
ἀμβλίτητος καὶ ἀσθενείας τῆς ἰδίας, ἢ ὑπὸ λεπτότητος τῆς
τοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐξετάσεως ἀποκαμοῦσαν
ἑαυτὴν ἀπραγμονέστερον παραδιδόναι πολλάκις ψευδέσι λό10 γοις καὶ δόγμασι, πεπλανημένοις μὲν αὐτοῖς, πλανῶσι δὲ
καὶ τοὺς ἐσχηκότας (157) καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ κὰν
ἐπανορθοῦν ἕτερος ἐθέλοι λόγος, οὐκέτι προσιεμένη οὐδὲ
μεταπειθομένη, τοῦ δὲ ἐν αὐτῆ περιεχομένη, ὥσπερ τινὸς
τυράννου ἀπαραιτήτου αὐτῆς κεκρατηκότος.

15 ΧΙΥ. (158) ³Η γὰρ οὐχὶ ταῖτα δογμάτων τε τὰ μαχόμενα καὶ ἐναντιούμενα ἀλλήλοις φιλοσόφων τε τὰς στάσεις εἰσήγαγεν, ἄλλων τοῖς ἄλλων ἐνισταμένων δόγμασι, καὶ ἄλλων ἄλλα κρατούντων ἄλλων τε ἄλλοις προστιθεμένων. (159) καὶ φιλοσοφεῖν μὲν ἀπάντων βουλομένων καὶ ἐπαγγελλομένων, 20 ἐξ οὖ γε προὐτράπησαν τὸ πρῶτον, καὶ φασκόντων ἐθέλειν οὐχ ἦττον ὅτε γεγόνασιν ἐν τοῖς λόγοις, ἢ ὡς αὐτοῦ ἤρχοντο, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα τὸν ἔρωτα νῦν ἔχειν τῆς φιλοσοφίας, ὅτε αὐτῆς καὶ γεύσασθαι (ὡς ὰν εἴποι τις) ὑπῆρξε καὶ προσδιατρίψαι τοῖς λόγοις, ἤπερ ὅτε πρῶτον ἀπείρως ἔχοντες 25 εἰθ ὑπὸ ὁρμῆς τινος φιλοσοφεῖν ἐπήρθησαν λεγόντων μὲν ταῦτα, οὐκέτι δ ὑπακουσάντων λόγοις οὐδένεσι τῶν ἑτεροδόξων; (160) οὐτ οὖν εἶς τις τῶν παλαιῶν προὐτρέψατό τινα τῶν νεωτέρων ἢ τῶν τοῦ Περιπάτου πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφειν

¹⁵ $\tilde{\eta}$ Bengel am Rand $\tilde{\eta}$ A 25 $\epsilon i\vartheta$ Bengel am Rand $\epsilon i\vartheta$ A v auf Rasur von 2—3 Buchst.

²¹ αὐτοῦ] αὐτῶν Voss 26 οὐδένεσι Α οὐδέσι Μ, doch

καὶ τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν, οὐτε ἀνάπαλιν, καὶ ὅλως οὐδεὶς οὐδένα. (161) οὐ γὰρ ὰν ἑρδίως μεταπεισθείη τις προσθέσθαι, τῶν αὐτοῦ μετατιθέμενος, ἐτέροις, καὶ ταῦτα τούτοις ἴσως, οἶς εἴπερ ἐπείσθη πρὶν φιλοσοφήσει προσελθεῖν, τὸ πρῶτον ὰν καὶ ἡγάπα [ἐπείσθη ἑρδίως] οἶα δὴ 10^τ μὴ προκατειλημμένης τῆς ψυχῆς μηδέπω λόγοις προσανείχετο ὰν καὶ ἡγάπα, ὁμοίως ἐναντιούμενος δι' ἐκεῖνα τούτοις, ὰ νῦν ἔχει.

(162) Τοιαῦτα ἡμῶν οἱ καλοὶ καὶ λογιώτατοι καὶ έξεταστικώτατοι Έλληνες πεφιλοσοφήκασιν, οξς προσέτυχεν 10 Εκαστος εξ άρχης ελαθείς υπό τινος δρμης, ταυτα μόνα λέγων είναι άληθη, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ἄλλων φιλοσόφων απάτην καὶ λῆρον λόγω μεν οὐδεν μαλλον αὐτος τὰ αυτοί πρατίνων, η των άλλων ξιαστοι προϊστανται των ίδίων, τοῦ μὴ χρῆναι μετατίθεσθαι καὶ μεταβουλεύεσθαι 15 ἀνάγνη ἢ πειθοῖ: (163) οὖν ἄλλην τινὰ (εἰ δεῖ τὰληθὲς είπεῖν) έχων ἢ τὴν πρὸς τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τάδε τὰ δόγματα άλογον δομήν, καὶ κρίσιν ὧν οίεται άληθῶν (μὴ παράδοξον είπεῖν ή) οὐκ άλλην ή τὴν ἀκριτον τύχην ταῦθ' έκαστος φιλών, οξς προσέτυχε τὸ πρώτον, ὑφ' ὧν οἱονεὶ 20 δεδεμένος, οὐκέθ' οἶός τε προσέχειν ἐτέροις (164) εἰ μέν τι καὶ λέγειν έχοι σὺν ἀποδείξει ἀληθείας τῶν αὐτοῦ περὶ πάντων, καὶ ώς ψευδη είη τὰ τῶν ἐναντίων, βεβοηθημένος καὶ τῷ λόγω, ἐπεὶ καὶ ἀβοήθητος, ἑαυτὸν χαρισάμενος καὶ έκδεχόμενος είκη ώσπες ξομαιον τοῖς προκαταλαβοῦσιν αὐτὸν 25 λόγοις (165) οἱ δ' ἐν τε τοῖς ἀλλοις ἐσφηλαν τοὺς ἐχοντας, καὶ δὴ καὶ τοῦ πάντων μεγίστου καὶ ἀναγκαιοτάτου, τῆς

⁵ ἐπείσθη ὁμδίως halte ich mit Bengel für ein Glossem
14 ἢ Voss καὶ Α 17 πρὸς Α πρὸ Bengel am Rand 25 ἐκδεχόμενος Α ἐνδεχόμενος Bengel am Rand ἐκδιδόμενος oder ἐκδεδομένος vermute ich

περί τὸ θεῖον γνώσεως καὶ εὐσεβείας. (166) καὶ μένουσιν όμως εν αὐτοῖς δεδεμένοι τρόπον τινά, καὶ οὐκέτ ἀν αὐτοὶς οὐδεὶς ὁύσαιτο ὁαδίως, ώσπερ ἐκ τενάγους ἐν πεδίω πλατυτάτω δυσδιαβάτω, οθπέτι εωντος τους εμπεσόντας άπαξ οθτε 5 παλινδρομήσαντας ούτε καὶ περαιωσαμένους διασώζεσθαι, έν αὐτῷ δὲ αὐτοὺς κατέχοντας μέχρι τελευτῆς. (167) ἢ ώσπερ έξ ύλης βαθείας καὶ δασείας καὶ ύψηλης, εἰς ην εἰσηλθε μέν τις δδοιπόρος, ώς δη καὶ έξορμήσων ίσως καὶ εν καθαρώ πάλιν αύτὸν καταστήσων τῷ ξοκει, ὑπὸ δὲ μήκους καὶ δα-10 σύτητος ούχ οξός τε γίνεται, πάμπολλα στρεφόμενος εν αύτω, όδούς τέ τινας ένδον εύρίσκων συνεχείς ποικίλα όδοιπορεί, ώς δή διά τινος αὐτῶν ἐξορμήσων τάχα· αἱ δ' ἐπὶ τὰ ἔνδον άγουσι μόνον, έξοδον δε οὐδαμῶς, αὐτῆς τε τῆς ύλης μόνης όδοί τινες οἶσαι τέλος δὲ ὁ ὁδοιπόρος ἀποκαμών καὶ ἀπα-15 γορείσας, ώς δή πάντων ίλης γενομένων καὶ οὐκέτι οὐδενὸς όντος επί γης οικητηρίου, εκεί μένειν εθέλει την εστίαν καταστησάμενος, και εὐουχωρίαν αὐτῷ ώς οδόν τε ἐν τῆ ἕλη έκποριζόμενος: (168) καὶ ώσπερ έκ τινος λαβυρίνθου, εἰς δν εἰσόδου φαινομένης μιᾶς οὐδὲν ποικίλον ἐκ τῶν ἔξωθεν 20 ύποτοπήσας τις είσελθών διὰ τῆς φαινομένης θύρας μιᾶς, είτα προχωρήσας άγρι των ενδοτάτω, ποικίλον τε ίδων θέαμα καὶ κατασκεύασμα πάνσοφον πολύπορόν τε καὶ εἰσόδοις καὶ έξόδοις συνεχέσι σεσοφισμένον, έθέλων μέντοι καὶ έξιέναι 10 μηκέθ' οξός τε είη, εναποληφθείς ένδον ύπὸ σοφοῦ | δοκοῦντος 25 αὐτῷ κατασκευάσματος. (169) οὐδεὶς δὲ οὕτε λαβύρινθος οὕτω δυσεξέλικτος καὶ ποικίλος, ούτε ύλη δασεῖα καὶ ποικίλη, ούτε πεδίον ούτως ή τέναγος δεινόν πρατήσαι τούς έμπελάσαντας ώς λόγος, εί τις είη κατ' αὐτῶν τῶνδέ τινων φιλοσόφων.

⁹ αύτὸν aus αὐτὸν corr A 17 αύτῷ] αὐτῷ A 28 κατ αὐτῶν Α καταντῶν Bengel am Rand

(170) Ίνα δὴ οὖν μὴ ταὐτὸν τοῖς πολλοῖς πάθοιμεν, πρὸς μὲν ἕνα τινὰ οὐν ἤγε τῶν φιλοσόφων λόγων, οὐδὲ κατ αὐτοὺς ἀπιέναι ἡξίου, πρὸς δὲ πάντας ἦγεν, οὐδενὸς ἀπειράστους εἶναι θέλων δόγματος Ἑλληνικοῦ. (171) καὶ αὐτὸς δὲ συνεισήει προηγούμενος καὶ χειραγωγῶν ιὅσπερ ἐν ὁδοιπορία, τεἴ που καὶ ὑπαντήσαι τι σκολιὸν καὶ ὑπουλον καὶ σοφισματῶδες οἶα δὴ τεχνίτης, ἐκ τῆς ἐκ πολλοῦ τοῖς λόγοις συνδιατριβῆς οὐκ ἀήθης οὐδενὸς οὐδὲ ἄπειρος ων, μετέωρος αὐτός τε ἐν ἀσφαλεῖ μένοι, καὶ ἄλλοις ὀρέγων χεῖρα διασώζοιτο ιὅσπερ βαπτιζομένους ἀνιμώμενος (172) πᾶν μὲν, 10 ὅ τι χρήσιμον φιλοσόφων ἑκάστων καὶ ἀληθὲς ἦν, ἀναλέγων καὶ παρατιθέμενος ἡμῖν (173) ὅσα δὲ ψευδῆ, ἐκκρίνων, τά τε ἄλλα καὶ μάλιστα ὅσα ἴδια πρὸς εὐσέβειαν ἦν ἀνθρώπων.

ΧV. Περί τούτων μεν μηδεν προσέχειν συμβουλεύων, μηδε εί πάνσοφός τις ύπὸ πάντων άνθρώπων μαρτυρηθείη, 15 μόνω δὲ προσέχειν θεω καὶ τοῖς τούτου προφήταις: (174) αὐτὸς ὑποφητεύων καὶ σαφηνίζων ὅ τί ποτε σκοτεινὸν καὶ αἰνιγματῶδες ή, οία πολλά ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐστι φωναῖς (ήτοι οίτω φίλον ον τῷ θεῷ προσομιλεῖν ἀνθρώποις, ὡς μὴ καὶ ἀναξίαν ψυχὴν, οξαι αἱ πολλαὶ, γυμνὸς καὶ ἀσκεπης ὁ 20 θεῖος εἰσίη λόγος, ἢ καὶ τῆ φύσει μὲν σαφέστατον καὶ άπλούστατον πᾶν τὸ θεῖον λόγιον ὂν, ἡμῖν δὲ ἀποστᾶσι θεοῦ καὶ ἀπομεμαθηκόσιν ἀκροᾶσθαι ὑπὸ χρόνου καὶ παλαιότητος άσαφες καὶ σκοτεινὸν καταφαινόμενον, οὐκ είγω λέγειν): πλην σαφηνίζων και είς φως προάγων, είτε αινίγματα όντα 25 τυγγάνοι, δεινός ών ἀπροατής θεοῦ παὶ συνετώτατος: (175) είτε καὶ οὐδὲν σκολιὸν ἔχοντα τῆ φύσει οὐδ' ἀσύνετον αὐτῷ, οὕτως έχοντι μόνω των νυν ανθρώπων, αν αυτός τε έγνων καί έτέρων ήμουσα περί τινων λεγόντων, μεμελετημότι τὰ καθαρά

⁶ ὑπαντήσαι corr aus ὑπαντήσαι A^1 25 ποοάγων] hinter ά ein Buchst. ausradiert A

των λογίων φωτεινά τε παραδέχεσθαι αὐτοῦ τῆ ψυχῖ, καὶ διδάσκεσθαι ετέρους (176) δτι αὐτῶν δ πάντων ἀρχηγὸς, δ τοῖς τοῦ θεοῦ φίλοις προφήταις ὑπηχῶν καὶ ὑποβάλλων πᾶσαν προφητείαν καὶ λόγον μυστικόν καὶ θεῖον, ούτως ε αιτον τιμήσας ώς φίλον προήγορον κατεστήσατο (177) ών δι' έτέρων ηνίξατο μόνον, τούτων διὰ τούτου την διδασκαλίαν ποιούμενος, δσα τε αξιοπιστότατος ων η προσέταξε βασιλικῶς ἢ καὶ ἀπεφήνατο, τούτων τοὺς λόγους διερευνᾶσθαί τε καὶ έξευρίσκειν τούτω δωρησάμενος (178) ίν εί τις σκληρός 10 την ψυχην καὶ ἄπιστος η καὶ φιλομαθης ῶν τύχοι, παρά τούτου μαθών καὶ συνείναι καὶ πιστεύειν ελέσθαι αναγκάζοιτο τρόπον τινά καὶ Επεσθαι θεώ. (179) λέγει τε ταῦτα ούν άλλως οξμαι ή κοινωνία τοῦ θείου πνεύματος τῆς γὰο αὐτῆς δυνάμεως δεῖ προφητεύουσί τε καὶ ἀκροωμένοις προ-15 φητών καὶ οὐκ ὰν ἀκούσαι προφήτου, ὧ μὴ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ προφητεῦσαν τὴν σύνεσιν τῶν αὐτοῦ λόγων ἐδωρήσατο. 11 (180) τοιοῦτον | Ε΄γπειται λόγιον καὶ εν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, τὸν κλείοντα ἀνοιγνύναι μόνον λέγον, άλλον δὲ μηδ' ὁντινοῦν. ανοίγει δε τα κεκλεισμένα σαφηνίζων τα αινίγματα ο θείος 20 λόγος. (181) δώρον τὸ μέγιστον οξτος τοῦτο θεόθεν έγει λαβών καὶ μοῖραν παγκάλην οὐρανόθεν, ἐρμηνεὺς εἶναι τῶν τοῦ θεοῦ λόγων πρός ανθρώπους, συνιέναι τὰ θεοῦ ώς θεοῦ λαλοῦντος, καὶ διηγεῖσθαι ἀνθρώποις ώς ἀκούουσιν ἄνθρωποι. (182) τοιγαροῦν οὐδὲν ἡμῖν ἄζόητον, οὐδὲ γὰρ κεκρυμ-25 μένον καὶ ἄβατον ἦν Εξῆν δὲ μανθάνειν πάντα λόγον, καὶ βάρβαρον καὶ Ελληνα, καὶ μυστικώτερον καὶ πολιτικώτερον, καὶ θεῖον καὶ ἀνθρώπινον, σὸν πάση περιουσία ἐκπεριϊοῦσι πάντα καὶ διερευνωμένοις, καὶ πάντων έμφορουμένοις καὶ απολαίουσι των της ψυχης αγαθών είτε τι παλαιον αλη-

¹⁵ ἀχούσαι aus ἀχοῦσαι corr A¹ 17 vgl Jes 22, 22 Job 12, 14 Apk 3, 7 27 ἐχπεριϊοῦσι Cas ἐχπεριοῦσι A

θείας μάθημα, εἴτε καὶ ἄλλο τις ὀνομάσαι τοιοῦτον ἔχοι, ἐν αὐτῷ ἢμεν ἔχοντες τὴν θαυμαστὴν καὶ πλήρη τῶν καλλίστων θεαμάτων παρασκευὴν καὶ ἐξουσίαν. (183) καὶ συνελόντα εἰπεῖν παράδεισος ἡμῖν ὄντως οὖτος ἦν, μιμητὴς τοῦ μεγάλου παραδείσου τοῦ θεοῦ, ἐν ῷ γῆν μὲν ἐργάζεσθαι οὐκ ἦν τὴν καίτω οὐδὲ σωματοτροφεῖν παχυνομένους, τὰ δὲ ψυχῆς μόνον αὐξειν πλεονεκτήματα, ώσπερ τινὰ φυτὰ ὡραῖα ἑαυτοὺς φυτεύσαντας ἢ ἐμφυτευθέντας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ πάντων αἰτίου, εὐφραινομένους καὶ τρυφῶντας.

ΧΥΙ. (184) Οἶτος παράδεισος ἀληθῶς τρυφῆς, 10 αύτη άληθής ευφροσύνη και τρυφή, ην ετρυφήσαμεν έν τῷ διηνυσμένω τωδε χρόνω, καὶ οὐκ ολίγω ήδη καὶ ολίγω πάντη, εὶ μέχρι τούτου στήσεται, ἀπελθοῦσιν ήδη καὶ ἀναχωρήσασιν έντεῦθεν. (185) οὐκ οἶδα γὰρ τί παθών ἢ πάλιν ἁμαρτών έκπορεύομαι, έξελαύνομαι τί χρη λέγειν, άγνοῦ, άλλ' ὅτι 15 δεύτερος εκ παραδείσου Αδάμ έγω, και λαλείν ηρξάμην. ώς καλώς έζων, ακούων λέγοντος διδασκάλου καὶ σιωπών. ώς όφελον καὶ νῦν ἡσυχίαν ἄγειν ἐμάνθανον σιωπών, άλλὰ μή (τὸ καινὸν τοῦτο θέαμα) ἀκροατήν τὸν διδάσκαλον ποιήσασθαι. (186) τί γάρ μοι έδει τῶν λόγων τούτων; τί δὲ 20 καὶ προσφθέγγεσθαι τοιαῦτα, μὴ ἀπεῖναι προσκαρτερεῖν δὲ δέον; αλλά της παλαιας απάτης έοικεν είναι ταυτα πλημμελήματα, των τε άρχαίων δίκαι αίδε με μένουσιν έτι. (187) ή και αξθις απειθείν μοι δοκώ, ύπερβαίνειν τολμών τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ, μένειν δέον ἐν αὐτοῖς καὶ πρὸς αὐτοῖς. 25 δ δὲ ἄπειμι, φεύγων μὲν ἀπὸ τῆς μακαρίας ταύτης ζωῆς ούχ ήπτον όδ' εγώ, ή ἀπὸ προσώπου θεοῦ ὁ παλαιὸς εμείνος άνθοωπος, είς δὲ τὴν γῆν ἐπιστρέφων, ἐξ ἦς ἐλήφθην.

⁵ vgl Gen 3, 23 8 vgl Mt 15, 13 10 οὖτος aus οὔτω corr A¹ vgl Gen 3, 23 18 ὄφελον scheint aus ὤφελον corr A 28 vgl Gen 3, 19

(188) γῆν τοιγαροῦν ἔδομαι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ἐκεῖ ζωῆς μου, καὶ γῆν ἐργάζομαι, καὶ ταύτην ἀκάν θας καὶ τριβόλους ἀνατέλλουσάν μοι, τὰς ἐμὰς λύπας καὶ φροντίδας τὰς ἐπονειδίστους, ἀφειμένος τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν φροντίδων τὴν γῆν, ὅθεν ἐξῆλθον, καὶ τὴν συγγένειαν τὴν ἐμὴν τὴν κάτω, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου ἀπολιπῶν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἔνθα μοι οὖσα ἡ ἀγαθὴ πατρὶς ἡγνοεῖτο πάλαι, καὶ συγγενεῖς, οῦς ἔχων ψυχῆς ἐμῆς οἰκείους ὕστερον γινώ-11 σκειν | ἡρξάμην, καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀληθῶς πατρὸς ἡμῶν, ἐν ῷ μένων ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ μένειν ἐθελόντων υἱῶν τῶν ἀληθῶν σεμνῶς τιμᾶται καὶ γεραίρεται ὁ πατήρ. ἐγὼ δὲ ἀσεμνος καὶ ἀνάξιος ἐξέρχομαι τῶνδε, στραφεῖς εἰς τὰ ὀπίσω καὶ παλινδοομῶν.

15 (190) Λέγεται τις νίος, παρὰ πατρὸς ἀπολαβὼν τὸν ἐπιβάλλοντα αὐτῷ πρὸς ἔτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν κλῆρον, ἀπο-δημῆσαι τοῦ πατρὸς εἰς χώραν μακρὰν θελήσας τοῦτο· ζῶν δὲ ἀσώτως διασπαθῆσαι τὴν πατρῷαν οὐσίαν καὶ καταναλῶσαι· τέλος δὲ κατὰ ἀπορίαν ἑαντὸν μισθώσας συφορβεῖν, 20 ὑπὸ λιμοῦ δὲ ἀναγκαζόμενος καὶ κοινωνεῖν τῶν τροφῶν τοῖς χοίροις ἐπιθυμεῖν μὲν, μὴ τυγχάνειν δὲ μηδὲ τούτον. δίκην οὖν ἐξέτισε τῆς ἀσωτίας, ἀντὶ τραπέζης τῆς πατρικῆς οὐσης βασιλικῆς ἀμειψάμενος, ἃς οὐ προείδετο, τὰς χοιρείους καὶ τὰς ἐν θητεία τροφάς. (191) τοιοῦτόν τι πείσεσθαι ἐοίκαμεν 25 ἀπελθόντες, καὶ οὐδὲ σὺν παντὶ τῷ ἐπιβάλλοντι κλήρῳ· οὐδὲ γὰρ λαβόντες ἃ ἐχρῆν, ἀπιμεν δὲ ὅμως, τὰ μὲν καλὰ καὶ φίλα καταλιπόντες μετὰ σοῦ καὶ παρὰ σοὶ, ἀμειψάμενοι δὲ τὰ χείρω. (192) διαδέξεται γὰρ ἡμᾶς σκυθρωπὰ πάντα,

¹ vgl Gen 3, 17. 14 2—3 vgl Gen 3, 18 6—7 vgl Gen 12, 1 13—14 ση A^1 am Rand 15 ff vgl Lc 15, 11 ff 26 $\langle απιμεν \rangle απιμεν δὲ P Cas (vgl S. 37 Z. 5)$

θόρυβος καὶ τάραχος ἐξ εἰρήνης, καὶ ἐξ ἡσύχου καὶ εὐτάκτου βίος άτακτος, ἐκ δὲ ἐλευθερίας ταύτης δουλεία χαλεπὶ, ἀγοραὶ καὶ δίκαι καὶ ὄχλοι καὶ χλιδή (193) καὶ σχολή μὲν ἡμῖν οὐκέτι πρὸς τὰ κρείττω οὐδ ἡτισοῦν, οὐδὲ λόγια τὰ θεῖα λαλήσομεν, λαλήσομεν δὲ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώ- 5 πων (τοῦτο δὴ καὶ ἀπλοῦς ἀρά τις εἶναι νενόμισται ἀνδρὶ προφήτη), ἡμεῖς δὲ καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. (194) νὺξ ὄντως ἐξ ἡμέρας, ἐκ δὲ λαμπροῦ φωτὸς σκότος, καὶ ἐκ πανηγύρεως πένθος, καὶ ἐκ πατρίδος πολεμία χώρα διαδέξεται ἡμᾶς, ἐν ῷ ῷδὴν μὲν ἱερὰν οὐκ ἔξεστί μοι ἄδειν (πῶς γὰρ ἐν γῖ 10 ἀλλοτρία τῆς ψυχῆς μου, ἔνθα μένοντα οὐκ ἔστι προσεῖναι θεῷ;) κλαίειν δὲ μόνον καὶ στένειν, ὑπομιμνησκόμενον τῶν ἐνταῦθα, εἰ καὶ τοῦτό μοί τις συγχωρήσεται.

(195) Πολέμιοι ποτε λέγονται ἐπελθόντες πόλει μεγάλη καὶ ἱερᾶ, ἐν ἢ τὸ θεῖον ἐθεραπεύετο, αἰχμαλώτους κατασῦραι 15 τοὺς ἐνοικοῦντας καὶ ὑμνωδοὺς καὶ θεολόγους εἶς τὴν αὐτὴν χώραν, Βαβυλωνία δὲ ἦν τοὺς δ' ἐνεχθέντας εἰς αὐτὴν μηδ' ἀξιουμένους ὑπὸ τῶν κρατούντων ὑμνεῖν ἐθέλειν τὸ θεῖον, μηδὲ ψάλλειν ἐν γῆ βεβήλω ἀλλὰ τὰ μὲν ὄργανα τὰ μουσικὰ κρεμάσαι ἐπὶ τῶν ἰτεῶν ἀρτήσαντας, αὐτοὺς δὲ κλαίειν ἐπὶ 20 τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (196) ἐκείνων τις εἶναι δοκῶ, ἐξελαυνόμενος ἀπὸ πόλεως καὶ πατρίδος ἐμῆς ταύτης καὶ ἱερᾶς ἔνθα μεθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτά οἱ ἱεροὶ ἀπαγγέλλονται νόμοι ὑμνοι τε καὶ ψόαὶ καὶ λόγοι μυστικοὶ, καὶ φῶς τὸ ἡλιακὸν καὶ τὸ διηνεκὲς, ἡμέρας ὑπερ ἡμῶν προσομιλούντων 25 τοῖς θείοις μυστηρίοις, καὶ νυκτὸς ὧν ἐν ἡμέρα εἶδέ τε καὶ ἔπραξεν ἡ ψυχὴ ταῖς φαντασίαις κατεχομένων καὶ δλως

³ χλιδή·] χλιδαὶ· aber von I. Hand corr aus χλιδή [?] M 5 Ps 16, 4 6 τοῦτο] ob τοῦθ' δ'? ἀρά aus ἄρα corr A²

^{10—11} Ps 136, 4

12—15 ση A¹ am Rand

14 vgl

IV Regn (II Regg) 24. 25

16 αὐτὴν] αὐτῶν Cas

18—21 vgl

Ps 136, 1—3

25 ὕπερ] ὕπαρ Bengel am Rand

συνελόντα εἰπεῖν ἔνθα ἡ ἔνθεος διὰ παντὸς κατακωχὴ, (197) ταίτης ἐξελαίνομαι, αἰχμάλωτος φερόμενος εἰς τὴν ἀλλοτρίαν γῆν, ἔνθα μοι οὕτε αὐλεῖν ἐξέσται κρεμασαμένω 12^xτὸ ὄργανόν μου, ὥσπερ | κἀκείνοις, ἀπὸ τῶν ἰτεῶν ἀλλ ἐν ὁ μὲν τοῖς ποταμοῖς ἔσομαι, πηλὸν δὲ ἐργάσομαι καὶ ὕμνους λέγειν οὐκ ἐθελήσω, μεμνημένος ἀλλ ἴσως ὑπὸ κακοεργίας τῆς ἄλλης καὶ ἐπιλήσομαι συληθεὶς κατὰ τὰς μνήμας. (198) εἰ δὲ καὶ ἀπιὼν οἰκ ἄκων μόνον, ώσπερ αἰχμάλωτος, ἀλλὰ καὶ ἑκὼν ἄπειμι, οὐχ ὑπὸ ἄλλου του, ὑπὸ δὲ ἐμαυτοῦ 10 ἐκπεπολεμημένος, ἐξὸν μένειν, (199) τάχα καὶ ἀπιὼν ἐντεῦθεν οὐκ ἀσφαλῶς πορεύσομαι, ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς καὶ εἰρηνευομένης τινὸς πόλεως ἐξελθών εἰκὸς δὲ ὡς ἄρα ὁδοιπορῶν καὶ λησταῖς συντεύξομαι καὶ συλληφθήσομαι, καὶ γυμνωθεὶς τρωθήσομαι τραύμασι πολλοῖς, καὶ κείσομαί που 15 ἡμιθνὴς ἐξριμμένος.

ΧVII. (200) Αλλὰ τί ταῦτα θρηνῶ; ἔστιν ὁ σωτὴρ πάντων, καὶ τῶν ἡμιθανῶν καὶ τῶν λεληστευμένων πάντων κηδεμών καὶ ἰατρὸς, λόγος, ὁ ἄγρυπνος φύλαξ πάντων ἀνθρώπων (201) ἔστιν ἡμῖν καὶ σπέρματα, ἄ τε ἔχοντας ἡμᾶς το ἀνέδειξας καὶ ὅσα παρὰ σοῦ εἰλήφαμεν, τὰς καλὰς ὑποθήκας σὺν οἶς ἄπιμεν, κλάοντες μὲν ὡς πορευόμενοι, φέροντες δὲ σὺν αὐτοῖς ὅμως τὰ σπέρματα ταῦτα. ἴσως μὲν οὖν διασώσεται ἡμᾶς ὁ φύλαξ ἐπιστάς (202) ἴσως δὲ ὑποστρέψομεν πρὸς σὲ πάλιν, φέροντες ἐκ τῶν σπερμάτων καὶ τοὺς καρποὺς ταὶ τὰς δραγμίδας, τελείας μὲν οὐχὶ (πῶς γὰρ ἄν); οῖας δὲ δυνατὸν ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἐν πολιτεία πράξεων, διεφθαρμένας

^{2—6} vgl Ps 136, 1—3
6 κακοεργίας Α κακουργίας V
7 κατὰ] καὶ Bengel am Rand
12—15 vgl Lc 10, 30
20—22 vgl Ps 125, 6
22 αὐτοῖς] αὐτοῖς Α
25 πῶς γὰρ ἄν;]
πῶς γὰρ οὖν; Rhod πῶς γάρ; P Voss πῶς γὰρ οὔ· Α
26 διεφθαρμένας] διεφθαρμένα Α διεφθαρμένη PM [corr]

μεν τη δυνάμει η ακάρπω η κακοκάρπω τινί, μη και προσδιαφθαρησομένη δε παρ' ημίν, εί ο θεος επινεύοι.

XVIII. (203) Έμοὶ μὲν οὖν ἐνταῦθα παυέσθω ὁ λόγος, θρασυνόμενος μὲν ἐφ' οὖ ἥκιστα ἐχρῆν, εὐγνωμόνως δὲ καὶ εὐχαριστήσας που οἶμαι κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἄξιον το μὲν οὐδὲν λεγόντων, οὐ μὴν σιωπησάντων παντελῶς καὶ ἔτι καὶ ἀποκλαυσάμενος, οἶον οἱ ἀποδημοῦντες τῶν φίλων εἰωθασι, μειρακιῶδες, μὴ θωπείας ἐχόμενον οὐδὲν οὐδὲ ἀρχαιότερον ἢ περιεργότερον, οὐκ οἶδα πρόσεστι μέντοι αὐτῷ καὶ τὸ μὴ πεπλασμένον, τοῦτο σαφῶς γινώσκω, ἀληθὲς δὲ πάντη, 10 γνώμη ὑγιεῖ καὶ προαιρέσει εἰλικρινεῖ καὶ ὁλοκλήρω.

ΧΙΧ. (204) Σὰ δὲ ἀναστὰς, ὧ φίλη κεφαλὴ, καὶ εὐξάμενος ἤδη πέμπε ἡμᾶς, σώσας μὲν παρόντας τοῖς ἱεροῖς σου μαθήμασι, σώζων δὲ ταῖς εὐχαῖς καὶ ἀποδημήσαντας (205) καὶ δὴ παραδίδου καὶ παρατίθεσο, μᾶλλον δὲ παρα-15 δίδου τῷ ἀγαγόντι ἡμᾶς πρὸς σὲ θεῷ εὐχαριστῶν μὲν ἐπὶ τοῖς φθάνουσιν ὑπὲρ ἡμῶν, παρακαλῶν δὲ χειραγωγεῖν καὶ ἐν τοῖς μέλλουσι, διὰ παντὸς ἐφεστῶτα, ὑπηχοῦντα τῷ νῷ ἡμῶν τὰ αὐτοῦ προστάγματα, ἐμβάλλοντα ἡμῖν τὸν θεῖον φόβον αὐτοῦ, παιδαγωγὸν ἀριστον ἐσόμενον οὐ γὰρ ἐν τῷ 20 μετὰ σοῦ ἐλευθερία καὶ ἀπελθόντες ὑπακούσομεν αὐτῷ. (206) παρακάλεσον καὶ παραμυθίαν τινὰ ἡμῖν γενέσθαι παρὰ αὐτοῦ τῆς ἀπολείψεως σου, πομπὸν ἀγαθὸν ἐξαποστεῖλαι συνοδοιπόρον ἄγγελον. (207) αἴτησον δὲ καὶ ἵνα ἐπιστρέψας ἡμᾶς ἀγάγη πρὸς σὲ πάλιν καὶ τοῦτό γε μάλιστα πάντων 25 μόνον ἡμᾶς παραμυθήσεται.

²⁰ où yào] où yào ws M, doch ws übergeschr von I. Hand

Anhang.

Der Brief des Origenes an Gregorios Thaumaturgos.

(Philokalia Cap. XIII, p. 64—67 ed. Robinson, mit der Überschrift:

Πότε καὶ τίσι τὰ ἀπὸ φιλοσοφίας μαθήματα χρήσιμα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν διήγησιν, μετὰ γραφικῆς μαρτυρίας.)

1. Χαῖφε ἐν θεῷ, κύριέ μου σπουδαιότατε καὶ αἰδεσιμώτατε νὶὲ Γρηγόριε, παρὰ ஹιγένους.

Ή εἰς σύνεσιν, ὡς οἶσθα, εὐφυΐα ἔργον φέρειν δύναται ἄσκησιν προσλαβοῦσα, άγον ἐπὶ τὸ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, ἵν το οῦτως ὁνομάσω, τέλος ἐκείνου, ὅπερ ἀσκεῖν τις βούλεται. δύναται οὖν ἡ εὐφυΐα σου 'Ρωμαῖόν σε νομικὸν ποιῆσαι τέλειον | καὶ 'Ελληνικόν τινα φιλόσοφον τῶν νομιζομένων ἐλλογίμων αἰρέσεων. ἀλλ' ἐγὼ τῆ πάση τῆς εὐφυΐας δυνάμει σου ἐβουλόμην καταχρήσασθαί σε τελικῶς μὲν εἰς χριστιατονισμόν ποιητικῶς δὲ διὰ τοῦτ' ὰν ηὐξάμην παραλαβεῖν σε καὶ φιλοσοφίας 'Ελλήνων τὰ οἱονεὶ εἰς χριστιανισμὸν δυνάμενα γενέσθαι ἐγκύκλια μαθήματα ἡ προπαιδεύματα, καὶ τὰ

⁵ ἀσκεῖν] ἀρκεῖν Β 6 ὁωμαῖον corr aus ὁωμαίων Β¹ 10 ποιητικῶς δε. διὰ Rob

ἀπὸ γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσόμενα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν γραφῶν διήγησιν: ἵνὰ, ὅπερ φασὶ φιλοσόφων παϊδες περὶ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς γραμματικῆς τε καὶ ἡπορικῆς καὶ ἀστρονομίας, ὡς συνερίθων φιλοσοφία, τοῦθὰμεῖς εἰπωμεν καὶ περὶ αὐτῆς φιλοσοφίας πρὸς χριστια- 5 νισμόν.

2. Καὶ τάγα τοιοῖτό τι αἰνίσσεται τὸ ἐν Ἐξόδω γεγραμμένον έκ προσώπου τοῦ θεοῦ, ἵνα λεχθῆ τοῖς νίοῖς Ἰσραὴλ αίτειν παρά γειτόνων και συσκήνων σκεύη άργυρα και χου σᾶ καὶ ἱματισμόν ἵνα σκυλεύσαντες τοὺς Αἰγυπτίους 10 εύρωσιν ύλην πρός την κατασκευήν των παραλαμβανομένων είς την πρός θεόν λατρείαν. Εκ γάρ ών εσκύλευσαν τούς Αίγυπτίους οἱ νίοὶ Ἰσραὴλ τὰ ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων κατεσκεύασται, ή κιβωτός μετά τοῦ ἐπιθέματος καὶ τὰ χερουβίμ καὶ τὸ ἱλαστήριον καὶ ἡ χρυση στάμνος, ἐν ή ἀπέ- 15 κειτο τὸ μάννα τῶν ἀγγέλων ὁ ἄρτος. ταῦτα μὲν οἶν ἀπὸ τοῦ καλλίστου τῶν Αιγυπτίων είκὸς γεγονέναι γουσοῦ · ἀπὸ δὲ δευτέρου τινὸς παρ' ἐκεῖνον ἡ στερεὰ δι' ὅλου χρυσῆ λυχνία, πλησίον τοῦ ἐσωτέρου καταπετάσματος, καὶ οἱ ἐπὸ αὐτῆς λύχνοι, καὶ ἡ χουσῆ τράπεζα, ἐφ᾽ ἦς ἦσαν οἱ ἄρτοι 20 της προθέσεως, καὶ μεταξύ αμφοτέρων τὸ χρυσοῦν θυμιατήριον, εὶ δέ τις ἦν | τρίτος καὶ τέταρτος χρυσός, ἐξ ἐκείνου 40° κατεσκευάζετο τὰ σκεύη τὰ άγια. καὶ ἀπὸ ἀργύρου δὲ Αίγυπτίου άλλα έγίνετο εν Αιγύπτω γαο παροικοῦντες οἱ υἱοὶ Ισραήλ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐκεῖ παροικίας κεκερδήκασι, τὸ εὐπο- 25 οῆσαι τοσαύτης ύλης τιμίας εὶς τὰ χρήσιμα τῆ λατρεία τοῦ θεοῦ. ἀπὸ δὲ Αἰγυπτίων ἱματισμοῦ εἰκὸς γεγονέναι ὅσα έδεήθη ἔργων, ώς ωνόμασεν ή γραφή, δαφιδευτων, συδδα-

^{7—10} vgl Ex 11, 2. 12, 35 f
18 ἐκεῖνον aus ἐκείνων
corr B²
19 ἐπ' aus ἀπ² corr B²
28 Ex 27, 16
συρραπτόντων corr Dräseke JpTh 1881 S. 110, 38 συρραπτῶν Β

πτόντων τῶν ὁαφιδευτῶν μετὰ σοφίας θεοῦ τὰ τοιάδε ἱμάτια τοῖς τοιοισδὶ, Γνα γένηται τὰ καταπετάσματα καὶ αἰ αὐλαῖαι ἐξωτέρω καὶ ἐσωτέρω.

3. Καὶ τί με δεῖ ἀκαίρως παρεκβαίνοντα κατασκευάζειν, 5 είς δσα χρήσιμά έστι τοῖς νίοῖς Ισραήλ τὰ ἀπ' Αἰγύπτον παραλαμβανόμενα, οξς Αιγύπτιοι μέν ούκ είς δέον έχρωντο, Έβοαῖοι δὲ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν εἰς θεοσέβειαν ἐχρήσαντο; οἶδεν μέντοι ή θεία γραφή τισι πρὸς κακοῦ γεγονέναι τὸ ἀπὸ τῆς γῆς τῶν νἱῶν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον καταβεβη-10 κέναι αινισσομένη, ότι τισί πρός κακοῦ γίνεται τὸ παροιαῆσαι τοῖς Αἰγυπτίοις, τουτέστι τοῖς τοῦ κόσμου μαθήμασι, μετά τὸ ἐντραφῆναι τῷ νόμω τοῦ θεοῦ καὶ τῆ Ἰσραηλιτική, είς αιτον θεραπεία. 'Αδερ γοῦν δ Ιδουμαΐος, δσον μέν έν τη γη τοῦ Ἰσοαηλ ην, μη γενόμενος των Αιγυπτίων άρτων, 15 είδωλα οὐ κατεσκεύαζεν. ότε δὲ ἀποδρὰς τὸν σοφὸν Σολομώντα κατέβη εἰς Αίγυπτον, ώς ἀποδρὰς ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῖ σοφίας συγγενής γέγονε τω Φαραώ, γήμας την άδελφην της γυναικός αὐτοῦ καὶ τεκνοποιών τὸν τρεφόμενον μεταξύ των παίδων τοῦ Φαραώ. διόπερ, εἰ καὶ ἐπανελήλυθεν εἰς τὴν 40 γην Ισραήλ, έπὶ | τῷ διασχίσαι τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ ἐπανελήλυθεν, καὶ ποιησαι αὐτοὺς εἰπεῖν ἐπὶ τῆ χουση δαμάλει. οξτοί είσιν οἱ θεοί σου, Ἰσραήλ, οἱ ἀναγαγόντες σε έκ γης Αιγύπτου, κάγω δε τη πείρα μαθών είποιμ άν σοι, δτι σπάνιος μεν δ τὰ χρήσιμα τῆς Αλγύπτου λαβών 25 καὶ έξελθών ταύτης καὶ κατασκευάσας τὰ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ πολὺς δὲ ὁ τοῦ Ἰδουμαίου ἸΑδερ ἀδελφός. οξτοι

² τοιοισδὶ Rob τοιούτοις δεῖ B αὐλαῖαι] αὐλαῖαι αἰ Rob αἰλαὶ αἱ B 5 εἰς ὅσα Rob ἴσως ἃ B ἀπ' B ἀπὸ Rob 8 οἶδεν zu οἶδε corr B² 13 ff vgl III Regn (I Regg) 11, 14 ff 21 δαμάλει Rob δαμάλη B 22—23 III Regn (I Regg) 12, 28 Ex 32, 4. 8

δέ εἰσιν οἱ ἀπό τινος Ἑλληνικῆς ἐντρεχείας αἰρετικὰ γεννήσαντες νοήματα, καὶ οἰονεὶ δαμάλεις χρυσᾶς κατασκευάσαντες
ἐν Βαιθήλ, δ ἑρμηνεύεται οἶκος θεοῦ. δοκεῖ δέ μοι καὶ διὸ
τούτων ὁ λόγος αἰνίσσεσθαι, ὅτι τὰ ἴδια ἀναπλάσματα ἀνέθηκαν ταῖς γραφαῖς, ἐν αἶς οἰκεῖ λόγος θεοῦ, τροπικῶς το
Βαιθήλ καλουμέναις. τὸ δ' ἄλλο ἀνάπλασμα ἐν Δάν φησιν
δ λόγος ἀνατεθεῖσθαι. τοῦ δὲ Δὰν τὰ ὅρια τελευταῖά ἐστιν,
καὶ ἐγγὺς τῶν ἐθνικῶν ὁρίων : ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦ. ἐγγὺς οὖν εἰσιν ἐθνικῶν
δρίων τινὰ τῶν ἀναπλασμάτων, ἄπερ ἀνέπλασαν οἱ τοῦ 10
ἸΔερ, ὡς ἀποδεδώκαμεν, ἀδελφοί.

4. Σὰ οὖν, κύριε νίὲ, προηγονμένως πρόσεχε τῆ τῶν θείων γραφῶν ἀναγνώσει · ἀλλὰ πρόσεχε. πολλῆς γὰρ προσοχῆς ἀναγινώσκοντες τὰ θεῖα δεόμεθα · ἵνα μὴ προπετέστερον εἴπωμέν τινα ἢ νοήσωμεν περὶ αὐτῶν. καὶ προσέχων 15 τῷ τῶν θείων ἀναγνώσει μετὰ πιστῆς καὶ θεῷ ἀρεσκούσης προλήψεως προῦε τὰ κεκλεισμένα αὐτῆς, καὶ ἀνοιγήσεταί σοι ὑπὸ τοῦ θυρωροῦ, περὶ οὖ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς · το ὑτ ῳ ὁ θυρωροῦς αροῦε τὰ προσέχων τῷ θεία ἀναγνώσει ὀρθῶς ζήτει καὶ μετὰ πίστεως τῆς | εἰς θεὸν ἀκλινοῦς τὸν κεκρυμ-41° μένον τοῖς πολλοῖς νοῦν τῶν θείων γραμμάτων. μὴ ἀρκοῦ δὲ τῷ προύειν καὶ ζητεῖν · ἀναγκαιστάτη γὰρ καὶ ἡ περὶ τοῖ νοεῖν τὰ θεῖα εὐχή · ἐφ ἡν προτρέπων ὁ σωτὴρ οὐ μόνον εἶπεν τό · κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν · καὶ τό · ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε · ἀλλὰ καὶ τό · αἰτεῖτε, καὶ 25 δοθήσεται ὑμῖν · ταῦτα ἀπὸ τῆς πρός σε ἐμοῦ πατρικῆς

¹ γεννήσαντες B, doch γ auf Rasur οίονει aus οίον ὁ corr B³
3 u. 6 vgl III Regn (I Regg) 12, 29

7—9 vgl
Jos 19, 40 ff
8 δῆλον Rob δῆλα B
17 προλήψεως
corr aus προσλήψεως B² vgl Mt 7, 7
18 Joh 10, 3
24—26 Mt 7, 7 Le 11, 9

άγάπης τετόλμηται. εἰ δ' εὖ έχει τὰ τετολμημένα ἢ μὴ, θεὸς ὰν εἰδείη καὶ ὁ χριστὸς αὐτοῦ καὶ ὁ μετέχων πνεύματος θεοῖ καὶ πνεύματος χριστοῦ. μετέχοις δὲ σὺ, καὶ ἀεὶ αὐξοις τὴν μετοχὴν, ἵνα λέγης οὐ μόνον τό· μέτοχοι τοῦ 5 χριστοῦ γεγόναμεν, ἀλλὰ καὶ· μέτοχοι τοῦ θεοῦ γεγόναμεν.

4-5 Hebr 3, 14.

Anmerkungen zum Text.

Für die Ergänzung der jetzt in A fehlenden Buchstaben ist im allgemeinen zu bemerken, dass dort kleine Wörter, wie zai, où, voïs meist abgekürzt geschrieben sind, und dass auch bei den Endungen die abgekürzte Schreibweise vorherrscht. Wo die Ergänzung im Text sicher ist, habe ich nichts angemerkt.

- - 3, 12. ὁμολογήσαιμεν] Der Optativ ohne ἄν läfst sich schwerlich rechtfertigen. Man kann ὁμολογήσωμεν oder ὁμολογήσαιμι ἄν oder ⟨ἄν⟩ ὁμολογήσαιμεν vermuten; der Conj. Aor. scheint wegen ἀπομιμώμεθα Z. 19 am passendsten zu sein.
 - 3, 23. ἐπεὶ καὶ περιφονήσαντες] Wenn man περιφονεῖν hier mit Bengel durch neglegere übersetzen wollte, so müſste man, um den Gegensatz der Worte zu den vorhergehenden: ἀσπασάμενοι ἡδέως zum Ausdruck zu bringen, etwa schreiben: ἔστι δ' ἃ καὶ περ. Aber περιφονεῖν bedeutet hier circumspicere; Gregor betont, daſs er auf die Form seiner Rede Mühe verwandt habe. An der Ellipse ist kein Anstoſs zu nehmen, vgl. ἐπεὶ καὶ ἀβοήθητος 31, 24.
 - 4, 11. $\mu\dot{\eta}$] ", valet ut non dicam." Bengel.
 - 6, 7.
 μνήμη διασώζεται] Um die im Wechsel des Subjekts liegende Härte zu beseitigen, habe ich μνήμην vorgeschlagen. Eine leichtere und bessere Änderung bietet uns aber z. B. Plato, Nomoi VIII 848 D ,παλαιῶν

- μνήμη διασεσωμένων'; danach schreibe man: μνήμη διασωύζεται, scil. ἃ ἔπαθε καλά.
- S. 7, 26. $\gamma \epsilon \nu \dot{\sigma} \mu \epsilon \nu \sigma \nu$] = natum, vgl. Gal. 4, 4.
 - τῶν αὐτοῦ δημ.] Gen. part. von τις abhängig; mit αὐτῆς δέ Z. 7 beginnt der Nachsatz.
 - 9, 12. äξιος Vielleicht ἀξίως, oder ἄξιος (καί)?
 - 9, 19. τούτω] scil. ἔστω χαριστήριος. Das vorhergehende ἀνθρώπων ist Gen. obj.
 - 10, 3. τοῦτον] abhängig von den vorausgehenden und zu ergänzenden Participien.
 - 14, 3. τιμήσασι] scil. ἐμέ, die mich (meines Entschlusses wegen) hochschätzten.
 - 14, 4. διαποαξαμένοις] ist mit διανοουμένοις 13, 25 zu verbinden, wenn man nicht διαποαξαμένους ändern will.
 - 14, 12 f. τὰ τοῦ λόγου] fast gleichbedeutend mit τὸν λόγον.
 - 14, 20 f. τῷ αἰτίφ τούτφ] Vgl. Plato, Sympos. 178 C. 194 E. u. s. w.
 - 15, 29 f. καὶ ἐκ πρώτης ἡλικίας] Die Änderung des Casaubonus: ὁμιλίας ist unnötig, ἡλικία bezeichnet hier, wie 11, 12, einen bestimmten Lebensabschnitt. Der von Gregor. 14, 28 f. ausgedrückte Gedanke, daß die Ankunft in Kaisareia den Anfang seines wirklichen, geistig-religiösen Lebens bezeichne, wirkt noch 15, 29 f. nach.
 - 16, 25. τὸν διδάσκαλον εὐσεβείας] nähere Ausführung zu ὅσα
 Z. 23, daher der Acc.
 - 17, 8 f. καὶ οἶς ἀπεδημήσαμεν] οἶς steht nicht für ὧν (wie Rhod. schreiben wollte), sondern ist Dat. commodi.
 - 17, 10 f. Das Citat ist ungenau, es heifst eigentlich: καὶ συνεδέθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τῷ ψυχῷ Δαυίδ. Die Worte ,τῷ ψυχῷ sind vielleicht nur durch Flüchtigkeit eines Abschreibers ausgefallen, da sie Gregor. 17, 28 und 18, 7 f. 9 f. bei Wiederholung des Citates bietet.
 - 17, 19. Zu dem Citat aus Dem. vgl. Euseb. h. e. VI 43, 16.
 - 18, 27. ωσπερ εἴ τις] Die Änderung: ωσπερεί τις ist unnötig, da auch οἰα 19, 3 des Verbum finitum entbehrt. Dieses ist vielmehr zu εἰ wie zu οἰα aus den Participien 19, 16 ff. zu ergänzen. Vielleicht hat dem Redner bei seinem Vergleich Mt. 13, 3 ff. (Mc. 4, 3 ff., Lc. 8, 5 ff.) vorgeschwebt, eine Benutzung dieser Stellen ist aber nicht anzunehmen.
 - 19, 5-10. εἴ τις ἀναφέφον ἀγρίων] Diese Worte bilden lediglich

die Ausführung zu den vorhergehenden (19, 5) οὐ μην πάντη ἄχοηστον.

- S. 19, 10 f. η ἄγριον φυτουργω Wiederaufnahme von Z. 4—10.
 - 19, 11 f. εὔκαοπον δὲ ἄλλως], foecundum in aliam partem, ac scilicet vellet ὁ φυτουργός. (Bengel, Not. p. 186). Die drei mit ἤ beginnenden Glieder (Z. 10—15) sind einander nebengeordnet, ,quibus, sagt Bengel, in apodosi tria illa respondent, οὐκ ἄχρηστον, οὐκ ἀνωφελὲς, οὐκ ἀνήτυνον (Z. 21).
 - 19, 15. ὑπ' ἀλλήλων] auf βλαστῶν Z. 14 zurückzubeziehen, während ἐμποδιζόμενον zu φυτόν (Z. 4) gehört. Die Konstruktion ist hart, aber erklärbar, da der Verf. Z. 15 für das weit entfernte φυτόν in Gedanken das fast identische βλαστόν aus βλαστῶν (Z. 14) einsetzt.
 - 20, 3 f. ως ὑπὸ χαλινῷ λόγω] Die Worte klingen an Jac. 3,
 2. 3 an, sind aber wohl kaum daher entnommen, da der Vergleich bei den Rhetoren gebräuchlich war.
 - 21, 22. ἐξεπαιδεύετο·] unklar, ob Medium oder Passivum; Bengel zieht (Not. p. 188) ersteres vor.
 - 22, 23 f. Ob Gregor hier an Jakobs Himmelsleiter gedacht hat? Vgl. Gen. 28, 12.

 - 23, 10 f. ἐξ ἦς ἡ ψυχή] Die Konstruktion ist nicht ganz klar. Bengel verbindet κατεγνωσμένης mit ἀναφμοστίας und übersetzt: "qua maxime ex dissono, si animadvertatur, animus noster rectus solet effici." Vielleicht liegt ein Fehler im Text vor.
 - 23, 27 ff. Zu der ganzen Stelle, die von den θεῖαι ἀρεται handelt, vgl. Plato, Polit. IV, p. 433 A—C. Doch ist diese Stelle von Gregor wohl nicht direkt benutzt.
 - 25, 14. ἐκποριζομένοις] abhängig von πεπείσθω Z. 12.
 - 26, 5. ^ħ πειρώμενος] parallel den Participien ἀπαγγέλλων (Z. 2) und ἀξιῶν (Z. 3). Für ἢ schlage ich καί vor, das, abgekürzt geschrieben, bekanntlich oft mit ἢ verwechselt worden ist.
 - 26, 10. εἶναι] scil. αὐτὸν σοφόν. Das folgende τ' ἀληθές fasse ich adverb. auf = re vera.
 - 26, 25. ἀνυσιμώτερον] seil. εἶναι, als Subjekt schwebt dem Redner noch τὸ δικαιοπραγεῖν (Z. 23) vor.
 - 27, 6. τῷ πρὸς ἐαυτὴν εἶναι] scil. ψυχήν. Die Infinitive ἐθέλειν

und $\pi \epsilon i \rho \alpha \sigma \vartheta \alpha \iota$ (Z. 7) sind dem Infinitiv $\epsilon i \nu \alpha \iota$ (Z. 6) parallel.

- S. 27, 12. τὴν αὐτὴν ἀρετήν] Apposition zu φρόνησιν (Z. 11), doch wegen der folgenden Ausführung einen selbständigen Gedanken bildend.
 - 27, 19 f. την σωφοσούνην οὖσαν] Zu dieser Definition vgl. die von Höschel und Voss citierten Stellen (bei Bengel, Not. p. 202).
 - 27, 23 f. εγκρατεῖς] seil. ὄντας. Zu den Worten: καὶ ταύτην ἀρετὴν ταύτην' vgl. Z. 19 f.
 - 28, 6. σωφρονες] ergänze εἶναι. Die Auslassung ist auffällig, aber bei Gregor nicht zu beanstanden.
 - 28, 16. ὑπομονῆς ἡμῶν εὐσεβείας] Den vorher aufgezählten allgemein menschlichen Tugenden werden noch zwei specifisch christliche hinzugefügt.

28, 16—18. Die Sentenz hat Antonius in seine Melissa aufgenommen (I Cap. 1), vgl. Ryssel, a. a. O. S. 52.

- 29, 1. ἐξέλθοιμι] Der Schreiber von M hat διέλθοιμι korrigiert; allerdings ist διέρχεσθαι das hier am nächsten liegende Verbum, kommt aber bei Gregor ebenso wenig wie διεξέρχεσθαι, woran man auch denken könnte, vor. Eine Änderung ist aber unnötig, vgl. den trans. Gebrauch des Verbums bei den LXX (Gen. 44, 4. Jos. 2, 19), Philo (I 372, 50) und Origenes (vol. III, p. 445 B), und Sozom. h. e. 2, 4, wo ἐξέρχεσθαι dieselbe Bedeutung wie hier = exsequi (oratione) hat.
- 30, 21. αὐτοῦ] ,refertur ad φιλοσοφεῖν aut παρέλκει, ut apud Latinos, quoad eius fieri potest. Bengel (Not. p. 211).
- 30, 25 f. λεγόντων μέν ταῦτα] Wiederaufnahme von βουλομένων, ἐπαγγελλομένων und φασκόντων (Z. 19 f.).
- 30, 26. οὐθένεσι] ,rara vox: sed non indigna hoc scriptore. Casaubonus (bei Höschel Not. p. 505).
- 31, 4 f. οἰς] ist sowohl mit ἐπείσθη (Z. 4), als auch mit ἠγάπα (Z. 5) zu verbinden; zu ἠγάπα ist, wie ich glaube, ἐπείσθη ὁμδίως als Erklärung beigeschrieben worden und dann in den 'Γext eingedrungen. Bengel bemerkt (Not. p. 212) richtig: ,certe ἐπείσθη ὁμδίως ostendit, quid verbum καὶ ἠγάπα superaddat τῷ εἴπερ ἐπείσθη'.
- 31, 21. δεδεμένος] scil. ἐστί, mit οὐκέθ beginnt der Nachsatz. Dem εὶ μέν entspricht οῦ δ' [scil. λόγοι] Z. 26, wo die Konstruktion wechselt; περὶ πάντων (Z. 22 f.) hängt von

λέγειν (Z. 22) ab, Bengel (p. 213) übersetzt es dagegen mit "prae omnibus". Vgl. Plato, Gorg. p. 467 D = in allen Stücken.

- S. 31, 25. ἐκδεχόμενος] Die überlieferte Lesart liefse sich nur dann rechtfertigen, wenn ἐκδεχόμενος passivisch verstanden werden könnte. Der Sinn erfordert ein Synonym von χαρισάμενος, also etwa mit leichter Änderung: ,ἐκδιδόμενος oder ,ἐκδεδομένος.
 - 32, 6.
 αατέχοντας] = versantes, intrans., den vorausgehenden Participien παλινδοομήσαντας und περαιωσαμένους parallel.
 - 32, 13. $\xi \delta \delta \delta v$ ergänze $\xi \pi \ell$.
 - 32, 15. ὡς δὴ πάντων ὕλης γενομένων] Bengel (Not. p. 215) löst dies so auf: ,ἐπειδὴ πάντα ὕλης ἐγένετο' —, vel potius sic ,ἐπειδὴ πάντα ὕλη ἐγένετο, quale est illud, Omnia pontus erat'. Letzteres ist vorzuziehen.
 - 32, 28. κατ' αὐτῶν] hier in freundlichem Sinne.
 - 33, 27. ἀσύνετον] scil. ἔχοντα.
 - 34, 2. αὐτῶν] seil. τῶν λογίων, abhängig von προήγορον (Z. 5).
 - 34, 23 f. ώς ἀκούουσιν ἄνθρωποι] Die Worte sind parallel den vorausgehenden: ώς θεοῦ λαλοῦντος; doch hat ώς an beiden Stellen verschiedene Bedeutung, vor θεοῦ ist es = tamquam, vor ἀκούουσι nicht, wie Vossius und Bengel nach ihrer Lesart ἀκούωσι meinen, = ἕνα, sondern = ὅτε.
 - 35, 8. ἢ ἐμφυτευθέντας ἡμῖν] ein kühnes Bild, da ja hier Pflanze und Boden identisch sind, doch aus dem Dualismus: Körper und Seele erklärlich.
 - 35, 26. $\delta \delta \dot{\epsilon} \ \ddot{\alpha}\pi \epsilon \iota \mu \iota] = \text{quod autem abeo.}$
 - 36, 10. τὸν οἶχον τοῦ ἀληθῶς πατρὸς ἡμῶν] d. h. des Origenes, der anstatt des verstorbenen der wahre geistige Vater des Gregor geworden war; danach ist auch ὁ πατήρ (Z. 12) auf Origenes zu beziehen.
 - 37, 2. ἐκ δὲ ἐλευθερίας ταύτης δουλεία χαλεπή] Der Gegensatz von ἐλ. und δουλ. erinnert an Stellen, wie Rom. 8, 21, Gal. 5, 1. Doch ist wegen ,πηλὸν δὲ ἐργάσομαι (38, 5) eher an die δουλεία der Israeliten zu denken (Ex. 1, 14).
 - 37, 25. $\dot{\eta}u\dot{\epsilon}\varrho\alpha\varsigma\ \ddot{\upsilon}\pi\epsilon\varrho] = \text{tags\"{u}ber}$. Zu der seltenen Anastrophe vgl. Soph. Antig. 932 , $\beta\varrho\alpha\delta\upsilon\iota\tilde{\eta}\iota\varrho\varsigma\ \ddot{\upsilon}\pi\epsilon\varrho'$. Wem das \ddot{u} berlieferte $\ddot{\upsilon}\pi\epsilon\varrho$ unhaltbar erscheint, der schreibe mit Bengel $\ddot{\upsilon}\pi\alpha\varrho$; diese Konjektur empfiehlt sich außer

durch ihre Leichtigkeit dadurch, das επαο das Gegenstück zu ταῖς φαντασίαις (Z. 27) bilden würde.

- S. 38, 7. συληθεὶς κατὰ τὰς μνήμας] dies bedeutet nur eine Verminderung des Gedächtnisvermögens, während σ. τὰς μνήμας den Verlust der gesamten Gedächtniskraft bezeichnen würde. Die Konjektur Bengels (καί für κατά) ist also unnötig. Vgl. auch κατὰ μηθέν (3, 11), κατὰ τὸν βίον (26, 10).
 - 38, 14 f. καὶ κείσομαί που ἡμιθνὴς ἐξιμμένος] Dieser jambische Senar, mit dem die Klage des Redners endigt, ist entweder (ganz oder zum Teil) Citat aus einer verlorenen Tragödie, oder, was wahrscheinlicher, eigenes Fabrikat des Gregorios. Daß der Vers beabsichtigt ist, beweist der Gebrauch von ἡμιθνής, während Z. 17 das in Prosa allein gebräuchliche ἡμιθανής gewählt ist.

38, 18. ὁ ἄγουπνος φύλαξ] Vielleicht hat hier dem Redner Psalm 120, 4 vorgeschwebt.

39, 1 f. μη καὶ προσδιαφθαρησομένη] auf das vorausgehende δυνάμει bezogen und in freier Weise durch δὲ angeschlossen, das keine logische Beziehung zu μέν (Z. 1) hat.

39, 4. $\xi \varphi'$ o \tilde{i}] ,coram quo, scil. coram Origene' Bengel; vgl. 5, 11—15.

39, 20 f. ἐν τῆ μετὰ σοῦ ἐλευθερία] vgl. 14, 21—26. Den Sinn umschreibt Bengel (p. 241 sq.) zutreffend so: 'hac libertate, quae tecum est, carebo digressus: quare vereor, ut Deo posthac paream, ni timore saltem munitus fuero.'

Verzeichnis der Bibelstellen und Citate.

Die Zahlen bezeichnen die Seiten und Zeilen; Unsicheres ist eingeklammert.

Gen. 3, 14. 17 36, 1	Mc. 12, 41—44 6, 27 ff.
3, 18 19, 23. 36, 2 f.	Lc. (8, 5 ff 18, 27 ff.)
3, 19 35, 28	10, 30 38, 12 ff.
3, 23 35, 5. 10	15, 11 ff 36, 15 ff.
12, 1 36, 6 f.	21, 1—4 6, 27 ff.
4 8, 15 9, 21 f.	Joh. 14, 6 8, 18 f.
I. Regn. 18, 1 17, 10 f. 27 f.	14, 10 8, 20
V. Regn. 24. 25 37, 14 ff.	I. Kor. 1, 24 8, 19
Job 12, 14 34, 17 f.	(Jac. 3, 2 f
Ps. 16, 4 37, 5 f.	Apk. 3, 7 34, 17 f.
125, 6 38, 20 ff.	
136, 1—3 . 37, 18 ff. 38, 2 ff.	
136, 4 37, 10 ff.	Dem. περί τοῦ στεφάνου p. 258
Mt. (13, 3 ff 18, 27 ff.)	(§ 97 Bekker) 17, 19
15, 13 35, 8	Plato Phileb. p. 55 C . 21, 17 f.
Mc. (4, 3 ff 18, 27 ff.)	Polit. IV, p. 433 A—C. 23, 27 ff.

Anhang.

N

Ex. 11, 2. 12,	35	f.	. 41, 7 ff.	III. Regn. 12, 29 43, 3. 6
27, 16		• • •	. 41, 28	Mt. 7, 7 43, 17. 24 ff.
32, 4. 8 .			42, 22 f.	Lc. 11, 9 43, 24 ff.
Jos. 19, 40 ff.			43, 7 ff.	Joh. 10, 3 43, 18 f.
III. Regn. 11,	14	ff.	 42, 13 ff.	Hebr. 3, 14 44, 4 f.
12, 28			42, 22 f.	

Namen- und Sachregister.

Der * bezeichnet seltene oder nur hier vorkommende Wörter.

"Αβατος 34, 25. άβλαβής 23, 17. άβοήθητος 31, 24. άγαθός 3, 8. 10, 4. 14, 16. 18, 27. 22, 29. 28, 24. 39, 23. ἀγαθή 16, 18. 36, 4. 8. $\alpha \gamma \alpha \vartheta \acute{o} \nu \langle 1, 8. \rangle 6, 8.$ 7, 20. 8, 11. 9, 7. 14, 21. 15, 12. 17. 18. 16, 22. 23, 25. 24, 1. 7. 34, 29. $\dot{\alpha}\gamma\alpha\pi\tilde{\alpha}\nu$ 17, 9. 30, 2. 31, 5. 7. ἄγγελος 9, 21. 25 [Citat]. 14, 23. 39, 24. äyeiv 3, 26. 4, 27. 10, 20. 13, 18. 27. 14, 14. 32, 13. 33, 2. 3. 35, 18. 39, 16. 25. αγενώς 12, 5. άγνοεὶν 35, 15. 36, 8. ἄγνωστος 10, 17. άγορά 26, 21. 37, 3. äyoios 15, 1. 19, 3. 4. 10. 24. 20, 1. αγρυπνος 12, 11. 38, 18. άγχειν 26, 16. άγών 5, 30. άγωνίζεσθαι 12, 25. 26, 4. άγωνιστικός 2, 4. Αδάμ 35, 16. άδειν 37, 10 [Citat].

αδελφός 36, 16. αδιάλειπτος 8, 17 f. άδικεῖν 27, 2. αδικία 27, 3. αδόκιμος 21, 15. αήθης 20, 5. 33, 8. άθεος 28, 20. 29, 9. άθρόος 8, 3. άθρόον 8, 17. άθρόως 10, 24. Αίγυπτος 13, 7. αίμα 10, 13. αἴνιγμα 33, 25. 34, 19. αλνιγματώδης 5, 20. 33, 18. αλνίττεσθαι 34, 6. aivos 7, 21. 8, 26. αίρεῖν 18, 10. 25. 21, 28. 24, 3. 19. 25, 6. 34, 11. αίρετός 24, 13. αἴσθησις 6, 5. αλτείν 39, 24. αλτία 5, 14. 29. 12, 10. 13, 3. αλτιολογείσθαι 13, 11. αἴτιος 7, 28. 9, 10. 14, 21. 29, 5. αλχμάλωτος 37, 15. 38, 2. 8. άκαθαίρετος 5, 5. ακάθαρτος 7, 23. 23 f.

 $|\vec{\alpha}\delta\epsilon\lambda\phi\eta'|$ 13, 16. 26. 14, 1. 6. 10.

άκάματος 14, 24. ἀκάνθη 19, 2. 23 [Citat]. 36, 2 [Citat]. ἄχαρπος 19, 9. 39, 1. ακίνητος 16, 14. *ἀκλάδευτος 19, 12. ἀκοή (Plur.) 5, 18. 24. 21, 4. 29, 28. ακολασία 23, 19. ακολούθως 27, 16. άπούειν 2, 2. 5, 24. 19, 19. 24, 27. 25, 3, 25, 29, 13, 20, 33, 29, 34, 15. 23. 35, 17. Pass. 29, 22. άκρίβεια 2, 8. 30, 8. άκριβής 2, 10. 26. 26, 11. απριβολογεῖσθαι 10, 23. άχριβῶς 21, 2. 13. 23, 18. άκριτος 20, 23. 31, 19. άκροᾶσθαι 33, 23. 34, 14. ακροατής 12, 21. 33, 26. 35, 19. а́кроv 12, 15 [vgl. Plato, Polit. 268 E]. ακώλυτος 1, 13. άχων 1, 9. 13, 2. 17. 22. 17, 17. 28. 38, 8. άλαζονεύεσθαι 21, 10. αλαζών Adj. 3, 3. άλεκτος 11, 18. Αλεξανδοεύς (Plur.) 13, 8. αλήθεια 5, 1 f. 8, 18. 20, 9. 21, 5. 7. 26, 8. 31, 22. 34, 29 f. $d \lambda \eta \vartheta \dot{\eta} \varsigma 11, 2. 3. 12, 11. 14, 11. 20,$ 25. 21, 4. 14. 25, 16. 26, 23. 28, 13. 29, 23, 30, 2, 31, 12, 16, 18, 33, 11. 35, 11. 36, 11 f. 39, 10. Adverb. 12, 22. τ dly $\theta \in S$ 26, 10. $\tau \dot{\eta} \nu$ dly $\theta \ddot{\eta}$ 14, 12. άληθινός 14, 29. 29, 22. άληθῶς 7, 11. 15, 13. 35, 10. 36, 10.

άλλήλων 10, 17. 19, 15. άλλήλοις

αλλοτριοπραγείν 27, 1 f.

< 30, 16. ·

άλλότριος 10, 17. 37, 11. 38, 3. ällws 3, 4. 6, 3. 10, 13 f. 12, 14. 16, 20. 19, 12. 34, 13. άλμυρός 18, 28 f. άλογία 11, 13. äloyos 10, 29. 15, 16. 22, 5. 14. 23, 14. 31, 18. αλόγως 22, 4. άλυπος 23, 2. άλύπως 20, 5. $\alpha \mu \alpha \vartheta \eta s$ 15, 14. 16, 8. αμαθία 15, 14. άμαρτάνειν 5, 25. 35, 14. ἄμαχος 21, 14. αμβλύς 20, 15. αμβλύτης 30, 7. αμείβεσθαι 6, 2 f. 36, 23. 27. $\alpha \mu \epsilon \lambda \epsilon i \nu 6$, 19. 15, 25. 17, 7. 19, 2. αμελετήτως 1, 10 f. [vgl. Plato, Symp. 173 Cl. $\dot{\alpha}\mu\dot{\eta}\chi\alpha\nu\sigma\varsigma = \text{immensus } 20, 19.$ αμιγής c. Gen. 7, 25. αμμα 18, 6. αμνήμων 6, 5. άμοιβή 7, 9. 28. ἀμοιβαί 7, 14. αμώμητος 22, 13. αναβάλλεσθαι 4, 5 f. αναβολή 4, 11. ανάγειν 22, 22. άναγινώσκειν 17, 11. 29, 11. αναγκάζειν 26, 18. 27, 5. 34, 11 f. 36, 20. άναγκαῖος 6, 17. 13, 13. 21, 24 f. 23, 6. 29, 4. 31, 27. $\vec{\alpha} \nu \vec{\alpha} \gamma \varkappa \eta$ 16, 1. 4. 18, 16. 20. 20, 3 [vgl. Plato, Polit. VII 519 E]. 27, 22, 31, 16. αναδεικνύναι 38, 20. αναδιδόναι 19, 25. αναδύεσθαι 4, 25. ζναίδεια 5, 14.

αναίσθητος 6, 4. αναλέγειν 29, 5 f. 33, 11. αναλογίζεσθαι 11, 9. αναλόγως 9, 24. ανάλυσις 18, 2 f. άναμιγνύναι 7, 23. αναμιμνήσκειν 22, 19 f. αναμφισβήτητος 22, 18. ανανεύειν 21, 1. ανάξιος 5, 8. 28, 23. 33, 20. 36, 13. αναξίως 21, 12. αναπαλιν 31, 1. άναπαύεσθαι 14, 23. αναπείθειν 30, 1. άναπέμπειν 8, 17. 19, 25. άναπιμπλάναι 11, 20. αναπίπτειν 6, 19 f. άναπληφοῦν (τὸ ἐνδέον) 8, 13. ανάπτειν 17, 1. αναρμοστία 23, 11. ανασείειν 15, 24. αναστρέφειν 19, 21. ανατέλλειν 14, 29. 23, 25. 36, 3 [Citat]. ανατιθέναι 8, 9. 9, 8. 27, 9. ανατροφή 10, 22. Plur. 4, 4 f. 10, 26. αναφέρειν 6, 7. 23. 7, 15. 19, 10. αναφύειν 20, 10. άναχωρεῖν 15, 3. 35, 13. ανδρεία 24, 4 f. 21. 28, 15. ανδρείος 27, 26. ανδρίζεσθαι 27, 17. 20. ανειλεῖν = entwickeln 20, 18 f. άνεμεσήτως 24, 27. *άνευψήμητος 8, 24. ανέχεσθαι 25, 25. $\dot{\alpha}\nu\dot{\eta}\nu\nu\tau\sigma\sigma = \text{irritus } 19, 20.$ $d\nu \eta \varrho$ 2, 5. 4, 1. 22. 9, 17. 23. 10, 11. 11, 24. 12, 19. 20. 13, 7. 13. 16. 27. 14, 12. 17, 4. 19, 4. 11. 24, 29. 25, 9. 19. 29, 1. 16. 37, 6.

 $av \theta o \varsigma = \text{Farbe 3, 11.}$ *ἀνθρακογραφία 3, 21. ανθραξ 3, 15. ανθρώπινος 2, 15. 5, 23. 10, 13. 11, 17. 12, 27. 29, 10. 34, 27. ανθοωπος 2, 14. 24. 4, 2. 22. 5, 19. 9, 16. 19. 10, 2. 16. 11, 7 f. 14, 25. 15, 13. 16, 7. 24. 17, 10. 16. 21, 27. 24, 16 f. 17 f. 27. 26, 13. 27, 12. 29. 28, 20. 29, 27. 30, 5. 33, 13. 15. 19. 28. 34, 22. 23 f. 35, 28. 37, 5 f. [Citat]. 7. 38, 18 f. άνιέναι 18, 23. ανιμᾶσθαι = extrahere 33, 10.ανιπτος 5, 17 [Origen. in Mt. XI 15]. άνιστάναι 39, 12. άνόητος 6, 4. ανοια 5, 10. 16. ανοίγειν 34, 19. ανοιγνύναι 34, 18 [Citat]. άνορθοῦν 22, 6. άνορύττειν 19, 18. avovs 4, 25. αντιλέγειν 20, 25. ανύβριστος 5, 5 f. ανύειν 18, 26. ανυμνείν = celebrare 6, 13. ανύσιμος 26, 25. ανυτικός = efficax 16, 17.ανωθεν 10, 21. 26, 9. ανωτάτω 22, 22. ανωφελής 19, 20. 24, 8. αξία 4, 8. 15. 7, 14. 15. 8, 6. 25. 26, 27. άξιόπιστος 21, 6. 10. 34, 7. αξιοπρεπώς 4, 10. αξιος 6, 20. 7, 12. 27. 9, 8. 12. 11, 28. 24, 3. 25, 8. 26, 28. 27, 14. 28, 3. 29, 11. 16. 39, 5. $\alpha \xi \iota \circ \tilde{v} v \ 8, \ 7. \ 11, \ 21. \ 16, \ 8. \ 26, \ 3. \ 29,$ 5. 33, 3. 37, 18.

άξίως 8, 4. απαγγελλειν 24, 6. 25, 7. 26, 2. 37, 23. απάγειν 26, 20. απαγορεύειν 32, 14 f. απαθής 23, 3 [vgl. Plato, Phaedr. 250 Cl. 17. άπαλός 20, 10. ἀπαντᾶν (3, 22.) 13, 10. άπαξ 5, 28. 30, 1. 32, 4. απαραίτητος 30, 14. απαταν 21, 29. 30, 4. ἀπάτη 31, 13. 35, 22. απατηλός 30, 3. απειθείν 35, 24. απείναι 35, 21. απείραστος 33, 3 f. ἄπειρος (1, 11.) 12, 15. 17. 33, 8. απείρως 30, 24. απέρχεσθαι 35, 13. 36, 25. 39, 21. απέχειν 13, 5. άπεγθάνεσθαι 24, 29. απιέναι 33, 3. 35, 26. 36, 26. 38, 8. 9. 10. 21. απιστος 21, 11. 34, 10. άπλοῦς 20, 18. 33, 22. 37, 6. άπλῶς 17, 14. 22, 21. 25, 17. αποβαίνειν 12, 22 f. αποβάλλειν 3, 15. απόβλητος 21, 15. αποβολή 11, 1. αποδεικνύναι 24, 18. απόδειξις 31, 22. αποδημεῖν 13, 14. 24. 17, 8 f. 18, 22 f. 36, 16 f. 39, 7. 14. άποδιδόναι 6, 17. 11, 27. 27, 4. αποδιδράσκειν 15, 3.

άποδοκιμάζειν 21, 12. 29, 8. 19.

αποθέωσις 27, 16.

αποκλαίειν 39, 7.

αποκνείν 7, 6.

άποκάμνειν 30, 8. 32, 14.

αποχρίνεσθαι 19, 19. απολαμβάνειν 13, 21. 36, 15. απολαύειν (βλάβης) 18, 13. (άγαθων) 34, 29. άπολείπειν 36, 7. απόλειψις 39, 23. απολλύναι 16, 9, 23, 24. απολύειν 18, 19 άπομανθάνειν 33, 23. απομιμείσθαι 3, 19. απονέμειν 24, 4. 26, 27. αποξενοῦσθαι 8, 22. 10, 17. $\vec{\alpha}\pi \circ \pi \epsilon \iota \varrho \tilde{\alpha} \sigma \vartheta \alpha \iota = \text{explorare } 19, 18.$ άποπιμπλάναι 5, 16. 7, 16. 14, 26. άποπίπτειν 27, 21 f. αποπληφούν 8, 25. αποπλύνειν 29, 25. απορείν 3, 13. απορία 19, 12. 36, 19. απόζόητος 27, 15. αποσχευάζειν 4, 3. αποστρέφεσθαι 27, 3. *ἀπότιστος 19, 12. αποτρέπειν 3, 25. 24, 10. αποτρέχειν 15, 13. αποφαίνειν 21, 8. 19 f. 34, 8. αποφέρειν 7, 2. αποφθέγγεσθαι 12, 26. ἀποφοιβάζειν = vaticinari 13, 1. απόχοη 5, 25. άπραγμόνως 30, 9. άρά 37, 6. $\alpha \rho \gamma \delta \varsigma = \text{deses } 6, 8. = \text{incultus}$ 18, 28. άρετή 23, 1. 28. 24, 16. 22. 26, 16. 27. 27, 12. 24. 29. 28, 7. 10. 11. 17. 18. 19. 22. 23. άριθμεῖν 29, 16. αριθμός 14, 9. άριστος 23, 15. 27, 8. 28, 5. 39, 20. άριστα 8, 5.

άρχυς 15, 2. άρπάζειν 30, 1 f. άβδητος 17, 2. 34, 24. ἀρτᾶν 37, 20 [Citat]. άρτι 11, 7. 23, 23... άργαῖος 26, 24. 29, 6. 35, 23. 39, 8 f. άργειν 6, 8. άργεσθαι 5, 26. 7, 21. 11, 6. 17. 12, 22. 14, 29. 23, 22. 26. 30, 21, 35, 16. 36, 10. $\dot{\alpha}_{Q}\chi\dot{\eta} = \text{initium 7, 20. 11, 2. 23, 14.}$ 28, 17. = imperium 2. 24. ξv άοχαις 24, 2. εξάοχης 18, 25. 31, 11. την αργήν 18, 4. άοχηγός 34, 2 [vgl. Plato, Tim. Lokr. 96 C]. άοχων 13, 16, 19. ασάλευτος 5, 7. ασαφής 5, 20. 33, 24. ασεβής 6, 9. ασειστος 22, 21. άσεμνος 4, 29. 36, 12. ασθένεια 8, 12. 21 f. 28, 5. 30, 7. ασθενής (λόγος) 5, 3. άσκεπής (λόγος) 33, 20. ασόφως 8, 21. ασπάζεσθαι = amplecti 2, 5. 3, 22 f. αστρονομία 22, 18. 23. ασύνετος 33, 27. ἐσφαλής 4, 27. 22, 22. 33, 9. 38, 11. ασφαλώς 38, 11. ασωτία 36, 22. ασώτως 36, 18. άταχτος 18, 14. 19, 26. 37, 2. αταλαιπώρως 2, 25. ατάραχος 23, 1. ατεχνῶς = omnino 3, 26. 8, 20. 12,27. 16, 14. 21, 14. άτοπος 23, 15. άττειν 15, 18. auleiv 38, 3 [Citat]. αύξειν 23, 24. 35, 7.

αὐτάρκης 18, 10. αὐτόθεν 21, 3. 11. αὐχμηρός 19, 13. αφειδώς 20, 11. αφηνιάζειν 20, 1. αφίεσθαι 36. 4. αφιξις 13, 12. άφιστάναι 10, 17 f. 16, 3. 29, 25. άφορμή 13, 4. 25, 13. αφορος 19, 1. 4. αφραίνειν 25, 21. αφυής 19, 1. άχαριστία 6, 1. 7, 11. αγάριστος 6, 8 f. αχοηστος 4, 12. 7, 11. 19, 5. 10. 20. άχρις 19, 7. άχρι 23, 27. 32, 21. Bαβυλών 37. 21 [Citat]. Βαβυλωνία 37, 17. βαθύς 32, 7. βάλλειν 12, 17. 15, 28. βαπτειν 29, 26. βαπτίζειν 33, 10. βάοβαρος (Adj.) 21, 23. 29, 19. 34. 26. (Subst.) 21, 25. βασιλεύς 8, 10. 16, 28. βασιλικός 3, 4. 36, 23. βασιλικώς 34, 7 f. βατός 22, 24. $\beta \alpha \alpha \dot{\eta} = \text{color } 29, 26.$ βέβηλος = profanus 7, 22. 29, 15.37, 19. βέλος 15, 29. βελτίων 18, 12. Βηούτιος 13, 4. 14, 4. Βηρυτός 14, 18. 15, 4. βιάζειν 4, 19. 26, 12. βίβλος 6, 27. 360c 14, 17. 15, 10. 21, 28. 25, 7.

25, 20. 26, 20. 37, 2. Bíor 15, 22.

βλάβη 18, 14. βλάπτειν 5, 7. 18, 15. βλάστη 19, 14. βλαστός (βλαστόν?) 19, 6. 14. βλέπειν 17, 16. 19, 18. 27, 1. βοηθεῖν 11, 18. 19. 31, 23. βοτάνη 19, 24. βούλεσθαι 2, 9. 10. 5, 27. 15, 4. 26, 7. 30, 19. $\beta ov \lambda \dot{\eta} 9$, 25 [Citat]. βουλητός 3, 5. βραδύτης 27, 26. βραχυλογείν 11, 25. βραχύς 17, 27. γένεσις 10, 22. 26. γένος 4, 4. 10, 13. 14, 25. 19, 24. 22, 27, 23, 21, 29, 18. γεραίρειν 36, 12. γεύεσθαι 30, 23. γεωμετοία 22, 17. 21 f. γεωργικός 19, 16. γεωργός 18, 27. $\gamma \tilde{r}$ 16, 7. 18, 27. 20, 10. 24, 17. 32, 16. 35, 5 [Citat]. 28 [Citat]. 36, 1 [Citat]. 2 [Citat]. 6. 7. 37, 10. 19. 38, 3. γίνεσθαι 5, 30. 7, 26. 8, 2. 10, 16. 11, 15, 18, 4, 23, 2, 24, 2, 27, 14. 27, 19. 28. 28, 21. 30, 21. 32, 10. 15. 39, 22. γινώσκειν 10, 1. 15, 11. 15, 16. 16, 29. 24, 10 f. 26. 27, 7. 9. 18. 33, 28. 36, 9 f. 39, 10. γλώττα 2, 21. $\gamma \nu \omega \mu \eta$ 6, 26. 7, 3. 16, 21. 26, 4. 29, 2. 39, 11. $\gamma \nu \tilde{\omega} \sigma \iota \varsigma$ 6, 6. 10, 15. 29, 5. 32, 1. γόης 30, 3. γονεύς (Plur.) 10, 27. 12, 3.

βιοῦν 15, 11. 26, 6.

γοῦν 3, 21. 5, 26. 6, 4. 7, 8. 10. 11, 9. 16. 13, 23. 18, 7. γράμμα 17, 12. 18, 23. 29, 7. 34. 17. $\gamma \rho \alpha \phi \epsilon i \nu = \text{scribere 2, 1. 2 f.} =$ pingere 3, 11. $\gamma \rho \alpha \varphi \dot{\eta} = \text{pictura } 3, 11.$ γυμνός 5, 21. 7, 24. 26. 33, 20. γυμνοῦν 38, 14. γυνή 6, 27 [Citat]. 13, 21. δαίμων 27, 8. δασύς 32, 7. 26. δασύτης 32, 9 f. Δανίδ 17, 11 [Citat]. 14. 28 [Citat]. 18, 8, 10, 20, $\delta \epsilon \tilde{\iota}$ 14, 8. 15, 13. 22, 16. 25, 18. 26, 12. 19. 27, 5. 27, 29. 28, 20. 31, 16. 34, 14. 35, 20. μικοοῦ δεῖν 25, 6. 27 f. δέον 10, 7. 35, 22. 25. δεικνύναι 28, 12. $\delta \epsilon \tilde{\iota} \nu \ 31, \ 21. \ 32, \ 2.$ $\delta \epsilon \iota \nu \delta \varsigma 6$, 1. 29, 26. 32, 27. 33, 26. $\delta \varepsilon \iota \nu \widetilde{\omega} \varsigma 2$, 21. δεῖσθαι 18, 11. δεισιδαίμων 11, 1. δένδρον 19, 8. δεξιός 16, 21. δεξιότης 16, 17. $\delta \epsilon o \epsilon 7$, 6. 11, 20. δέρμα 5, 20. $\delta \epsilon \sigma \mu \acute{o} \varsigma 13, 3. 18, 3. 6. 16. 17. 19. 22.$ δεσπότης 16, 6. δευσοποιός 29, 26 [vgl. Plato, Polit. IV 429 E — 430 A]. δεύτερος 2, 7. 6, 24. (λόγος) 17, 21. $(A\delta \acute{\alpha}\mu)$ 35, 16. $\delta \eta \lambda \alpha \delta \dot{\eta} 9, 23.$ δηλοῦν 17, 27. δημιούργημα 8, 5.

δημιουργία 22, 3. δημιουργός 8, 15.

δημοσία 2, 3. δημόσιος 14, 8. $\delta \eta \mu \omega \delta \eta \varsigma = \text{vulgaris } 25, 15.$ διαβαίνειν 6, 15 | διαβεβηχόσι provectis]. διαδέχεσθαι 36, 28. 37, 9. διάθεσις 16, 18. 29, 1. διακρίνειν 22, 7. 30, 6. διαχυβερναν 23, 8. διαλεκτική 21, 30. διαμαρτάνειν (των τελείων) 7, 9 f. διανοείσθαι 4, 1. 8, 5. 12, 12. 13, 25. διανύειν 35, 12. διαπονείσθαι 1, 15. 22, 27. διαπράττεσθαι 14, 4. διαριθμείν 11, 11. διαρχής 8, 11. 9, 11. 13. *διασπαθᾶν 36, 18 [vgl. Plut. vita Cic. cap. 27]. διασπουδάζεσθαι 21, 29. διασώζειν 6, 7. 14, 17. 23, 26. Med. 13, 26. 27, 17. 32, 5. 33, 9 f. 38, 22 f. διατιθέναι 29, 24. διατρέχειν 7, 11. διαφέρειν 18, 17 f. διαφεύγειν 5, 9 f. διαφθείρειν 38, 26. διδασχαλία 22, 11 f. 28, 29. 34, 6. διδάσχαλος 12, 14. 16, 25. 35, 17. 19. διδάσκειν 12, 21. 21, 20. 22, 19. 24, 13. 25, 15. 25, 29. Med. 34, 2. διδόναι 7, 3. διείργειν 10, 19. διεξιέναι = oratione persequi 5, 1. 10, 22 f. 24, 22. 26, 6. διερευνάσθαι 2, 8. 21, 17. 34, 8. 28. διηγείσθαι 11, 24. 24, 26. 34, 23. διήγησις 12, 1. διηνεμής 8, 17. 37, 25. δικαιοπραγείν 26, 18. 23. 27, 4.

δίχαιος 27, 5. 25. 28, 6. δικαιοσύνη 24, 3. 21. 26, 23. 28, 11. δικανικός 15, 23. δικαστήριον 12, 24. δίκη 36, 21. δίκαι 35, 23. 37, 3. $\delta i \varkappa \eta \nu = 15, 15, 22, 5.$ $\delta i \chi \alpha 24, 9. 25, 21.$ $\delta \delta \gamma \mu \alpha = 27, 24. 30, 10. 15. 17. 31,$ 17 f. 33, 4. δομεῖν 4, 1 f. 12, 3. 13, 1. 17, 5. 21. 18, 27. 21, 11. 25, 8. 12. 32, 24. 35, 24. 37, 21. *Euol Souel* 26, 25. δόχιμος 1, 12. δολερός 21, 16. $\delta \delta \xi \alpha = 5, 9. 7, 11.$ Plur. 15, 19. δόσις 7, 1 f. δουλεία 37, 2. * $\delta \rho \alpha \gamma \mu i \varsigma = \text{Ahre } 38, 25.$ δριμύς 16, 17. 28, 8. δύναμις 2, 12. 3, 17. 5, 4. 6, 13. 15. 17. 22. 23. 7, 14. 8, 7. 19 f. 23. 9, 2. 8. 11, 19. 16, 15. 24, 3. 26, 13. 28, 2. 29. 7. 34, 14. 39, 1. 5. Plur. 15, 7. δυνατός (mächtig) 3, 17. 6, 28. (möglich) 3, 5. 6, 3. 7, 8. 16. 8, 17. 25. 13, 14. 14, 25. 16, 11. 38, 26. δυσδιάβατος 32, 4. δυσεξέλικτος 20, 20. 32, 26. δυσεργής 19, 3. δυστυχώς 25, 27. δυσχερώς 16, 29. 20, 4 f. $\delta\omega\rho\epsilon\tilde{i}\nu$ 4, 21 f. 16, 25. 34, 9. 16. $\delta \tilde{\omega} \rho o \nu \ 7, \ 27. \ 34, \ 20.$ ¿ãv 8, 24. 23, 23. 26, 10. 32, 4. έγγύς 27, 28.

έγκαθείργειν 4, 17.

*Εγκατάκλειστος 17, 18.

έγκατατίθεσθαι 22, 14. έγχεισθαι 34, 17. έγκρατής 26, 14. 27, 23. ξγκώμιον 4, 7. 25, 13 f. 16. *ξθέλειν* = cupere 30, 20. ž9vos 10, 18. 13, 19. ž905 (Plur.) 10, 27.

ελδέναι 5, 9. 9, 27. 11, 4. 22. 12, 8. **13**, 11. 23. 14, 14. 15, 17. 16, 3. 15. 22, 4. 20. 35, 14. 39, 9.

είδος 21, 30.

ελκή 19, 13. 20, 3. 28. 21, 9. 31, 25. είκός 38, 12.

ελκότως 16, 8. 17, 24.

ελκών 3, 6.

είλιποινής 7, 25. 26, 4. 39, 11.

ελοημέναι 26, 24. ελοῆσθαι 17, 13. 20, 26, 26, 4, 27, 21, 23,

ελοηνεύεσθαι 38, 12.

ελοήνη 28, 14. 37, 1.

είρμός 1, 13.

ελσάγειν 30, 17.

ελσδύειν 29, 1. 23.

ελσέρχεσθαι 32, 7. 20.

ελσιέναι 33, 21.

εἴσοδος 32, 19. 23.

ελστρέχειν (ελς τὰς ἀκοάς) 21, 4. 29, 28.

ελωθέναι 39, 7 f.

έκαστος 21, 17. 22, 9. 26, 16. 31, 11. 20. Plur. 21, 20. 26. 22, 7. 19. 24, 4. 26, 27. 31, 14. 33, 11.

ξαβάλλειν 23, 22.

ἐκδέχεσθαι 22, 29. [31, 25.]

έκδιδάσχειν 20, 23. 22, 16.

ἐκθαμβεῖν 22, 2.

ξακαθαίρειν 20, 7.

έχχαίειν 17, 2.

ξακόπτειν 19, 26.

ξααρίνειν 33, 12.

ξακυλίνδειν 29, 9.

ξαμάθησις 15, 23.

έκμανθάνειν 2, 25. 12, 18. 29, 3.

ξανικάν 17, 29. 18, 16.

έχουσίως 27, 22.

έκπαιδεύειν 12, 4. 14. 13, 2. 20, 26. 21, 22.

ξαπεριέρχεσθαι 18, 26.

ξαπεριϊέναι = ambire [vgl. Metaphr. in Eccles. cap. 1] 9, 2. 19, 16. 34, 27.

*ἐκπεριϊέναι = circumvenire ἐκπεριείναι Inf. Aor. 16, 20.

* ξαπεριτρέχειν 20, 2.

έκπληξις 22, 4.

ξαποδών 23, 22.

*ἐκποιεῖσθαι = reicere 29, 7,

ξ**μ**πολεμεῖσθαι = expugnari 38, 10. έκπονεῖν 14, 5. 23, 5.

ξαπορεύεσθαι 35, 15.

ξαπορίζειν 13, 15. Med. 15, 21 f. 25, 14. 32, 18.

έχτίθεσθαι 26, 7.

ξατίνειν 36, 22.

ξατός (οί) 21, 19.

ξατρέφειν 10, 10. 23, 25.

ξατυποῦν 2, 11.

ξαφράζειν 3, 1.

έκφύεσθαι 19, 14. 23, 18.

έκχεῖν = perdere 23, 18.

έκών 1, 9. 4, 13. 26. 8, 23. 11, 4. 13, 2. 11. 17, 29. 25, 16. 38, 9.

έλαία 19, 9.

ξλαύνειν 31, 11.

έλάχιστος 6, 29. 9, 11.

έλεγχος 19, 27.

ξλευθερία 37, 2. 39, 21.

ελεύθερος 17, 18.

έλευθερούν 10, 28.

έλχειν 16, 5.

"Ελλην 2, 22. 21, 25. 25, 23. 31, 10.

34, 26.

Έλληνικός 1, 15. 21, 23. 29, 19. 33, 4. Superl. 3, 1. *ξλπίζειν* 4, 24. έλπίς 10, 29. ξμβάλλειν 39, 19. ξμβατεύειν 5, 22. ξμβραδύνειν 11, 23. ξμμένειν 27, 21. ξμπαλιν 18, 8. ξμπελάζειν 32, 27 f. ξμπίπτειν 15, 2 32, 4. ξμπνεῖν 28, 2. ξμποδίζειν 3, 11 f. 19, 15. ξμποιείν 28, 10. ξμπροσθεν (τά) 10, 6 f. ξμφαίνειν 16, 19 f. ξμφορείν 34, 28. ξμφυτεύειν 19, 6. 35, 8 [Citat]. ἔμψυχος (λόγος) 9, 15. ξναντίος 2, 16. 7, 7. 31, 23. ξναντιοῦσθαι 30, 16. 31, 7. έναπολαμβάνειν 32, 24. ἐναργής 3, 20. ἐναργῶς 17, 13. ξνδέον (τό) 8, 13. ένδον 27, 3. 30, 2. 32, 11. 24. (τά)21, 17. 32, 12. ἐνδότατος 19, 18. ένδοτατω 32, 21. ἔνδοξος 21, 2 f. ένεπιδημείν 5, 22. ένθεος 22, 15. 38, 1. ξνίστασθαι 16, 27. 30, 17. žvvoια (Plur.) 16, 9. 29, 10. ξνοιχεῖν 37, 16. ένοῦν 8, 20 f. ξυσμήπτειν 16, 16: 17, 1. ξντεύθεν (τούντ.) 18, 27. έντεχνος 25, 13. έντέχνως 29, 20. εντολή 13, 25 f. έντυγχάνειν 25, 28. 29, 17.

ἐντυποῦν 22, 19. ξξαγγέλλειν 2, 9. έξαίρειν = auferre 19, 26. = efferre 25, 18: ξξαιτείν 24, 25. έξαίφνης 13, 17. 23. ξξαμαρτάνειν 6, 9. * ξξανιστᾶν 20, 20. ξξαπατᾶν 21, 8. 29, 23 f. ξξαποστέλλειν 39, 23. έξαφανίζειν 23, 24. έξεγείρειν 22, 5 f. εξείναι 5, 28. 34, 25. 37, 10. 38, 3. έξόν 38, 10. έξελαύνειν 35, 15. 37, 22. 38, 2. έξέργεσθαι 36, 6. 13. 38, 12. (τῷ λόγω) 29, 1. ξξετάζειν 21, 1 f. 30, 6. έξέτασις 30, 8. έξεταστικός (Superl.) 31, 9 f. έξευρίσκειν 22, 12. 34, 9. $\xi \xi \tilde{\eta} \varsigma (\tau \acute{o})$ 1, 13. $(\tau \acute{a})$ 11, 26. ξξηγεῖν (φωνάς) 15, 26. ξξιέναι 32, 23. έξις 4, 2. ξξισούν 7, 6. ξξιστάναι 8, 2. ξξισγναίνειν 20, 17. έξιχνεύειν 21, 13. 27, 16. έξοδος 32, 13. 23. ξξολισθαίνειν 15, 3. ξξουοιοῦν 26, 11. 28, 26. Med. 4, 18. 5, 4. $\xi \xi o \rho \mu \tilde{\alpha} \nu = \text{egredi } 32, 8. 12.$ ξξουσία 3, 3. 14, 8. 18, 3. 19. 35, 3. έξω 25, 10. 27, 1. c. Gen. 20, 2. 24, 1. $\xi \xi \omega \vartheta \varepsilon v$ 32, 19. = äußerlich 7, 3. ξοιχέναι 35, 22. 36, 24. έπαγγελλειν 25, 29. 26, 8. 30, 19. ἐπάγειν 20, 11. $\xi \pi \alpha i \nu \epsilon i \nu 4$, 5. 15, 8. 25, 15. 17.

ἔπαινος 15, 9. 25, 10.
 ἐπαίρειν = impellere 5, 29. 26, 22.
 30, 25.

ξπαχτιχός 17, 3. ξπάλληλοι 20, 19.

ξπαναιφείσθαι 29, 16.

ξπανίστασθαι 23, 15. 23.

ξπανορθούν 30, 12.

ξπαντλεῖν 5, 23. 16, 12.

ἐπαχθῶς 13, 22.

έπειναι 12, 13.

έπειτα (εὶς τὸν ἔ. χρόνον) 6, 7.

ξπεμβαίνειν 5, 17.

ξπεξιέναι 21, 27.

ξπέρχεσθαι 37, 14.

ξπεσθαι 23, 21. $(θε\tilde{φ})$ 34, 12.

 $\xi \pi \xi \chi \epsilon i \nu = \text{hemmen } 3, 25.$

ἐπιβάλλειν intrans. 36, 16. 25 [Citat].

ξπιγίνεσθαι 28, 19.

ξπίγνωσις 11, 2.

ξπιδημείν 11, 6. 8.

ξπιδιδόναι 7, 26.

ξπιεικής 12, 1.

επιθυμεῖν 28, 22. 36, 21.

ξπιθυμία 23, 20.

ξπικουρία 18, 11.

ξπιλαμβάνειν 2, 21.

ξπιλανθάνεσθαι 38, 7.

ξπίλευτος 1, 12.

ξπιλογίζεσθαι 22, 5.

έπιμαρτυρείν 21, 8.

ιξπιμέλεια 14, 26. 19, 22. 20, 13.

ξπιμέλεσθαι 27, 1. 28, 22 f.

ξπινεύειν 39, 2.

ξπιπηδάν (πράγμασι) 5, 10.

čπιπλέκειν [Konjektur] 22, 8.

ξπίπνοια 13, 1.

ξπιποφεύεσθαι (φύσιν) 22, 8 f.

ξπιστήμη 24, 2. 7. 12 f.

ξπιστημων 26, 14 f.

ξπιστομίζειν (Pass.) 1, 10.

ξπιστρέφειν trans. 39, 24. intrans. 8, 3. 30, 28. 35, 28 [Citat]. 36, 5.

ξπιτηδεύειν 15, 11.

ξπιτήδευμα 21, 27.

ξπιτήδειος 20, 8.

ξπιτηδείως 28, 3.

ξπιτήδευσις 27, 21.

ξπιτρέπειν 8, 13.

ξπιτροπεύειν 9, 21.

ξπιτυγχάνειν 20, 24. 28, 3.

ξπιφάνεια 19, 17.

ξπιφέρειν 20, 11. 26, 17.

ξπιφθέγγεσθαι 12, 22.

ξπιφοιτᾶν 16, 26.

ξπονείδιστος 36, 4.

ξρᾶν 28, 8.

ξράσμιος 17, 3. 22, 15 f. 28, 13.

ξοαστής 12, 20. 15, 8. 25, 1. 28, 7.

ξογάζεσθαι 35, 5 [Citat]. 36, 2 [Citat]. 38, 5.

ἔργον 1, 15. 5, 4. 11, 13. 17, 26. 23, 8. 24, 9. 22. 23. 25, 12. 26, 1. 15.

27, 8. 10. 37, 5 f. [Citat].

ἔρημος 11, 16.

έριον 29, 26.

ξομος (τό) 32, 9. ξομαιον 31, 25.

έρμηνεύς 34, 21.

ξοδωμένος 24, 15.

ξοχεσθαι 4, 5. 13, 20. 14, 4. 22.

ἔρως 17, 4. 28, 8. 10. 30, 22.

ξοωτάν 16, 30. 19, 19.

ξσθίειν 36, 1 [Citat].

έστία 13, 8. 32, 16.

ἔσχατος 25, 4.

έτερόδοξος 30, 26 f.

έτοιμος 20, 10. 30, 6.

ἔτος 11, 11.

εὔγειος 18, 28.

εύγλωττος 3, 22.

εθγνωμόνως 39, 4.

εὐγνώμων 6, 21. 7, 13. εὐειδής 2, 11. 3, 22. εὐεξαπάτητος 30, 4. εὐεξία 15, 20. εὐέπεια 2, 6. εὐεπής 2, 13. εὐεργεσία 6, 5. 12. 7, 7. εὐεργέτης 6, 14. 17. εὔχαιρος 20, 11. 12. εὔκαρπος 19, 9. 11. εὐχαταγώνιστος 16, 17. εὐκαταφρόνητος 6, 12. εὔχολος 18, 2. (πρός) 30, 5. εὐκόλως 21, 7. εὐλάβεια 4, 6. 14. 28, 29. εὔλαλος 2, 17. εύλογος 14, 6. εὐλόγως 4, 25. *εὐνοητικός 16, 18. *εὔοχος 2, 18. εύπορείν 8, 9. εὔπορος 3, 18 f. εὐπρέπεια 2, 6. εὐπρεπής 1, 12. ευρεσις 2, 16. εύρίσκειν 2, 18. 32, 11. εύρυχωρία 32, 17. εὐσέβεια 9, 8 f. 11, 27. 16, 25. 28, 16. 29, 14. 32, 1. 33, 13. εὐσεβείν 16, 6. 10. 29, 12. 16. εὐσεβής 9, 6. *εὔσειστος (übertr. Bed.) 18, 5. εὐστάθεια 28, 14. εὐσταθής 23, 1. 3 f. εύστροφος (λόγος) 29, 27. εὐσχήμων 14, 1. 21, 3. εύταμτος 23, 3. 12. 37, 1. εὐτελής 4, 29. εύτονος 24, 15. εὐφημεῖν 6, 13. 8, 4. 10, 1 f. 25, 2, $\varepsilon \dot{v} \varphi \eta u i \alpha 6$, 18. 8, 11. 23. 11, 26.

εὐφραίνειν 35, 9. εὐφροσύνη 11, 19 f. 35, 11. εὐγαριστείν 39, 5. 16. εὐχαριστία = gratia 4, 21. 28. 6, 11. 7, 7. 8, 9. 9, 8. 11, 27. Plur. 6, 3. 7, 21. 8, 18. 9, 13. εὐχάριστος 9, 5 f. εύχεσθαι 39, 12 f. εὐχή 39, 14. ἐφάπτεσθαι 4, 19. 24. 29, 14. *ἐφέσιμος = erstrebenswert 28, 12. ξφίεσθαι 28, 5. έφιχνεῖσθαι 5, 1. 8, 22. 23. ξφιστάναι 13, 25. 38, 23. 39, 18. $\xi \varphi \delta \delta \iota o \nu = \text{viaticum } 12, 23.$ $\zeta \tilde{\eta} \nu 9$, 14. 15, 10. 35, 17. 36, 17. ζητείν 2, 18. ζωγράφος 3, 8. $\zeta \omega \dot{\eta} \ 35, \ 26. \ 36, \ 1 \ [Citat].$ ζωον 16, 7. 22, 5. ήγεμών (πάντων) 7, 28. ήδέως 3, 23. ήδονή 23, 20. ήδύς (χάρις) 15, 30. $\tilde{\eta} \, \vartheta o \, \varsigma \, 23, \, 1. \, 7. \, 25, \, 24. \, 25.$ ηκειν 5, 29. 12, 15. ημιστα 21, 9. 23, 6. 39, 4. ήλιακός 37, 25. ήλικία = Lebensabschnitt 11, 12. 15, 30. ημιος (ἀληθινός) 14, 29. ήμερα 14, 27. 29. 15, 27. 36, 1[Citat]. 37, 8. 23. 26. ημέρας $\tilde{v}\pi\epsilon\varrho = \text{tags"uber [?] 37, 25.}$ ημερος 19, 4. 6. 11. ήμιθανής 38, 17. ήμιθνής 38, 15. ήσυχία 3, 25. 4, 27. 35, 18. ήσύχιος 20, 4.

| ήσυχος 37, 1.

ήττων 4, 7. 15. 7, 14. 18, 18. ήττον 1, 14. 2, 6. 17, 13. 27, 6. 30, 21. 35, 27.

ηχείν 21, 18 [Citat].

θάμνος (ή) 19, 2.

θαῦμα 22, 14.

θαυμάζειν 22, 3 f. 24, 16.

θαυμάσιος 2, 4. Superl. 28, 15.

3αυμαστός 2, 22 f. 2, 26 f. 11, 10. 23. 28, 9. 35, 2.

θαυματουργία 22, 2.

θέαμα 32, 21. 35, 3 [vgl. Plato, Polit. III 402 D, Tim. 87 D]. 35, 19.

θεῖος (ἄγγελος) 14, 23. (ἄνθρωπος)
17, 10. (ἀρετή) 27, 29. (ἀρεταί) 22,
29. 23, 28. (γράμμα) 18, 23. (δύναμις) 16, 15. (ἐπίπνοια) 13, 1.
(λειτουργοί) 14, 24. (λόγιον) 33,
22. (λόγια) 37, 5. (λόγος) 5, 18. 11,
15. 17. 18, 7. 33, 21. 34, 4. 19.
27. (μυστήρια) 37, 26. (νοῦς) 27,
14. (παιδαγωγός) 12, 11 (πνεῦμα)
34, 13. (προμήθεια) 10, 19. (συνοδοιπόρος) 14, 15. (φόβος) 39, 19.
(φρόνησις) 27, 11. (φωναί) 5, 24.
Compar. 9, 19. (τὸ θεῖον) 4, 4. 21.
16, 23. 29, 2. 32, 1. 37, 15. 18.
(τὰ θεῖα) 5, 6.

θέμις 8, 24.

θεοειδής 2, 13. 4, 16. 23, 4. 28, 14.

θεόθεν 34, 20.

θεολογία 28, 29. θεολόγος 37, 16.

 τῷ ἀγαγόντι — θεῷ 39, 16. τῷ πρώτφ θεῷ 24, 17.

θεραπεία 29, 13.

θεραπεύειν 37, 15.

θεωρείν 23, 13.

θεωρία 23, 10. 26, 18.

θήφ 15, 1.

θητεία 36, 24.

θνητός 4, 18.

θόρυβος 37, 1.

θρασύνεσθαι 5, 15. 28. 39, 4.

θρασύς 5, 13.

θρασύτης 5, 9.

θρέμμα 15, 15.

θρηνείν 38, 16.

θύρα 32, 20.

θωπεία 39, 8.

ιασθαι 8, 12.

λατρός (λόγος) 38, 18.

τδία 2, 2. 14. 7, 28. 8, 16. 10, 3.

λδιοπραγία 26, 19. 24.

ἴδιος 17, 25. 23, 5. 25, 24. 26, 27.

28. **29**, **24**. **30**, **7**. **31**, **15**. **33**, **13**.

τδιωτεύειν 25, 6.

τδιώτης 21, 25 f.

ξερεύς 28, 24.

ίερός (ἄγγελος) 9, 21. (ἄμμα) 18, 6. (ἀνήρ) 9, 17. 13, 7. (βίβλοι) 6, 26. (γράμματα) 17, 12. 34, 17. (δεσωό) 18, 3. (δύναμις) 2, 13. (λόγος) 7, 5. 11, 6. 14. 17, 3. (μαθήματα) 22, 17. 39, 13. (νόμοι) 37, 23. (οἰκονομία) 22, 13. (πατρίς) 37, 23. (πόλις) 37, 15. (πρόνοια) 11, 10. (φωναί) 33, 18. (ψδή) 37, 10. ἱερά 4, 29.

ξππος 20, 1.

τσος 7, 8. 9, 2. 24, 17.

ίστάναι 4, 9. 25, 30. 35, 13.

λσχύς 4, 6.

τσως 2, 11. 3, 15. 4, 29. 5, 11. 6, ματαγοητεύειν 16, 13.
23. 9, 25. 13, 20. 14, 23. 16, 24.
25, 8. 28, 8. 31, 4. 32, 8. 38, 6.
22. 23.
ττέα 37, 20 [Citat]. 38, 4.
τχθύς 15, 1.
ματακολουθεῖν 20, 6.
ματακωχή (ἔνθεος) 38, ματαλαμβάνειν 13, 27

Ἰωνάθαν 17, 11 [Citat]. 14. 27. 18, 8.

 $za\theta aig \epsilon iv = deducere 5, 2.$ καθάπτεσθαι 19, 27. καθαρός 5, 24. 8, 2. 11, 16. 28, 26. 32, 8, 33, 29. Superl. 7, 24. καθείργειν 17, 19 [Citat]. zαθεύδειν 20, 21. χαθηγεμών 17, 10. zαθιστάναι 6, 18. 14, 19 f. 16, 22. 20, 4. 23, 4 f. 27, 27 f. 28, 9. 32, 9. 17. 34, 5. za 900 av 4, 2. zαίειν 18, 29. **z**αινός 35, 19. κακοεργία 38, 6. *κακόκαρπος 39, 1. zαzόν 7, 24. 15, 17. Plur. 15, 13. 23, 3. 14. 21. 24, 1. 7. zαχῶς 25, 18. κάλλος 4, 6. 17, 2. 28, 11. **καλλωπίζειν** 3, 21. zαλός 1, 11. 2, 5. 10. 11. 6, 6. 17, 7. 19, 9. 21, 22. 31, 9. 36, 4. 26.

πάματος 14, 24. παοπός 19, 4. 9. 15. (bildl.) 22, 29. 38, 24.

38, 20. Superl. 35, 2. 25, 3.

zalūs 6, 2. 26, 6. 27, 11. 35, 17.

zάλως 15, 6 [Sprichwort].

καταβάλλειν 13, 3. καταβολή (σπερμάτων)20, 12. (αἰτιῶν) 12, 10.

καταγελάστως 21, 8. καταμινώσκειν 23, 10.

κατακολουθείν 20, 6. κατακωγή (ἔνθεος) 38, 1. καταλαμβάνειν 13, 27. καταλείπειν 36, 5. 27. καταναγκάζειν (Pass.) 1, 10. 11, 4. 17, 17. καταναλίσκειν 36, 18 f. κατανοείν 19, 17. 20. 21, 13. 14. 23, 17. κατανόησις 23, 10. καταπατείν (bildl.) 5, 1. **καταπαύειν** 5, 27. καταπληκτικός (φωνή) 3, 2. κατασκεύασμα 32, 22. 25. κατάστασις 23, 2. κατασύραι = wegschleppen 37, 15. καταφαίνεσθαι 4, 27 f. 6, 1. 10, 9. 33, 24. zαταφωρᾶν 21, 6.

κατεργάζεσθαι 16, 26. 19, 23. 20, 13 f. (δεσμούς) 18, 6. 17. Pass. 20, 10. κατευθύνειν Pass. 2, 24. κατέγειν intrans. = versari 32, 6.

αατέχειν intrans. = versari 32, 6 Med. c. Gen. 37, 27.

κατοπτρίζεσθαι 27, 15 [vgl. II. Kor. 3, 18].

κάτοπτρον 23, 13. 27, 13. κατορθοῦν 21, 30 f. Pass. 23, 10 f.

κάτω 35, 6. 36, 7.

κεῖσθαι 38, 14 = exstare 21, 11.

κενός (μάθημα) 24, 8. **κέντρον** (φιλίας) 16, 16.

κεφαλαιώδης Compar. 10, 25. Superl. 10, 12.

κεφαλή (bildl.) 5, 6, 39, 12. κηθεμών 8, 11. 10, 5. 12, 12. 38, 18.

κηδεστής 13, 15. 28. κινδυνεύειν 29, 3 f.

χήδεσθαι 9, 12. 19. 12, 3.

κινείν 13, 9. 14, 6. 20. 19, 21. (κάλων) 15, 7. κίνημα (της ψυχης) 23, 29. κλαίειν 37, 12. 20. (κλάοντες) 38, 21. zheleiv 34, 18. 19 [Citat]. ulñoos 36, 16 [Citat]. 25. κληφούν Med. 9, 21. 27. κλίμαξ 22, 23.

ποινολογείσθαι 21, 28 f. κοινός 3, 16. 9, 25. 10, 2. (λόγος) 11, 7.

ποινωνείν 13, 18. 36, 20. κοινωνία 14, 12. 18, 14. 27, 14. 34, 13.

κοινωνός 16, 22. **χολαχεύειν** 25, 12. χομψεία 26, 8. χορυφαίος 22, 26.

κόσμος 22, 3. 11.

χρατείν 23, 16. 30, 3. 14. 32, 27. 37, 18. (δόγματα) 30, 18. πρατύγειν 31, 14.

χοείττων Neutr. Sing. 18, 5. 10. 12. 15. 16. 23, 25. Neutr. Plur. 37, 4. χοεμαννύναι 37, 20 [Citat]. 38, 3. κοηπίς 22, 22.

αρίνειν 10, 7. 12, 8. 23, 12. 29. κρίσις 9, 20. 11, 5. 21, 22. 29, 8. 31, 18.

χοιτικός 21, 21. κούπτεσθαι 16, 28. 24 f. χτᾶσθαι 3, 14. 28, 15. 21. αυβερνήτης 8, 15. 10, 3.

zύριος Neutr. Superl. 15, 25. 17, 15. κωλύειν 3, 24. 17, 22 f. 19, 27.

λαβύρινθος 32, 18. 25. λαγγάνειν 9, 4. 22, 1. λαλείν 34, 23. 35, 16. 37, 5. λαμβάνειν 8, 8. 12, 21. 21, 5. 28, 1. 34, 21. 35, 28. 36, 26. 38, 20. Gregorios Thaumaturgos.

λαμπρός 37, 8 Superl. 7, 24. λειτουργός (θείοι λ.) 14, 24 f. λέξις (Plur.) 2, 13. 3, 7. 5, 21. 17, 27. 21, 21. λεπτός 20, 17. λεπτότης 20, 22 f. 30, 7.

 $\lambda \eta \vartheta \eta 8, 21.$

λήρος 31, 13. ληστεύειν 38, 17.

ληστής 38, 13. λιμός 36, 20.

 $\lambda \iota \pi \alpha \rho \tilde{\omega} \varsigma = assidue 12, 18.$ λογίζεσθαι 11, 19. 16, 1 f.

λογικός 11, 14. 15. 15, 10. 20, 17. 22, 14. 23, 16.

λογικώς 21, 21 f.

λόγιον 33, 22. 34, 17. Plur. 34, 1. 37, 4.

λόγιος (Superl.) 31, 9,

λόγος (verbum) 5, 8. 23. 6, 4. 15, 6. 16, 5. 13. 15. 20. 20, 7. 9. 21, 21. 23, 5. 7. 24, 6. 15. 22. 25, 2. 22. 26, 1. 2. 6. 14. 16. 29, 12. 30, 26. 34, 16. 35, 20. 37, 24. (λόγοι $\tau o \tilde{v} \vartheta \epsilon o \tilde{v}$) 34, 22. 35, 25. (sermo) 2, 11. 13. 18. 5, 3. 27. 7, 10. 11, 23. 12, 27. 15, 7. 29. 19, 28. 20, 4. 6. 22, 8. 24, 9. 25, 25. 30, 5. 8. 12. 31, 24. 32, 28. 39, 3. (θεῖος λ.) 5, 18. (narratio) 4, 10. 14. 21, 26. 25, 25. 29, 1. (oratio) 1, 11. 2, 1. 2, 3. 7, 18. 26, 8. (mentio) 12, 9. (ratio) 11, 18. 15, 25. 20, 14. 31, 13. (rationes) 20, 17. 27. 22, 12. 34, 8. $(9 \epsilon i \circ \varsigma)$ 11, 15. 16. 18, 7. 33, 21. 34, 20. $(i\epsilon\rho\delta\varsigma)$ 7, 5. 11, 6. 14. 17, 3. (σωτήριος) 16, 26. (doctrina) 11, 4. 8. 14, 13. 29, 18. 21. 34, 4. 25. (placita) 29, 3. 30, 9 f. 31, 6. 26. 33, 2. (litterae) 30, 21. 24. 33, 7. (sententia) 17, 20. 21. $(\vartheta \epsilon \delta \varsigma \lambda)$ 9, 5.

 $\mu\alpha\theta\eta\mu\alpha$ 2, 20. 14, 5. 7. 13. 17, 6. 21, 24, 22, 6, 15, 17, 24, 28, 24, 8 f. 35, 1. 39, 14. μάθησις 12, 25 f. μαχάριος 23, 4. 25, 20. 35, 26. μαχαριότης 26, 25. μαχρός 14, 17. 15, 9. 21, 26. 22, 29. 36, 17 [Citat]. Neutr. 10, 22. Adverb. μαχράν 13, 5. εὶς μαχράν 12, 7. εὶς μακρόν 13, 21. μανθάνειν 15, 18. 22, 12. 24, 20. 25, 6. 34, 11. 25. c. Inf. 35, 18. μαντικός Superl. 27, 8 f. μαρτυρείν 33, 15. μαρτυρία 7, 2. Plur. 21, 1. μάταιος 4, 12. μάχεσθαι (bildl.) 30, 15 f. μεγαλόνους 6, 10. μεγαλοπρέπεια 7, 4 f. μεγαλουργία 22, 2. μεγαλύνειν 11, 20. μέγας 2, 1. 5, 11. 6, 9. 10. 11. 13 f. 16. 25. 29. 9, 20. 23. 25 [Citat]. 10, 1. 35, 4. 37, 14. μείζων 4, 3. 20. 6, 15. 16. 25. 8, 9. 16, 4. 25, 19. μέγιστος 9, 11. 24. 12, 23. 28, 1. 31, 27. 34, 20. μειράχιον 4, 7. 25, 14. μειραχιώδης Neutr. Sing. 39, 8. μέλει 2, 6. 21, 29. μελετᾶν 5, 24. 20, 6. 26, 3. 27, 13. 33, 29.

* $\mu \epsilon \lambda \eta \gamma o \rho \epsilon i \nu = \dot{\nu} \mu \nu \epsilon i \nu 9, 18.$ $\mu \dot{\epsilon} \lambda \lambda \epsilon i v 3$, 27. 4, 5. 20. 24. 13, 20. 23, 4. 27, 27. 28, 7. 29, 12. 39, 18. μένειν 5, 6. 18, 13. 27. 23, 16. 28, 27. 30, 2. 32, 1. 16. 33, 9. 35, 23. 25. 36, 11. 37, 11. 38, 10. μέρος 11, 23. 20, 28. 21, 21. 23, 16. ξπὶ μέρους 7, 10. 22, 9. μέσος 10, 18. 17, 1. 19, 6. μεταβολή 22, 10. μεταβουλεύεσθαι 18, 2. 31, 15. μεταδιώχειν 15, 12. μετανάστασις 4, 3 f. μετανιστάναι 13, 9. μεταπείθειν 30, 13. 31, 2. μετάπεμπτος 13, 21. μετατιθέναι 11, 3. 23, 12. 31, 3. 15. *μετεωροπόρος 22, 18. μετέωρος 33, 8. μετρείν 6, 22. μέτρον 5, 16. μέχοι 5, 25. 22, 22. 32, 6. 35, 13. μ. δημάτων 25, 30. μῆκος 20, 22. 32, 9. μήτης 12, 4. (bildl.) 28, 16. υηγανᾶσθαι 10, 20 f. 15, 5. μηγανή 14, 20. 17, 17. μιγνύναι 16, 1 [vgl. Plato, Ep. VII 329 D]. μιχρός 2, 2. 15. 22. 4, 24. 5, 8. 10. 6, 10. 12. 14. 18. 27. 29. 11, 9. 14, 3. 21, 23. 23, 23. 26, 16. Comparativ 25, 11. μικροῦ δεῖν 25, 6. 27. μιμητής 35, 4. μιμνήσκεσθαι 38, 6. μισθοῦν 36, 19. $\mu\nu\alpha\sigma\theta\alpha\iota = affectare 28, 6.$ μνήμη 6, 7. 9, 10. Plur. 38, 7.

μνημονεύειν 4, 19. 10, 25. 14, 7 f.

μοῖοα 26, 16. 34, 21. μολύνειν 29, 12. μόνιμος 4, 8 f. 18, 5. μονογενής 9, 4. μονονουχί 9, 1. μουσιχός 37, 19. μόχθος 14, 24. μυστίχος 34, 4. 37, 26. μυστιχός 34, 4. 37, 24. Compar. 34, 26.

ναός 29, 14. νεανιεύεσθαι = se iactare 5, 13. νέος Compar. 24, 14. 30, 28. νεότης 9, 22 [Citat]. νήπιος 10, 4. νηπιότης 11, 13. νόημα 2, 10. 12. νόησις 2, 16. νόθος 19, 8. 20, 15. νομίζειν 21, 15. 37, 6. νομικός = legis peritus 13, 19. νόμος Plur. 2, 23. 12, 16. 18. 26. 13, 2. 6. 14. 14, 5. 15, 23. 17, 7. (οξ ξεροί νόμοι) 37, 24. vovs 2, 20. 5, 10. 12, 17. 15, 15. 17, 28, 26. 30, 1. 39, (θεῖος ν.) 27, 14. (πρῶτος ν.) 9, 14. $v\tilde{v}v$ 10, 10. 11, 9. 18, 21. 24, 25. 28. 25, 17. 30, 22. 35, 18. (of vvv ανθρωποι) 16, 24. 33, 28. νύξ 37, 7. 23. 26. νωχελία = tarditas 27, 27.

δ = δτι = quod 35, 26. δδοιπορεῖν 32, 11. 38, 12 f. δδοιπορία 14, 2. 17. 33, 5. δδοιπόρος 32, 8. 14. δδός 13, 4. 20, 2. 32, 11. 14. (ἀποθεώσεως) 27, 15. (εὐσεβείας) 9, 8. δδῷ = methodisch 11, 24.

οἴεσθαι 14, 19. 29, 14. 31, 18. ολαείος 11, 18. 12, 12. 17, 8. 20, 14. 36, 9. ολκείως 20, 13. ολκέτης = familiaris 14, 2. ολκητήριον 32, 16. ολείσεος 17, 19 [Citat]. 21. οἰχονομεῖν 9, 20. 11, 26. Med. 10, 12. ολχονομία 11, 23 f. 14, 22. 22, 13. olxog 36, 7. 10. οίονεί 31, 20. όπνεῖν 3, 27. 4, 25. οκνηφός Compar. 14, 1 f. ομταετής 1, 16. δλίγος 10, 24. 25, 28. 35, 12. όλόκληρος = integer 6, 26. 39, 11. όλοκλήρως 8, 6. őlos 7, 22. 26. Plur. 7, 19. 8, 19. 26. 9, 10. 16, 6. 22, 9. 13. όλως 2, 2. 10, 15. 15, 17. 16, 5. 10. 21, 26. 29, 15. 31, 2. 37, 27. όμιλεῖν 16, 19. όμοεθνής 10, 15. ομοιος 3, 9. ομοίως 11, 22. 24, 20. 31, 7. ομόχοιτος, ή 13, 17 f. ομολογείν 3, 12. 9, 9. 13. 25, 22. 27. 28, 4. ομολογία 12, 1. ουομα 1, 12 f. 2, 6 f. 3, 16 f. 12, 1 f. 12, 23. 25, 5. 13. ονομάζειν 11, 28. 12, 23, 35, 1. ουτα, τά 7, 1. 9, 4. οντως 1, 15. 10, 19. 14, 28. 15, 10. 12. 23, 4. 26, 22. 27, 10. 12. 28, 11. 35, 4. 37, 7. ὀξύς c. Inf. 29, 28. οπίσω, τά 36, 13. όρᾶν 10, 7. 19, 8. 17. 20, 2. 24, 12. 27, 13, 32, 21, 37, 26. ὄργανον 37, 19 [Citat]. 38, 4.

5*

δρέγειν 33, 9. ορθώς 15, 11. 16, 11. 24, 3. 25, 8. 27. 28, 17. όρμᾶν 14, 19. 28, 18. δομή 8, 3. 23, 2. 9. 26, 15. 30, 25. 31, 11. 18. őovis 15, 2. ő000 10, 18. όρφανία 11, 1. $\delta \sigma o \nu = 10, 18. 13, 13. 25, 26.$ όστρακον 3, 16. οὐρανόθεν 34, 21. οὐρανομήκης 22, 24. οὐρανός 22, 25. οὐσία (πατρώα) 36, 18. οφείλεσθαι 11, 26. ὄφελον 35, 18. ὄγημα 14, 8 f. όχληρον (τὸ, τῆς ἀγορᾶς) 26, 21. özlos Plur. 37, 3.

πάγκαλος 34, 21. πάθημα Plur. 3, 7. 18. 20, 17. πάθος Plur. 23, 9. 15. παιδαγωγός 10, 3. (θεῖος) 12, 11. (ἄριστος) 39, 20. παιδεύειν 10, 10. 27, 5. παιδευτήριον (νόμων) 13, 6. παιδίον 10, 29. παίς Plur. 12, 4. ἐκ παίδων 9, 19 f. πάλαι 10, 9. 11, 9. 28, 9. 36, 8. παλαιός 34, 29. 35, 22. (ἄνθρωπος) 35, 27. (οἱ παλαιοί) 27, 11. 30, 27. παλαιότης 33, 23. Παλαιστίνοι 13, 16. $\pi \acute{a} \lambda \iota \nu \ 16, \ 3. \ 19, \ 12. \ 21, \ 1. \ 22, \ 1. \ 23,$ 15. 24, 12. 25, 27. 27, 6. 19. 30, 4. 32, 9. 35, 14. 36, 5. 38, 24. 39, 25. (πάλιν τε αὖ) 21, 9. παλινδρομείν 32, 5. 36, 14. πάμπολλα 32, 10. πάμπολυ 10, 18. * $\pi\alpha\nu\alpha\gamma\eta\varsigma = \text{exsecrabilis 7, 23.}$

πάνδεινος 6, 2. πανηγυρικοί λόγοι 2, 3. πανήγυρις 37, 8. πανουργία 25, 22. πάνσοφος 22, 3. 27, 9. 32, 22. 33, 15. $\pi \acute{\alpha} \nu \tau \alpha$ 7, 28. 8, 10. 15. 16. 9, 4. 26. 16, 28, 28, 25, 29, 4, 31, 23, 27, 34, 2. 28, 35, 8, 38, 17. παντελής 7, 10. παντελώς 4, 25. 16, 9. 39, 6. ($\mathring{\eta}$ π. $\sigma\iota\omega\pi\dot{\eta}$) 7, 12. πάντη 6, 4. 7, 6. 9, 2. 10, 4. 12, 16. 16, 3. 19, 1. 5. 20, 1. 25, 6. 35, 12. 39, 10. (πάντη πάντως) 17, 23. παραβάλλειν 25, 20. παραβολή 25, 22. παραγίνεσθαι 23, 27. παράδειγμα 26, 6 f. 9. 11. παράδεισος 35, 5. 16. (bildl.) 35, 4. 10. παραδέχεσθαι 34, 1. παραδιδόναι 3, 2. 11, 13. 14. 14, 22. 25. 24, 20. 30, 9. 39, 15. 15 f. παράδοξος 21, 11. 31, 18 f. παραδοχή (λόγων) 20, 9. παρακαλείν 24, 23. (c. Inf.) 39, 17. 39, 22. παραλαμβάνειν 13, 17. 19, 16. παραλείπειν 10, 23. 12, 4. π αραμείβεσθαι = permutare 14, 18. παραμυθεῖσθαι 39, 26. παραμυθία 39, 22. παραπέμπειν 13, 26. παρασχευάζειν 22, 25. Med. 20, 8 f. παρασκευή 4, 3. 5, 11. 29, 2. 35, 3. παρατιθέναι 33, 12. 39, 15. παρείναι 6, 22. 17, 8. 39, 13. $\pi\alpha\rho\epsilon\chi\epsilon\nu$ 2, 4. 15, 22. 24, 11. 26, 5. *παριδρύειν Med. 16, 14. παριέναι 10, 24. 13, 11. παροξύνειν 20, 16.

πάσχειν 6, 2. 6. 17, 12. 26. 18, 9. πιθανός 7, 12. 25, 21, 33, 1, 35, 14, 36, 24. πατήρ 10, 29. 11, 1. 36, 7. 15. 17. (bildl.) 36, 10. 12. (Gott-Vater) 8, 18. 19. 24. 9, 1. 7. πατρικός 36, 22. πάτριος 10, 27. πατρίς 15, 5. 17, 7. (bildl.) 36, 8. 37, 9. 22. πατρώος 36, 18. παύειν 39, 3. παχύνειν 35, 6. (übertr.) 20, 16. παγύς 5, 20. πεδίον 32, 3. 27. πείθειν 25, 26. 26, 20. πείθεσθαι 12, 19. 16, 3. 17, 7. 25, 26. 31, 4. [5.] c. Dat. 25, 12. $\pi \epsilon \iota \vartheta \omega$ 15, 30. 20, 3. 31, 16. πείρα, ή πρός τὰς ἀμοιβάς 7, 13. πειράσθαι 3, 21. 6, 3. 7, 8. 10, 24. 15, 3. 16, 20. 26, 5. 27, 7. $\pi \epsilon \mu \pi \epsilon \nu = \text{ziehn lassen } 39, 13.$ πένης 3, 13. 6, 21. πένθος 37, 9. περαιούσθαι 32, 5. περαιτέρω 5, 26. 9, 18. περίεργος Compar. 39, 9. περιέγειν 16, 9. 30, 13. περικαλλής 3, 10. περιπρούειν 21, 17 [Citat]. περιλαμβάνειν 2, 15. περιουσία 6, 16. 34, 27. Περίπατος (τῶν τοῦ Π.) 30, 28. περισχοπείν 26, 21. περιττός 4, 6. 19, 13. 20, 16. περιϋβρίζειν 5, 3. 25, 4. περιφανέστατον Adv. 17, 26. $\pi \epsilon \rho \iota \varphi \rho \rho \nu \epsilon i \nu = \text{circumspicere } 3, 23.$ πέρπερος 4, 11. πηγή (πάντων άγαθῶν) 8, 11. πηλός 5, 22 [vgl. Plato, Parm. 130

C]. 38, 5.

πιστεύειν (allgem.) 5, 3. 12, 14 f. 13, 6. 17, 24. (vom christl. Gl.) 34, 11. πιστοῦν Med. = confirmare 21, 18. πλανᾶν 10, 27. 15, 16 f. 30, 10. πλάνη (πλάνης ἔργα) 11, 13. πλάττειν 26, 14. 39, 10. πλατύς Superl. 32, 3 f. $\pi \lambda \epsilon \ell \omega \nu 6$, 15. 7, 1. 14, 8. 9. 15, 28. 18, 26. 25, 28. 30, 22. πλέον 24, 23. $\pi \lambda \epsilon o \nu \epsilon \pi \eta \mu \alpha = Vorzug 2, 14. 35, 7.$ * π λημμέλημα = delictum 35, 22 f. πλήρης 35, 2. πληφοῦν 11, 7. πλησιόχωρος 10, 14. πλοκή 20, 20. πλούσιος 3, 9. 6, 28. πλοῦτος 6, 28. (übertr.) 6, 16. $\pi \nu \epsilon \tilde{\nu} \mu \alpha \ (\epsilon \nu i \ \pi \nu.) \ 8, \ 3. \ (\vartheta \epsilon \tilde{\iota} \circ \nu \ \pi \nu.)$ 34, 13. (πν. τὸ προφητεύσαν) 34, 15 f. πνίγειν 19, 13. ποιείν 12, 19. 14, 20. 24, 10. 18. 26, 5. 28, 4. Med. 4, 10. 9, 1. 12, 2. 20, 8. 12. 22, 21. 23, 22. 29, 24. 34, 7. 35, 19 f. ποιητός 24, 10. ποιητέος 24, 7. 8. ποικίλος 2, 26. 3, 10. 14. 20, 27. 22, 3. 28. 29, 27. 32, 19. 21. 26. $\pi o i$ κίλα Adv. 32, 11. ποικίλως 4, 9. 20, 19. πολέμιος adj. 37, 9. subst. 37, 14. π ólis 13, 4. 5. 8. 15. 14, 4. 37, 14. 22. 38, 12. πολιτεία 38, 26. πολιτικός = popularis, Compar. 34, 26. πολύ, τὸ τῆς έξεως 4, 2. πολυειδής 20, 27. 22, 10.

πολυμιγής Neutr. Sing. subst. 3, 10. | προοφάν Med. 10, 8. 36, 23. πολύπορος 32, 22. πολυποαγμοσύνη 26, 20 f. πολυτελής 6, 29. πολύτροπος 18, 2. *πολυφυής 19, 1. πομπός (ἀγαθός) 14, 16. 28, 24. 39, 23. πονηρός 37, 7. πόνος 13, 19. πορεύεσθαι 38, 11. 21. ποσὸν, τό 7, 2. ποταμός 10, 18. 37, 21 [Citat]. 38, 5. ποτίζειν 19, 21. πούς Plur. (übertr.) 5, 17. 19. $\pi o \tilde{\alpha} \gamma u \alpha 2$, 7. 24. 4, 8. 20. 5, 11. 13, 10, 17, 6. πράξις Plur. 38, 26. πράττειν 26, 4. 22. 27, 5. 37, 27. πραίνειν Part. Praes. 23, 6. προάγειν 9, 12. 33, 25. προαγωγή 11, 21. προαίρεσις 7, 4. 39, 11. προβαίνειν (τῷ λόγω) 5, 27. πρόδηλος 5, 21. προειπείν 20, 26 f. προηγείσθαι 33, 5. $\pi \rho o \dot{\eta} \gamma o \rho o \varsigma = \text{Sachwalter 17, 4. 28,}$ 10. 21. 34, 5. προθυμεῖσθαι 3, 27. 5, 12 f. 12, 13. προθυμία 6, 25. 26, 12. προϊέναι (εὶς πλοχήν) 20, 20. προΐστασθαι 31, 14. $\pi \rho o x α λ v \mu \mu \alpha = Vorwand 7, 13.$ προχαταλαμβάνειν 31, 6. 25. προκείσθαι 4, 12. 14. 20, 21. $\pi \rho o z \dot{v} \pi \tau \epsilon i v = \text{sich zeigen 21, 16.}$ προμήθεια (θεία καὶ σοφή) 10, 19. προμηθείσθαι 10, 21. πρόνοια 14, 26. (διαρχής) 9, 11. (ἱερὰ καὶ θαυμαστή) 11, 10 f. (θεὸς ή $\pi \varrho$.) 29, 10.

προπέτεια 4, 28 f. 5, 9. 14. 30. προπετής 19, 26. 20, 23. πρός Adv. 14, 7. προσάγειν (τέχνην) 19, 22. (λόγους) 20, 6. προσανέγειν (λόγοις) 31, 6. προσαρτᾶν 18, 12 f. προσγίνεσθαι 6, 6. προσδιατρίβειν (τοῖς λόγοις) 30, 23 f. προσδιαφθείρειν 39, 1 f. προσδοκᾶν 10, 28. προσδοχία 4, 22. προσείναι 39, 9. (θεώ) 37, 11. προσέρχεσθαι (φιλοσοφήσει) 31, 4 f. $(\tau \tilde{\omega} \vartheta \epsilon \tilde{\omega})$ 28, 26. προσέχειν 31, 21. (περί τούτων μη- $\delta \epsilon v$) 33, 14. $(9 \epsilon \tilde{\omega})$ 33, 16. προσήμειν 17, 6. Partic. 8, 26. 10, 6. 13. 15, 9. 10. προσήχον 6, 19. 7, 6. προσιέναι 15, 28. 25, 7 f. 26, 26. (τοῖς ναοῖς) 29, 14. (τῷ θεῷ) 28, 25. προσίεσθαι 30, 12. προσχαρτερείν 16, 2. 35, 21. προσοιχείν 10, 14. προσομιλείν 29, 17. 33, 19. (τοίς θείοις μυστηρίοις) 37, 25. πρόσταγμα 27, 9. 39, 19. προστάτης (τῶν ἡμετέρων 8, 13 f. προστάττειν 3, 26. (βασιλικώς) 34, 7. προστίθεσθαι 26, 19. 30, 18, 31, 3. προστυγχάνειν 16, 27. 31, 10. 20. προσφέρειν 6, 26. 28. προσφθέγγεσθαι 16, 19. 35, 21. πρόσωπον (χούσεον) 28, 12. (θεοῦ) 35, 27. προτείνειν 19, 19. $\pi \rho o \tau i \vartheta \epsilon \sigma \vartheta \alpha \iota 4$, 13. 23. 25, 17. (= vorspiegeln) 30, 1.

προτιμάν 29, 18. προτρέπειν 15, 27. 30, 20. Med. 12, 17. 25, 24. 26, 1. 30, 27. προτροπή (διὰ λόγων) 26, 2. προύργου, τά 14. 3.

προφανής 21, 2. 15.

πρόφασις (εὐχαριστίας) 4, 28. (φιλίας) 10, 15.

προφέρειν = offerre (τιμάς) 7, 8 f.(scil. $\tilde{v}\lambda\eta v$) 7, 3.

προφητεία 34, 4.

προφητεύειν 34, 14. (τὸ πνευμα τὸ προφητεῦσαν) 34, 16.

προφήτης 33, 16. 34, 3. 14 f. 15. 37, 7.

προχειρίζεσθαι (δυνάμεις) 15, 7. πρόχειρος (ξα τοῦ πρ.) 2, 12. προχωρείν 32, 21.

πρωτογενής (λόγος) 8, 14.

πρώτιστος (είς τὰ πρ. στοιχεία) 22, 8.

πρῶτος 9, 3. 25, 23. 26, 1. (ἡλικία) 15, 29. $(\vartheta \epsilon \acute{o}\varsigma)$ 24, 17. $(\lambda \acute{o}\gamma o\varsigma)$ 17, 20. (νοῦς) 9, 14. τὰ πρῶτα 15, 28. 20, 18.

* $\pi \rho \omega \tau \dot{\sigma} \tau v \pi \sigma v = \text{Urbild } 3, 17 \text{ f.}$ πταῖσμα = delictum 25, 19.πτοεὶσθαι = ad alg. ferri 15, 19.πτωχός (πτωχή γυνή) 6, 27.

δαδίως 16, 29. 18, 1. 31, 2. [5.] 32, 3. δάστα 28, 19. δαθυμεῖν 6, 19. δαθυμία 28, **4**.

δημα Plur. 25, 30. 26, 3. (δ. καὶ ονόματα) 25, 13. 1, 13. 3, 17. δητορικός (ή δημώδης δητορική) 25, 15. ξήτως 12, 6. 7. 24. 21, 22. 25, 15. φίζα Plur. 19, 10. (τῶν κακῶν)

δίπτειν 38, 15. (τὰς μαρτυρίας) 21, 1. | σοφῶς 22, 7. 29, 20.

23, 14.

δύεσθαι 32, 3. $\delta v \pi \tilde{\alpha} v = \text{sordere } 28, 23.$ δύπος 5, 22. 'Ρωμαῖοι 2, 24. 3, 2. 12, 14. 18. 13, 14. 'Ρωμαϊκός Compar. (πόλις) 13, 5.

σαγήνη Plur. 15, 2. σαθρός 21, 6. 18 [Citat]. σαφηνίζειν 22, 7. 33, 17. 25. 34, 19. $\sigma \alpha \phi \eta s 5$, 21. 16, 30. 22, 11. Superl. 33, 21. $\sigma \alpha \phi \tilde{\omega}_{\varsigma} 9, 27. 39, 10.$ *σεμνοειδής = magnificus 21, 3. * $\sigma \epsilon \mu \nu o \epsilon \iota \delta \tilde{\omega} \varsigma 4$, 10. σεμνός 4, 29. 21, 9. σεμνύνεσθαι = gloriari 7, 17.σεμνῶς 36, 12.

 $\sigma \iota \omega \pi \tilde{\alpha} \nu$ 1, 10. 4, 26. 7, 16. 35, 17. 18. 39, 6. σιωπή 1, 8. 2, 17. 7, 12. σκάλλειν = fodere 19, 21.

σχεπάζειν = operire 5, 18 f. σχιρταν (ἔξω τῆς ὁδοῦ) 20, 2. σκληρός (την ψυχήν) 34, 9. σχολιός 33, 7. 27.

σχοτεινός (übertr.) 33, 17. 24. σχότος (übertr.) 37, 8. σχυθρωπός 36, 28.

σοβεῖν (σεσοβημένη ή ψυχή) 19, 25. σοφία 28, 24. (ἀληθής) 28, 13. (τοῦ πατρός τῶν ὅλων) 8, 19. σοφίζειν (σεσοφισμένον) 32, 23. (Plur.)

21, 16. σόφισμα Plur. 29, 28.

σοφισματώδης 33, 6 f. $\sigma \circ \varphi \circ \varsigma = 2, 26. 10, 19. 16, 8. 21, 25.$ 23, 6. 24, 17. 26, 7. 9. 32, 24. Superl. 28, 24 f.

σπέομα Plur. 20, 11. (bildl.) 20, 12. 38, 19. 22. 24 [vgl. Origen. in Joh. t. 19, 3, II 163 Lom.]. σπεύδειν 11, 24 f. 27, 27. 28, 22. σπινθής 17, 1. $\sigma\pi o v \delta \dot{\eta}$ 26, 12. 28, 28. σταθμασθαί τι τινί 7, 5. στάσις Plur. (φιλοσόφων) 30, 16. στένειν 37, 12. στενός (ἐν στενῷ) 6, 18. στοιχεῖον Plur. 22, 8. στοίχος (κακῶν) 23, 21. στόμα 2, 21. 20, 4. (ἀνὰ στόμα φέρειν) στρατιά Plur. 15, 23. στρατιώτης 13, 25. 14, 7. 15. στρέφειν (λόγους) 15, 6. Med. 16, 1. 20, 19. 32, 10. (στραφείς είς τὰ $\delta \pi i \sigma \omega$) 36, 13. * $\sigma \tau \rho \nu \varphi \nu \sigma \tilde{\nu} \nu = \text{spröde machen 19, 3.}$ συγγένεια (ή κάτω) 36, 6. συγγενής 4, 17. subst. 14, 2 f. 36, 9. συγγνώμη (προπετείας) 5, 30. συγγνωστός 6, 9. συγκατάθεσις 30, 5. συγκατατίθεσθαι 20, 24. συγκεῖσθαι 2, 25. συγκυρείν (ἀνδρί) 4, 21. συγχείν = perturbare 23, 12. συγχωρείν Med. 37, 13. συλαν (συληθείς κατά τάς μνήμας) 38,7. συλλαμβάνειν 38, 13. συμβάλλειν 12, 13. 19, 6. Med. 7, 1. *συμβλύζειν (t. t. beim Pfropfen = die Säfte vermischen) 19, 7. σύμβολον 11, 10. Plur. 14, 9. συμβουλεύειν 33, 14. συμμιγής (δένδρον τι σ.) 19, 8. σύμπας 26, 17. συμπλοχή (πρὸς τὸν ἄνδρα) 13, 13. συμπνίγειν 23, 19.

συμφέρειν (συμφέρον) 10, 9. συμφυλάττειν 23, 26. σύμφωνος (ὁρμή) 8, 4. συνελόντα ελπείν 3, 1. 10, 16 f. 27, 2. 35, 3 f. 38, 1. συνάπτειν (τῷ ἀνδρί) 10, 11. συναρμόζειν 18, 15. συναρπάζειν 21, 5. συνδείν 2, 21. 19, 7. Pass. 17, 11 [Citat]. 14. 27 f. 18, 7. 9. 11. 12. 18. 24. Med. 14, 21. 15, 5. *συνδιατριβή (τοὶς λόγοις) 33, 7 f. συνδρομή 11, 11. συνεθίζειν 20, 28. (λόγοις) 24, 6. συνείναι (θεώ) 34, 11. συνεισιέναι 33, 5. *συνεπιβοηθείν 13, 18. συνεπισπασθαι 13, 23. σύνεργος (φίλον πως καὶ σύνεργον, vgl. Lexikon von Sophokles s. v.) 2, 17. σύνεσις (λόγων) 34, 16. συνετός Superl. 33, 26. συνεχής 2, 19. 32, 11. 23. συνήθης 3, 16. συνιέναι (τὰ θεοῦ) 34, 22, συνοδοιπόρος 13, 27 f. (θείος) 14, 16. (ἄγγελος) 39, 24. σύνοδος (σωτήριος) 10, 20. συνομολογείν (τοίς έπτός) 21, 19. συντάττειν Pass. 1, 14. συντυγχάνειν (λησταίς) 38, 13. συστέλλειν 23, 19. συσφίγγειν = constringere, Med. 18, 20. συσχηματίζειν 3, 3. *συφορβεῖν 36, 19. σφάλλειν 31, 26. (τέλους) 11, 22. σχίζειν (μέσον) 19, 6. σχολή (πρὸς τὰ κρείττω) 37, 3.

 $\sigma\omega\zeta\epsilon\iota\nu$ 16, 21. 39, 13. 14.

Σωκρατικῶς 19, 28.
σῶμα 4, 5. 15, 20. 20, 16.
*σωματοτροφεῖν 35, 6.
σῶος (σώαν τινὰ φρόνησιν) 27, 20.
σώτειρα 27, 23.
σωτήρ 8, 14. (πάντων) 38, 16. (τὸν κοινὸν πάντων σ.) 9, 26.
σωτηρία 14, 13. 24, 4 [vgl. Plato, Polit. IV 429 C].
σωτήριος 10, 20. (λόγος) 11, 3. 16, 25.
*σωτηριωδῶς 14, 15.
σωφρονεῖν 5, 26. 27, 16 f. 17.
σωφροσύνη 24, 2. 12. 19. 28, 13.
(Definition der σ.) 27, 19 f.
σώφρων 27, 26. 28, 6.

ταπεινός (τὸ τ. τῆς ψυχῆς) 22, 1. ταπεινότης 23, 20. τάραχος 37, 1. τείνειν (τὸν λόγον) 12, 26. τέλειος 6, 20. 7, 9. 28, 6. 38, 25. Superl. 9, 14. τελειότατα 8, 25. τελειότης 9, 26. 23, 27. τελειοῦσθαι (τῆ βλάστη) 19, 14. τελευτή 32, 6. (ἀρχὴ καὶ τ.) 28, 18. τέλος 11, 22. (πάντων) 28, 25. (ἐπὶ τέλει) 16, 13. Adv. 32, 14. 36, 19. τέναγος, τό = palus 32, 3. 27. τεσσαρεσκαιδεκαετής 11, 5. τέχνη 3, 8. 12, 20. 19, 5. 12. 16. 22. Plur. 15, 21. 16, 14. 21, 26. τεχνικός 3, 8 f. τεχνικώς 15, 24. τεχνίτης 19, 11. 33, 7. τηρείν 17, 19 [Citat]. τίθεσθαι (σύμβολον) 11, 10. (ξν δευτέρω) 2, 7. (περί πολλοῦ) 15, 21. τιθηνεῖν (übertr.) 23, 26. Med. 9, 20. $\tau \iota \mu \tilde{\alpha} \nu = 9$, 3. 14, 3. 34, 5. Pass. 6, 21 f. 24. 9, 3. 16, 7. 29, 22. ($\sigma \varepsilon$ - $\mu\nu\tilde{\omega}\varsigma$) 36, 12.

 $\tau \iota \mu \dot{\eta}$ 6, 11. ($\varepsilon \iota \varsigma \tau$.) 7, 27. Plur. 6, 23. 7, 9. 15, 19. τίμιος Superl. (ἡμέρα) 14, 28. τιτρώσκειν Pass. (τραύμασι) 38, 14. (übertr.) 17, 5. τοιγαρούν 14, 5. 15. 34, 24. 36, 1. τολμάν 5, 17. 23 f. 35, 24. τολμηρός 5, 14. τοσοῦτος (διὰ τοσούτων ελθών) 14, 22. τράπεζα (πατρική) 36, 22. τραῦμα Plur. 38, 14. τρέφειν 9, 22 [Citat]. Pass. 12, 5. 19, 7. τρίβολος Plur. 19, 23 [Citat]. 36, 2 f. [Citat]. τρίτος (ἐκ τρίτων) 3, 24 [vgl. Plato, Gorg. 500 A]. τροπή (πολυειδής) 22, 10. τρόπος Plur. 20, 18. 23, 7. Adv. $(o\dot{v}\delta \epsilon \nu i \tau \rho.)$ 17, 18 f. $(\pi \alpha \nu \tau \alpha \tau \rho.)$ 15, 5. 18, 25 f. 30, 6. $(\tau \rho. \tau \iota \nu \alpha)$ 9, 3. 23, 8. 32, 2. 34, 12. τροφεύς (καὶ κηδεμών) 10, 5. τροφή Plur. 20, 16. 36, 20. 24. τουφάν 35, 9 (το. τουφήν) 35, 11. τουφή 35, 10 [Citat.] 11. τυγχάνειν 2, 2. 4, 17. 7, 10. 12, 16. 13, 8. 20, 25. 28. 28, 2. 29, 23. 33, 26. 34, 10. 36, 21. $(\vec{\epsilon} \nu \ \tau \tilde{\phi})$ τυχόντι) 29, 11 f. τυποῦν 29, 28. $\tau \dot{v} \pi o \varsigma$ Plur. $(\tau \tilde{\eta} \varsigma \psi v \chi \tilde{\eta} \varsigma)$ 3, 20. τύραννος (ἀπαραίτητος) 30, 14. τυφλός übertr. 10, 6. τυφλώττειν übertr. 14, 14. (τον $vo\tilde{v}v)$ 15, 15. τύχη (ἄκριτος) 31, 19.

ύβοίζειν Pass. 21, 12. ὑγιής (γνώμη) 39, 11. υτός 36, 15. (υτοι οι ἀληθεῖς) 36, 11 f. ύλη = silva 32, 7. 13. 15. 17. 26. = materia 3, 9. 7, 3. ύλομανείν übertr. (ή ψυχή) 19, 24. ύμνεῖν (τὸ θεῖον) 37, 18. υμνος Plur. 7, 21. 8, 12. 9, 13. 37, 24. 38, 5. ύμνωδός Plur. 29, 6, 37, 16. ύπακούειν 39, 21. (λόγοις) 30, 26. ύπαντᾶν 33, 6. ύπάρχειν 30, 23. ύπεναντίος (λόγοι) 29, 13. *ὕπερ (ἡμέρας ὕπερ) 37, 25. ύπερβαίνειν (τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ) 35, 24. ύπέρμαχος 30, 3. ύπηχεῖν (προφήταις προφητείαν) 34, 3. (τῷ νῷ προστάγματα) 39, 18. * \dot{v} ποβάθοα = Grundlage 22, 20 f. ύποβάλλειν 34, 3. ύπογράφειν 3, \$19. ύποδέχεσθαι 14, 27. ύπόθεσις 3, 26. υποθήκη Plur. 38, 20 f. ύποκρίνεσθαι (την άλήθειαν) 21, 7. $\dot{\upsilon}\pi\dot{\delta}\lambda\eta\psi\iota\varsigma=\text{Meinung 13, 1.}$ ύπολισθαίνειν 20, 22. ύπομένειν c. Inf. 25, 16. ύπομιμνήσκεσθαι 37, 12. ύπομονή 28, 16. ύπονοείν 25, 11. ύπόπετρος 18, 29. ύποπτήσσειν 22, 4. ύποσχελίζειν (τῷ λόγῳ) 19, 28. ύποστρέφειν 38, 23. ύποτοπείν 32, 20. ύποτυποῦσθαι = repraesentare 5, υπουλος 21, 4. 33, 6. ύποφαίνειν (τοὺς γαρακτῆρας) 3, 19. *ύποφητεύειν = auslegen 33, 17.

εστερον 17, 12. 21, 13. 36, 9.

 $(\mu\alpha\vartheta\eta\mu\alpha)$ 22, 15. φαίνεσθαι 4, 1. 15. (τὸ φαινόμενον καὶ θνητόν) 4, 17 f. (τὰ φαινόμενα) 9, 18. 14, 10. 11. 17, 16. 32, 19. 20. φαντάζειν Pass. = apparere 17, 22. φαντασία Plur. 37, 27 [vgl. Origen. in Mt. X 24, III 65 Lom.]. φάρμαχον Plur. = color 13, 14. φάσκειν 16, 11. 30, 20. φέρειν 6, 20. 7, 27. 12, 10. (μαρπόν) 19, 14. Part. (lóyous) 5, 23. (ξυτολήν) 13, 25. (ξξουσίαν) 14, 8. (σπέρματα) 38, 21. (καρπούς) 38, 24. (ἀνὰ στόμα) 6, 11. Pass. 38, 2. 37, 17. (ξν ίεραῖς βίβλοις φέρεται) 6, 27. Part. pleon. 7, 26. 9, 6. 14, 19. 16, 14. 19, 5. 22, 11. φεύγειν (ἀπὸ τῆς ζωῆς) 35, 26. φθάνειν 26, 2. (τὰ φθάνοντα) 11, 12. 39, 17. φθείρειν Pass. 4, 9. φιλάνθρωπος (γνώμη) 16, 21. φιλεῖν 31, 20. φιλήδονος 28, 20. φιλία 10, 15. 16, 16. 24, 28. φίλιος (δεσμοί) 18, 3. φιλομαθής 34, 10. φιλοπονία 28, 28. φιλόπονος Superl. Adv. 4, 18. φίλος adj. (ἀνήρ) 9, 22. (γεωμετρία) 22, 17. (κεφαλή) 5, 6. 39, 12. (προφῆται) 34, 3. Neutr. 2, 17. 17, 9. 33, 19. 36, 27. subst. 10, 6. 17, 4. 28, 9, 21, 34, 5, 39, 7, φιλοσοφείν 15, 27. 16, 2. 12. 25, 30. 29, 5. 30, 19. 25. 31, 10. (τοῖς λόγοις) 26, 1. (φιλοσοφίαν) 25, 24. 31, 1.

*φιλοσόφησις 31, 4.

φιλοσοφία 2, 5. 15, 8. 16, 22. 17, 9.

ύψηλός (ύλη) 32, 7. (ἀρεταί) 28, 1.

20, 28. 22, 29. 25, 5. 24. 27, 8. 30, 22. 31, 1. 17. φιλόσοφος adj. (γένος) 22, 27. (λόγος) 29, 18. 33, 2. subst. 24, 14. 25. 29 f. 25, 10. 26 f. 26, 24. 29, 6. 30, 16. 31, 12 f. 32, 28 f. 33, 11. φιλοτιμία 7, 4. 25, 9. 10 f. φιλότιμος Compar. (εὐφημίαι) 6, 16. φιλοτίμως (διδάσχειν) 12, 21. φοβείσθαι 11, 21. φόβος 11, 16. (θεῖος) 39, 20. Plur. 23, 20 f. φοιταν (δήτορι) 12, 5. 6. φορτικός 11, 27. (ή 'Ρωμαίων φωνή) 3, 4. φρενοβλάβεια 16, 10. φρονείν 25, 8. 27, 6. φρόνησις 23, 28. 24, 8. 9. 18. 19. 27, 10. 11. 18. 20. 28, 12. φρόνιμος 27, 25. φροντίς 4, 7. 15. Plur. 36, 3. 4. φύειν 12, 5. 23, 23. Perf. 1, 14. 17, 20. 20, 15. 23, 11. 28, 3. φύλαξ 9, 26. 14, 16. 27, 24. 38, 23. (πάντων ἀνθρώπων) 38, 18. φυλάττειν 27, 22. 29, 3. φύρειν 7, 23. φυσικός (μαθήματα) 22, 6. φυσιολογία 22, 16. $\phi \dot{\nu} \sigma \iota \varsigma 22, 10. 13. (\tau \tilde{\eta} \phi \dot{\nu} \sigma \varepsilon \iota) 33, 21. 27.$ φυτεία (ποιχίλη) 22, 28. φυτεύειν 35, 7 f. φυτόν 19, 4. Plur. 19, 24. 35, 7. *φυτουργικός 3. (τέχνη) 19, 5. φυτουργός adj. 19, 3 f. 11. $\varphi \omega \nu \eta' = \text{lingua } 2, 22. 3, 2. 12, 14.$ 16. 21, 23. Plur. = voces 2, 7. 19. 3, 19. 15, 26. 16, 19. 21, 3. 10. (θεῖαι) 5, 25. (ἱεραί) 33, 18.

 $\varphi \tilde{\omega}_{\varsigma}$ 33, 25. 37, 8. 24.

χαλεπός (δουλεία) 37, 2. zalivós (bildl.) 20, 3. χαρακτήρ Plur. = Züge 3, 20. χαρίεις 1, 15. 6, 23. χαρίζεσθαι (τινί) 12, 20. 13, 28. (ξαυτόν τινι) 31, 24. χάρις 6, 8. 7, 14. 15, 30. χαριστήριος (λόγος) 7, 18. 9, 16. χείο (ὀρέγων χεῖοα) 33, 9. γειραγωγείν 10, 10. 33, 5. 39, 17. χείρων 18, 9. 18. (χείρον) 7, 25. 18, 1. 11. 14. 23, 18. Plur. 36, 28. χείριστος (ἀδικία) 27, 3. χέρσος $(\gamma \tilde{\eta})$ 19, 2. χλιδή 37, 3. χοίρειος 2. (τροφαί) 36, 23. χοίρος 36, 21. χρή 5, 26. 7, 21. 15, 13. 18, 13. 21, 9. 22, 20. 28, 6: 31, 15. 35, 15. 36, 26, 39, 4. χοημα 1, 8. 29, 27. Plur. 15, 19. χρήσιμος 33, 11. χρησις 14, 9. χοησμωδείν 17, 13 f. χοηστός Superl. (γνώμη) 16, 21. χρόνος 1, 16. 6, 7. 33, 23. 35, 12. χρύσεος (πρόσωπον) 28, 11. γρωμα Plur. 3, 9. χώρα 36, 17. 37, 9. 17. (ἐν δευτέρα $\chi\omega\varrho\alpha)$ 6, 24. χωρείν 26, 17. χωρίζειν Pass. 13, 17. 22. 17, 15. 16. 29. χωρίον (τόδε τό) 13, 9.

ψάλλειν 37, 19. ψαφαρός (γη) 18, 29. ψέγειν (ἀμαθίαν) 15, 14. ψευδής 30, 3. (λόγοι) 30, 9. (ψευδή) 20, 25. 21, 5. 12. 31, 23. 33, 12. φωτεινός (τὰ φ. τῶν λογίων) 34, 1. ψήφισμα (ἀληθείας) 21, 5.

ψόγος Plur. 25, 18. ψυχή 2, 15. 3, 6. 18. 20. 6, 15. 10, 9. 11, 14. 17, 1. 11 [Citat]. 15. 18. 27 [Citat]. 28 [Citat]. 18, 8 [Citat]. 9. 19, 25. 20, 15. 21, 21. 22, 1. 23, 2. 9. 11. 28. 29. 26, 19. 28. 27, 13. 18. 28, 14. 29, 12. 23. 30, 5. 31, 6. 33, 20. 34, 1. 10. 29.

35, 6. 36, 9. 37, 11. 27. Plur. 8, 14. 14, 13. 18, 23. 22, 14. 19. ψυχρός (von der Rede) 4, 11.

ώδή (ίερά) 37, 10. Plur. 37, 24. ώραῖος (φυτά) 35, 7. ώφέλεια (τῆς ψυχῆς) 10, 8. (τῶν ψυχῶν) 14, 13.

Anhang.

Αγάπη (πατρική) 44, 1. άγγελος Plur. 41, 6. άγιος 41, 13. (σκεύη) 41, 23. "Αδερ 42, 13. 26. 43, 11. Αλγύπτιος 41, 23 f. Plur. 41, 10. 13. 17. 27. 42, 6. 11. 14. Αἴγυπτος 41, 24. 42, 5. 9. 16. 24. αλνίσσεσθαι 41, 7. 42, 10. 43, 4. αίρεσις Plur. 40, 8. αίρετικός 43, 1. ακαίρως (παρεκβαίνειν) 42, 4. ακλινής (πίστις) 43, 20. ανάγνωσις 43, 13. 16. 19. ανάπλασμα 43, 6. Plur. 43, 4. 10. αρτος (τῶν ἀγγέλων) 41, 16. Plur. (Αλγύπτιοι) 42, 14. (τῆς προθέσεως) 41, 20. άσχεῖν 40, 5. ἄσκησις 40, 4. άστρονομία 41, 1. 4. αὐλαία Plur. 42, 2.

Βαιθήλ 43, 3. 6.

γεωμετρία 41, 1. 3. γράμμα Plur. 43, 21. γραμματική 41, 3. γραφή 41, 28. (θεία) 42, 8. Plur. 43, 5. (ἱεραί) 41, 2. (θεῖαι) 43, 13. Γρηγόριος 40, 2.

δάμαλις 42, 21. Plur. 43, 2. Δάν 43, 6. 7. διήγησις 40, 2. δύναμις 40, 8.

Έρραῖος Plur. 42, 7.
ἐγκύκλιος (μαθήματα) 40, 12.
ἐθνικός (ὅρια) 43, 8. 9.
εἴδωλον 42, 15.
Ελλην 40, 11.
Έλληνικός 40, 7. 43, 1.
ἐνδεχόμενον (τέλος) 40, 4.
ἐντρέφεσθαι (τῷ νόμῳ) 42, 12.
ἐντρέχεια 43, 1.
"Εξοδος 41, 7.
ἐπίθεμα 41, 14.

εὐφυΐα 40, 3. 6. 8. εὕχεσθαι 40, 10. εὐχή 43, 23.

θεῖος (ἀνάγνωσις) 43, 19. (γράμματα) 43, 21. (γραφή) 42, 8. (γραφαί) 43, 13. (τὰ θεῖα) 43, 14. 16. 23. θεός 40, 1. 41, 12. 42, 1. 43, 3. 5. 16. 20. 44, 2. δ θεός 41, 8. 26 f. 42, 7. 12. 16. 20. 26. θεοσέβεια 42, 7. θεραπεία 42, 13. θυμιατήριον 41, 21 f.

'Ιδουμαῖος 42, 13. 26. ἱερός (γραφαί) 40, 2. 'Ἰησοῦς Ναυῆ 43, 9. ἱλαστήριον 41, 15. 'Ἰσραήλ 42, 14. 20. (οἱ υἱοί) 41, 8. 13. 25. 42, 5. 9. 'Ἰσραηλιτικός 42, 12.

καταπέτασμα 41, 19. Plur. 42, 2. καταχοῆσθαι 40, 9. κιβωτός 41, 14. κόσμος (τοῦ κ. μαθήματα) 42, 11.

λαός (τοῦ θεοῦ) 42, 20. λατψεία (πρὸς θεόν) 41, 12. (τοῦ θεοῦ) 41, 26. 42, 25. λόγος = Logos 43, 4. 7. (θεοῦ) 43, 5. λυχνία 41, 19. λύχνος Plur. 41, 20.

μάθημα Plur. 40, 12. 42, 11. μάννα 41, 16. μουσική 41, 3.

νοεῖν (τὰ θεῖα) 43, 23. νόημα Plur. 43, 2. νομικός 40, 6. νόμος (τοῦ θεοῦ) 42, 12. νοῦς (τῶν θείων γραμμ.) 43, 21.

οίκος (θεοῦ) 43, 3.

παροικία 41, 25.
πατρικός (ἀγάπη) 43, 26.
πίστις (μετὰ π.) 43, 20.
πιστός 43, 16.
πνεῦμα (θεοῦ) 44, 2 f. (Χριστοῦ) 44, 3.
ποιητικῶς 40, 10.
προηγουμένως 43, 12.
πρόθεσις 41, 21.
πρόληψις 43, 17.
προπαίδευμα Plur. 40, 12.
προπετέστερον 43, 14 f.
προσοχή 43, 13 f.
προσοχή 43, 13 f.
προσοχή 43, 13 f.

δητορική 41, 4. Ένωμαῖος 40, 6.

σχυλεύειν 41, 10. 12. Σολομών 42, 15 f. σοφία (θεοῦ) 42, 1. (τοῦ θεοῦ) 42, 7. 17. σοφός 42, 15. στάμνος 41, 15. συνέριθος 41, 4. σύνεσις 40, 3. συβδάπτειν 41, 28 f. σωτήρ 43, 23.

τέλειος 40, 7. τελικώς 40, 9. τέλος 40, 5. τροπικώς 43, 5.

 $\tilde{v}\lambda\eta$ = materia 41, 11. 26.

Φαραώ 42, 17. 19. φιλοσοφία 40, 11. 41, 4. 5. φιλόσοφος 40, 7. Plur. 41, 2.

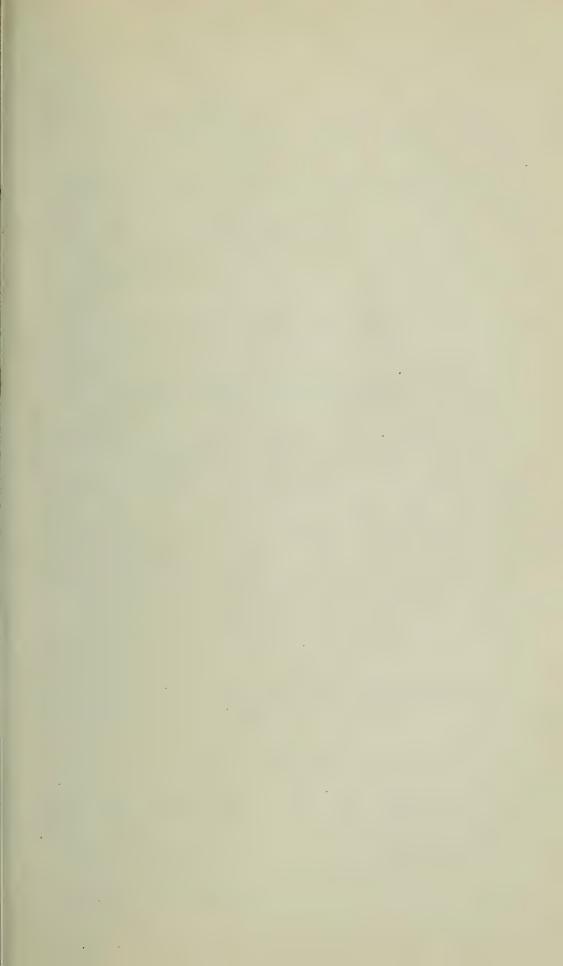
χερουβίμ 41, 15.

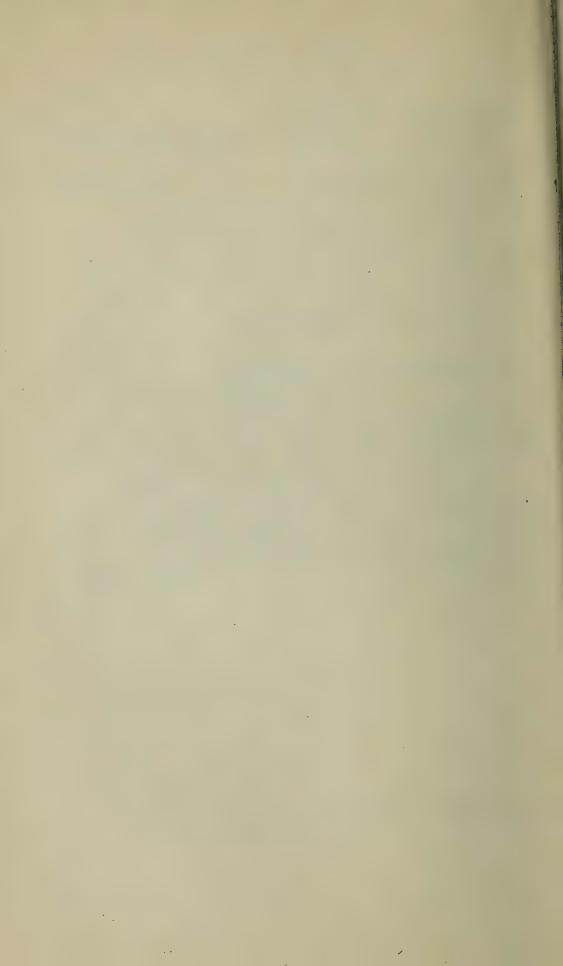
χοιστιανισμός 40, 9 f. 11. 41, 5 f. χοιστός, ὁ 44, 2. 3.

'Ωριγένης 40, 2.

Druckfehler.

- S. 6, 19 lies φαθυμεῖν statt φαθυμεῖν.
- S. 17, 13 f. lies κεχοησμωδημένον statt κεχοησμωδημένον.
- S. 17, 28 lies $\psi v \chi \tilde{\eta}$ statt $\psi v \chi \tilde{\eta}$.
- S. 27 im App. füge ein: ,22 φυλάσσοντας A.
- S. 30, 23 f. lies προσδιατρίψαι statt προσδιατρίψαι [so A].
- S. 36, 1 sind die Worte: πάσας τὰς ἡμέρας und ζωῆς zu sperren.
- S. 37, 3 lies σχολή statt σχολή.
- S. 38, 25 ist das Fragezeichen noch in die Klammer zu setzen.
- S. 47, 5 v. u. lies sivat statt sivat.
- S. XXXI, 10 (ois), S. 2, App. 20 ($\mu\dot{\eta}\nu$), S. 4, 13 ($\ddot{u}\nu$), S. 5, 16 ($\ddot{\eta}$), S. 7, 18 ($\ddot{l}E\sigma\tau\omega$), S. 15, 2 ($\ddot{l}o\nu\epsilon\iota\varsigma$), S. 30, 23 ($\ddot{u}\nu$), S. 33, 8 ($\ddot{\omega}\nu$), 33, 18 (oia), 37, 2 ($\ddot{d}\tau\alpha\iota\tau\circ\varsigma$), 44, 2 ($\ddot{u}\nu$), 48, 1 ($\pi\epsilon\iota\varrho\tilde{\alpha}\sigma\vartheta\alpha\iota$) ist ein beim Druck abgesprungener Spiritus oder Accent, S. 17, 23 ($\beta\sigma\nu\lambda\eta\vartheta\tilde{\eta}$) das Jota subscr. zu ergänzen.

Socben sind erschienen:

Gesammelte Abhandlungen

zur

Biblischen Wissenschaft.

Von

D. Abraham Kuenen,

weil. Professor zu Leiden.

Aus dem Holländischen übersetzt

vor

K. Budde.

Mit Bildnis und Schriftenverzeichnis.

Gross 8. M. 12 -. Gebunden M. 14.50. -

Das Alte Testament,

seine Entstehung und Ueberlieferung.

Grundzüge der alttestamentlichen Kritik

in populär-wissenschaftlichen Vorträgen dargestellt

von

W. Robertson Smith.

Nach der zweiten Ausgabe des englischen Originals:

"The Old Testament in the Jewish Church"

ins Deutsche übertragen und herausgegeben

von

Dr. J. W. Rothstein,

Lie, u. a. o. Professor der Theologie in Halle a. S.

Gross 8. M. 10.—. Geb. M. 12.50.

Lehrbuch der Hebräischen Archäologie.

Von

D. W. Nowack,

Professor an der Universität Strassburg.

I. Band.

1. Danu.

Privat- und Staatsalterthümer.

Mit 70 Abbildungen im Text.

Gross 8. M. 9.—.

II. Band.

Sacralalterthümer.

Mit 14 Abbildungen im Text.

Gross 8. M. 7.-

Beide Bände in einen Band gebunden M. 18.50.
(Sammlung theologischer Lehrbücher.)

284018

Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) in Freiburg i. B. und Leipzig.

Soeben ift erschienen:

Die Bibel.

Einführung in Inhalt und Verständnis der Beiligen Schrift

höhere Lehranstalten sowie zum Selbststudium

Wilhelm Heß,

Professor am Symnastum ju Freiburg i. B. M. 1.20. Geb. M. 1.60.

Früher erschien:

Christliche Glaubens= und Sittenlehre.

Leitfaden

für ben

evangelischen Religionsunterricht in Inmnasien und Realgymnasien

Wilhelm Heff,

Professor am Cymnafium zu Freiburg i. B. 8. M. 1.20. Geb. M. 1.60.

Soeben ift erschienen:

Sehrspftem

Kirchenrechts und der Kirchenpolitik.

Dr. W. Kahl,

o. b. Profeffor ber Rechte an ber Universität Bonn.

Erfte Balfte.

Einleitung und allgemeiner Theil. Groß 8. M. 8.—. Geb. M. 10.50.

Unter der Presse:

Einleitung in das Neue Testament.

Von

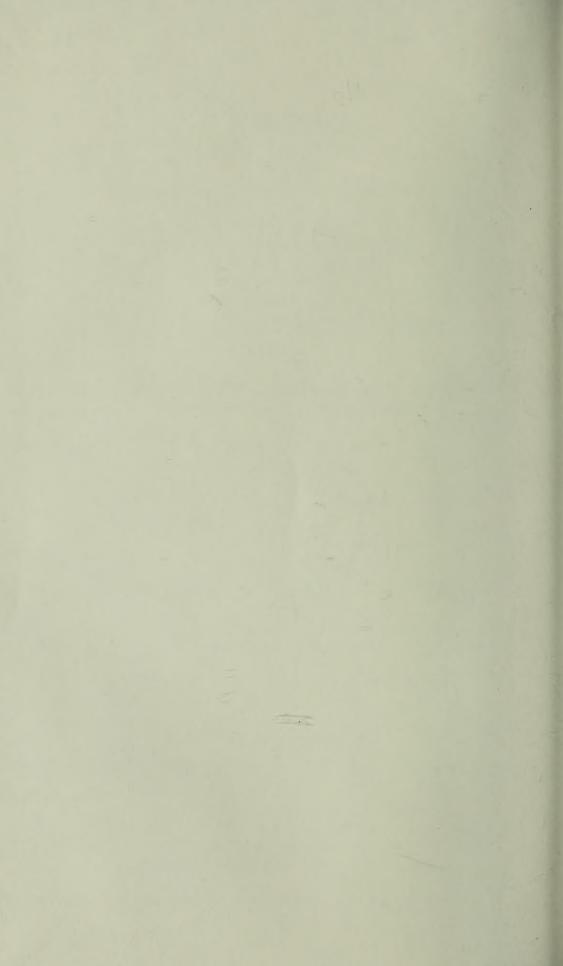
D. A. Jülicher,

Professor an der Universität Marburg.

Erste und zweite Auflage.

(Grundriss der theologischen Wissenschaften.)

BR 65 .068 G74 1894 IMS Gregory, Des Gregorios Thaumaturgos Dankrede an Orgienes 47228314

OF MEDIAEVAL STUDIES'
59 QUEEN'S PARK
10 JONTO 5 / NADA

